

TAMPEREEN YLIOPISTO
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

HUMPPI, SANNA-MARI: Haavoittunut, näkymätön, tietoinen toimija vai ongelmanuori? Tutkimus 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' uhrien esiintymisestä poliisin rikosilmoituksissa

Pro gradu - tutkielma, 97 s., 6 liites.
Sosiaalipsykologia
Joulukuu 2008

TAMPEREEN YLIOPISTO

Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos

HUMPPU, SANNA-MARI: Haavoittunut, näkymätön, tietoinen toimija vai ongelmanuori? Tutkimus 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' uhrien esiintymisestä poliisin rikosilmoituksissa

Pro gradu - tutkielma, 97 s., 6 liites.

Sosiaalipsykologia

Joulukuu 2008

TIIVISTELMÄ

Tutkielman kohteena on 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' rikosepäilyt poliisin rikosilmoituksissa. Tutkielmassa tarkastellaan, millaisena rikoksena lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö esiintyy poliisin rikosilmoituksissa. Tutkielman pääpaino on uhrin aseman tunnistamisessa, joka aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu keskeiseksi rikosprosessin onnistumisen kannalta. Taustaoletuksiin kuuluu ajatus seksuaalirikollisuudesta valikoituneena rikollisuuden muotona. Teoreettisena viitekehysenä käytetään sosiaalipsykologian käsitteitä stigma ja oikeudenmukaisen maailman hypoteesi.

Tutkielman aineistoksi kerättiin kaikki vuonna 2007 poliisille ilmoitetut, 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' rikosnimikkeellä kirjatut rikosilmoitukset, joissa asianomistaja on alle 15-vuotias (N=340). Ilmoitukset luettiin läpi ja niistä muodostettiin määrällinen, kaikkia ilmoituksia kuvaava aineisto sekä laadullinen, yksittäisiin ilmoitustyyppeihin keskittyvä aineisto. Määrällistä aineistoa tarkastelemalla kiinnitetään huomio uhrien ominaispiirteisiin, uhrin ja epäillyn väliseen suhteeseen, rikoksesta ilmoittajaan sekä rikosilmoitukseen kirjattuihin tekojen piirteisiin. Laadullista aineistoa analysoidaan sisällönanalyysin keinoin tarkastelemalla sitä prosessia, kuinka rikoksena esiintyvä teko tulkitaan rikokseksi. Rikosilmoitukset, niissä esiintyvät uhrin ja teot ovat vasta epäilyjä mahdollisesti tapahtuneista teoista, jolloin sitä, onko rikosta tapahtunut, ei voida ilmoitusten perusteella vielä varmuudella tietää.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön uhreina ovat valtaosin 12–14-vuotiaat varhaisnuoret (60 %). Neljännes uhreista on alle kouluikäisiä lapsia, ja 8–11-vuotiaita uhreja on 15 %. Noin 90 % uhreista on tyttöjä. Puolessa tapauksista rikoksesta epäiltynä on lapselle tuttu, perheen ulkopuolinen aikuinen (48 %). Perheenjäsenen on epäiltynä noin kymmeneksessä tapauksista, ja perheensisäisissä epäilyissä epäily rikoksesta kohdistuu useammin isään kuin isäpuoleen. Rikos ilmoitetaan poliisille joko uhrin vanhemman (34 %) tai sosiaaliviranomaisen (30 %) toimesta. Uhri on rikoksesta ilmoittajana kuitenkin vain harvoin (12 %). Seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn heräämiselle on löydettävissä keskenään hyvin erityyppisiä syitä. Rikosilmoitus voi lähteä liikkeelle uhrin ja epäillyn välisestä kanssakäymisestä, yllättävästä tilanteesta, uhrin kertomuksesta tai asiantuntijalausunnosta. Rikosilmoituksen kirjaamisvaiheessa hyväksikäytön uhrin voidaan tulkita neljän erilaisen tulkintakehyksen läpi. Faktuaalisessa tulkinnassa huomio kiinnitetään uhrin fyysisiin oireisiin. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksessä rikoksesta huomioidaan uhrin ja epäillyn välinen kanssakäyminen. Sosiaalisen tuen tulkintakehyksessä uhria tarkastellaan suhteessa perheenjäseniin ja ystäviin, jotka myötävaikuttavat rikosilmoituksen tekemiseen. Tilanteisessa tulkintakehyksessä rikos tulkitaan ainutlaatuisena tekona, jolle on tyypillistä tarinalliset ominaispiirteet. Rikosilmoitukseen johtaneen syy ja rikosilmoituksen kirjaamistavan perusteella uhri esiintyy rikosilmoituksissa haavoittuvana, näkymättömänä, tietoisena toimijana tai ongelmanuorena.

Avainsanat: lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, poliisin rikosilmoitukset, rekisteriaineisto, aineistolähtöinen sisällönanalyysi, stigma, oikeudenmukaisen maailman hypoteesi, oikeussosiologia

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUKSEN TAUSTA.....	4
2.1. 'Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö' ja seksuaalinen väkivalta käsitteenä.....	4
2.2. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tutkimuskohteena.....	6
2.2.1. Lapsiuhritutkimus 2008	8
2.2.2. Rekisteriaineistot ja ilmi tullut rikollisuus	9
2.3. Seksuaalisen hyväksikäytön uhri rikosprosessissa.....	12
2.4. Tutkimuskysymyksen tarkennus	14
3. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	16
3.1. Oikeussosiologia ja rikosilmoitusten institutionaalinen luonne	16
3.1.1. Sukupuolen ja seksuaalisuuden käsite	18
3.1.2. Ikä sosiokulttuurisena ilmiönä	20
3.1.3. Nuorten seksuaalisuus kiistakysymyksenä	22
3.2. Uhriksi tunnistamisen problematiikka.....	24
3.2.1. Uhrin positiona	24
3.2.2. Uhrin stigma.....	26
3.3. Oikeudenmukaisen maailman hypoteesi	29
4. AINEISTO JA MENETELMÄT	31
4.1. Aineistojen muodostaminen.....	31
4.2. Rikosilmoitukset tutkimuskohteena	33
4.3. Tutkimusmenetelmänä sisällönanalyysi.....	34
4.3.1. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi	36
4.3.2. Sisällönanalyysin vaiheet	36
4.4. Eettiset kysymykset.....	37
5. AINEISTON ANALYYSI.....	39
5.1. Rikosilmoitusten sisältö.....	39
5.2. Rikosilmoituksen lähtökohtia	44
<i>Uhrin ja epäillyn välinen kanssakäyminen</i>	45
<i>Yllättävä tilanne</i>	47
<i>Uhrin käyttäytyminen ja tytön kertomus</i>	50
<i>Asiantuntijalausunto</i>	53
5.3. Rikosepäilyjen ilmaisut ja uhrin tunnistaminen	54
<i>Faktuaalinen tulkinta</i>	56
<i>Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkinta</i>	58
<i>Sosiaalisen tuen tulkinta</i>	60
<i>Tilanteinen tulkinta</i>	62
5.4. Uhrin positiot rikosilmoituksissa.....	64
<i>Haavoittunut uhri</i>	64
<i>Näkymätön uhri</i>	66
<i>Uhri tietoisena toimijana</i>	68
<i>Ongelmainen uhri</i>	71
6. POHDINTA.....	74
6.1. Yhteenveto tuloksista	74
6.2. Tulosten luotettavuuden pohdinta	77
6.3. Johtopäätökset.....	79
6.4. Jatkotutkimuksen aiheita	84

LÄHTEET	85
---------------	----

LIITTEET

TAULUKOT

Taulukko 1. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön uhrit iän ja sukupuolen mukaan	39
Taulukko 2. Rikosepäilyjen tyypillisimmät tapaukset rikoksesta epäillyn mukaan	40
Taulukko 3. Epäillyn suhde uhriin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa	41
Taulukko 4. Rikosilmoituksiin kirjattuja teon piirteitä rikoksesta epäillyn mukaan, %	43
Taulukko 5. Rikoksesta ilmoittaja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosepäilyissä	45
Taulukko 6. Faktuaalisen tulkintakehyksen rakentuminen	57
Taulukko 7. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksen rakentuminen	59
Taulukko 8. Sosiaalisen tuen tulkintakehyksen rakentuminen	61
Taulukko 9. Tilanteisen tulkintakehyksen rakentuminen	63

KUVIOT

Kuvio 1. Tutkimusasetelma ja tutkimuskohde ilmiönä	15
Kuvio 2. Tulkintakehysten suhde rikosepäilyjen sisältöön ja uhrin positioihin	56

LIITTEET

Liite 1. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä tuttu aikuinen	98
Liite 2. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä tuntematon aikuinen	99
Liite 3. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä perheenjäsen	100
Liite 4. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä ikätoveri	101
Liite 5. Syyttäjälle lähteneet rikosepäilyt rikoksesta ilmoittajan mukaan, %	102
Liite 6. Määrälliseen aineistoon sisältyvät muuttajat ja niiden alkuperä	103

1. Johdanto

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on tekona vakava rikos. Tekona se on paitsi ihmisoikeusloukkaus myös rikkomus YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimusta vastaan. Viime aikana lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapaukset ovat herättäneet yhteiskunnallisessa keskustelussa paljon moraalista paniikkia, emotionaalisia reaktioita ja kiistanalaisia väitteitä. Julkiseen keskusteluun on nostettu lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitut ehdolliset vankeusrangaistukset, jotka on katsottu rangaistavuudessaan liian pieniksi teon vakavuuteen nähden (TV1, A-talk, 24.01.2008). Samaan aikaan ankarampien rangaistusten on esitetty olevan tehottomia seksuaalirikollisuuden poistamisessa (Helsingin Sanomat, mielipidekirjoitus 8.2.2008). Monien tuomareiden mukaan näiden rikosnimikkeiden ja tekojen vakavuus vaihtelee, ja siksi yksittäistapauksista ei tulisi tehdä harhaanjohtavia yleistyksiä (TV1, A-talk, 24.01.2008). Seksuaalirikollisuutta koskevassa julkisessa keskustelussa kamppailevat näkemykset siitä, tulisiko suomalaisen oikeuskäytännön arvostaa enemmän henkilökohtaista koskemattomuutta, vai katsotaanko suurin osa lapsen seksuaalisista hyväksikäytöistä rikoksina lieviksi. Julkisen keskustelun kohteeksi päätyvät yksittäistapaukset edustavat usein teoista vakavimpia, jolloin seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä vaihtelevuus jää kuitenkin piiloon.

Lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan ymmärtämisessä on kyse erilaisista kiistakysymyksistä, jotka tapahtuvat kulttuurisen, sosiaalisen, lainsäädännöllisen ja viranomaisten toiminnan tasolla. Lapsiin kohdistuvan väkivallan ymmärtämisen taustalla vaikuttavat sosiokulttuuriset käsitykset lapsuudesta ja nuoruudesta omina elämänvaiheinaan, lapsen ja aikuisen roolista sekä perheestä yksityisenä, tuen, turvan ja turvattomuuden elämänalueena. Perinteisesti lapsen asema yhteiskunnassa on ajateltu alistaiseksi aikuisen asemaan nähden: lapsi on riippuvainen aikuisista mutta samalla myös oikeutettu aikuisen tarjoamaan tukeen ja turvaan. Individualisaation ja elämän virtualisoitumisen seurauksena lapsuuteen liittyvät merkitykset ovat kuitenkin muuttuneet (Näre 1999; 2005): lapsuus omana ikävaiheenaan on hämärtynyt nuoruuden ja aikuisuuden kanssa. Lapsuus ja nuoruus tuotetaan ihannoituna ja haluttuna elämänvaiheena ja ihmisruumiin arvona myös aikuisten maailmassa (Finkelhor 1984, ks. myös Laitinen 2003b, 240).

Seksuaalisen väkivallan ymmärtämisen taustalla vaikuttavat myös seksuaalisuuteen liittyvät käsitykset ja seksuaalikulttuurissa tapahtuneet muutokset. Yhteiskunnan kontrolli seksuaalisen halun, siihen liittyvien tunteiden ja tekojen määrittelyyn on lieventynyt 1900-luvun alusta lähtien (Ronkainen ym. 1994, 36), ja 2000-luvulla seksuaalikulttuuri on moninaistunut pirstoutumalla yhä pienempiin alakulttuuriryhmiin. Yhtenäisen sukupuolimoraalin tilalle ovat tulleet yksittäisten henkilöiden ja ryhmien käsitykset sukupuolimoraalista. Toisaalta seksuaalikasvatus ja -valistus ovat normaalia seksuaalikäyttäytymistä määritellesään lisänneet seksuaalikulttuuriin kontrolloivia tekijöitä. (Laitinen 2003b, 242). Nuorten seksuaalista itsemääräämisoikeutta

on pyritty säätelemään myös lainsäädännöllä, jolloin nuorilla katsotaan olevan rajalliset oikeudet päättää omasta seksuaalisesta käyttäytymisestään. Seksuaalikulttuurin virallinen ja lainsäädännöllisesti kontrolloiva osa kohdistuu erityisesti alle 16-vuotiaisiin nuoriin, ja epävirallisen, kulttuurisen kontrollin voidaan nähdä kohdistuvan varsinkin tyttöihin (esim. Honkatukia 1998, 231; Aapola 1999; Saarikoski 2001).

Viimeaikaisessa tieteellisessä keskustelussa lapsuutta ja nuoruutta on lähestytty yhä enemmän pahoinvoinnin, rikekäyttäytymisen, aggression ja itsensä vahingoittamisen näkökulmista (Ellonen 2008; Oksanen 2008). Sosiologisessa keskustelussa on 2000-luvulla syntynyt uusi 'lapsuuden sosiologinen paradigma', joka on nostanut tutkimuksen keskiöön lapsilähtöisyyden ja lasten käyttämisen tutkimuksessa itsenäisinä analyysiyksikköinä (Alanen 2001, 176–179). Suomessa nuorisorikollisuustutkimuksilla on jo melko pitkät perinteet, ja näiden yhteydessä on tutkittu myös lasten tekemiä rikoksia (Honkatukia & Kivivuori 2006). Kuluneen vuoden aikana Suomessa on toteutettu myös ensimmäinen laaja-alainen lapsiuhritutkimus lasten ja nuorten väkivaltakokemuksista (Ellonen, Kääriäinen, Sariola, Salmi 2008). 'Lapsuuden sosiologisen paradigman' näkökulmasta lasten uhriutumisen ja lasten uhrikokemukset ovat kuitenkin vasta vähän tutkittu ilmiö.

Se, mikä yhteiskunnassa katsotaan väkivaltaisen teon tunnuspiirteet täyttäväksi teoksi, on siis usean yhteiskunnallisen, kulttuurisen ja sosiaalisen määrittelyprosessin tulos. Tämä määrittely koskee paitsi yhteiskunnan yksittäisiä toimijoita myös väkivaltaa työssään käsitteleviä viranomaisia kuten poliiseja. Väkivaltaan liittyviä tulkintoja on Suomessa tutkittu esimerkiksi perheammattilaisten ja rikosuutisoinnin keskuudessa (Keskinen 2005, Nikunen 2005). Poliisin toiminta on Suomessa viime aikoina noussut yhä enemmän julkisen keskustelun kohteeksi, ja esimerkiksi poliisin keinoista ja toimintatavoista lapsia ja nuoria koskevaan rikollisuuteen tiedetään vasta vähän. Tutkimalla seksuaalisen väkivallan ilmiötä poliisin rekisterissä ja rikosilmoituksissa voidaan tarkastella sitä, millaisena ilmiö näyttää poliisin rekistereissä, ja millaista kuvaa rikosilmoitukset muodostavat näistä rikostyypeistä. Poliisin toimintatavoilla on merkittävä rooli seksuaalirikosten rikosprosessin esitutkintavaiheessa, minkä vuoksi rikosilmoitukset kertovat siitä, miten seksuaalirikosten uhrit kohdataan rikosoikeusjärjestelmän ensimmäisellä portaalla (Honkatukia 2001, 18).

Tutkielmani käsittelee lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosepäilyjä sellaisena, kuin ne tulevat poliisin tietoon. Tutkielmani pääfokus on uhrin aseman tarkastelussa. Tutkimuskysymykseni on, millaisten kategorioiden ja viitekehysten kautta seksuaalisen hyväksikäytön teko tulkitaan rikokseksi. Tähän kysymykseen vastatakseni analysoin ensiksi sitä, millaisia ovat poliisin tietoon tulleet seksuaalirikosepäilyt, joissa uhrina on alle 15-vuotias lapsi tai nuori. Kiinnitän huomioni rikosepäilyjen sisältöön, tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen sekä siihen, millaisesta syystä rikos on ilmoitettu. Toiseksi tarkastelen tutkielmassa sitä, millaisilla keinoilla näistä epäilyistä on rikosilmoituksiin kirjattu. Oletan, että tavalla kirjata rikosilmoitus on

merkitys uhrin aseman esiintymiseen ilmoituksissa. Näiden kysymysten pohjalta tutkimukseni vastaan kysymykseen siitä, millaisena seksuaalirikosepäilyn uhri näkyy poliisin rikosilmoituksissa. Tutkimukseni vastaa siten kysymykseen uhrin asemasta rikosprosessin ensimmäisessä vaiheessa.

Syyt keskittää tutkielman pääpaino juuri lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin johtuu tähän ilmiöön liittyvästä tutkinnan haasteellisuudesta ja vaikeudesta. Useamman vuosikymmenen ajan seksuaalirikokset on tutkimuksissa havaittu harvimmoin poliisille ilmoitetuiksi rikoksiksi yhdessä muiden pahoinpitelyrikosten kanssa, ja lisääntyvästä ilmoitusalttiudesta huolimatta niiden osuus poliisin rekistereissä on yhä pieni (esim. Gelles 1979, 121; Niemi 2007, 87). Toiseksi Suomessa on ollut vain hyvin vähän tutkimustietoa lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta rikollisuudesta, ja erityisesti lapsia ja nuoria koskevat rekisterit on havaittu varsin puutteelliseksi (Ellonen, Kivivuori, Kääriäinen 2007, 21–30; Helweg-Larsen & Larsen 2005). Tällä tavoin tutkielmani liittyy osaksi keskustelua lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta rikollisuudesta. Kolmanneksi seksuaalirikoksiin liittyvä tutkimus on pitkään ollut tekijäkeskeistä. Uhrin asema on jäänyt tutkimuksessa vaille problematisointia, vaikka uhrin aseman huomioimisella on havaittu olevan merkittävä vaikutus koko rikosprosessin onnistumiseen (Kainulainen 2004). Sitä, millaisena lapsiuhrin asema rikosprosessissa näyttäytyy ja millaisia ongelmakohtia tähän liittyy, ei ole kuitenkaan vielä tutkittu.

2. Tutkimuksen tausta

Tässä luvussa käsittelen lapsiin kohdistuvaa seksuaalista hyväksikäyttöä käsitteenä ja tutkimuskohteena. Aluksi määrittelen lyhyesti, mitä lapsiin kohdistuvalla seksuaalisella hyväksikäytöllä tarkoitetaan, millaista lainsäädäntöä siihen sovelletaan, ja millaisia eri muotoja siinä esiintyy. Sen jälkeen esittelen, kuinka lapsiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa on tutkittu muissa tutkimuksissa ja kuinka uhrin asemaan on kiinnitetty huomiota rikosprosessia kuvaavassa tutkimuksessa. Tämän perusteella tarkennan lopuksi tutkimuskysymykseni ja kuvaan tutkimusasetelmani.

2.1. 'Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö' ja seksuaalinen väkivalta käsitteenä

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö voidaan katsoa universaaliksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, sillä sitä esiintyy kulttuurisesta ja historiallisesta ajankohdasta riippumatta (Seto 2002). Tästä johtuen lapsiin kohdistuvan seksuaalisen hyväksikäytön määrittely on kulttuurisidonnaista, ja se voidaan määritellä joko lainsäädännöllisesti tai osana laajempaa ilmiötä lapsiin kohdistuvasta väkivallasta. Lainsäädännöllisesti määriteltynä lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi katsotaan sukupuoliyhteys 16 vuotta nuoremman lapsen kanssa (Rikoslaki 20: 6). Myös muu alle 16-vuotiaaseen kohdistuva seksuaalinen teko, joka voi vahingoittaa lapsen kehitystä, voidaan katsoa lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi¹. Rikoslain säännös koskee myös niitä tilanteita, joihin lapsi ryhtyy ilman pakottamista, mutta joihin tekijä taivuttaa hänet esimerkiksi asemaansa hyväksikäyttäen. Lisäksi lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö pitää sisällään teot, joita ei laissa ole erikseen kriminalisoitu (esim. tirkistely), mutta jotka 16 vuoden suojaikärajan vuoksi katsotaan rikollisiksi (ks. Majamaa 2003, 13). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ohella lapsiin voi kohdistua myös muita seksuaalirikoksia, joille on olemassa omat rikosnimikkeensä².

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosnimikettä ei lain mukaan sovelleta nuorten keskinäiseen vapaaehtoiseen seurusteluun. Tästä syystä yksittäistä lasten tai nuorten keskinäisissä suhteissa tapahtuvaa tekoa ei katsota lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi silloin, jos osapuolten iässä tai fyysisessä ja henkisessä kehityksessä ei ole suurta eroa (Rikoslaki 20:6). Sen sijaan teko katsotaan hyväksikäytöksi silloin, jos eri-ikäisten lasten ja nuorten välillä vallitsee esimerkiksi suuresta ikäerosta johtuva valtasuhde. Niinpä 18-vuotiaan seksisuhde 13-vuotiaan kanssa katsotaan lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi (ks. myös Salo & Ståhlberg 2004). Rikoslaisissa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön määritelmä perustuu siis suojaikärajaan sekä

¹ Myös yli 16-vuotiailla voidaan käyttää 'seksuaalisen hyväksikäytön' rikosnimikettä silloin, jos joku asemaansa hyväksikäyttäen (esim. koulussa tai muussa laitoksessa, jossa osapuolilla on alisteinen suhde) taivuttaa sukupuoliyhteyteen tai muuhun seksuaalista itsemääräämisoikeutta loukkaavaan tekoon (Rikoslaki 20:5).

² Raiskaus, pakottaminen sukupuoliyhteyteen, pakottaminen seksuaaliseen tekoon, seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta sekä näiden tekojen yritykset.

osapuolten henkisen ja fyysisen eron arvioimiseen. Se, mikä katsotaan tarpeeksi suureksi tai pieneksi henkiseksi ja fyysiseksi ja emotionaaliseksi kehityseroksi on kuitenkin aina tulkinnanvaraista ja tapauskohtaista (Ellonen ym. 2008, 100–101; Taskinen 2003).

Yksinomaan rikoslain määritelmä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä on ongelmallinen ja monitulkintainen, minkä vuoksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön käsite tulee sitoa väkivaltaan ilmiönä ja keskusteluun seksuaalisesta ja sukupuolisesta häirinnästä. Tällöin lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on osa seksuaalista väkivaltaa. Seksuaalisella väkivallalla tarkoitetaan seksuaalisia tekoja, joihin liittyy pakottamisen, painostuksen tai vastentahtoisuuden elementti (Mossige 2007, 18). Seksuaalinen hyväksikäyttö voi tapahtua kuitenkin myös ilman pakottamista, painostusta tai vastentahtoisuutta. Lapsiin kohdistuvalla seksuaalisella hyväksikäytöllä on siten monia eri ilmenemismuotoja, joissa kaikissa ei aina ole väkivaltaisia piirteitä. Sirpa Taskinen (2003, 5; 19–20) määrittelee lapsen seksuaalisen hyväksikäytön osaksi laajempaa lasten seksuaalisen riiston käsitettä, joka huomioi seksuaalisen väkivallan aktiivisen ja passiivisen puolen. Aktiivinen lapsen seksuaalinen riisto tarkoittaa seksuaalinelinten pahoinpitelyä, pakotettua yhdyntää ja muuta koskemattomuuden loukkausta sekä johdattamista seksuaaliobjektiksi ja prostituutioon. Passiivinen lapsen seksuaalinen riisto sen sijaan sisältää lapsen altistamisen ikään ja kehitystasoon kuulumattomaan seksuaalisuuteen ja seksualisoituneeseen ilmapiiriin. Lapsen seksuaalinen riisto tarkoittaa kaikkia sellaisia tekoja, joilla loukataan lapsen seksuaalista koskemattomuutta: se voi olla lapsen ruumiilliseen koskemattomuuteen suuntautuvaa, lapsen johdattamista seksuaaliseen kanssakäymiseen, lapsen altistamista ikään ja kehitystasoon soveltumattomille seksuaaliärsykeille tai lapsen käyttämistä esiintyjänä epäsideellisissä julkaisuissa, tilaisuuksissa ja niin edelleen.

Yksi maailmanlaajuisesti tunnetuista seksuaalisen hyväksikäytön muodoista on inesti, jolla tarkoitetaan perheen sisällä ja sukulaissuhteissa tapahtuvia seksuaalisia tekoja. Inestitabu, sukupuoliyhteyden kielto biologisten lähisukulaisten kesken, tunnetaan kaikissa kulttuureissa (Taskinen 2007, 13). Lain mukaan rangaistavaa on sukupuoliyhteys oman lapsen tai tämän jälkeläisen kanssa, oman vanhemman tai isovanhemman kanssa sekä sisarusten kesken (Rikoslaki 17: 22). Suomen lainsäädännössä inesti-käsitettä ei kuitenkaan käytetä, mikä kertoo inesti-käsitteen kulttuurisesta alkuperästä. Puhekielessä inestillä viitataan myös muihin samassa kotitaloudessa asuviin henkilöihin, kuten isäpuoliin. Inesti on kokonaisuudessaan hyvin poikkeuksellinen seksuaalisen hyväksikäytön muoto, ja sukupuoliyhteyteen edenneet inestitapaukset ovat Suomessa hyvin harvinaisia (Ellonen ym. 2008, 104).

Medioitunut kulttuuri ja internetvälitteinen teknologia ovat tuoneet mukanaan uusia seksuaalisen väkivallan muotoja. Elämän virtualisoituminen ja julkisuuden intimisoituminen (Näre 1999; 2005) näkyy ennen kaikkea seksuaalisen väkivallan muotojen lisääntymisessä. Uuden teknologian luomat riskit koskevat sekä teknologiaa

käytettäviä lapsia että niitä lapsia, joilla itsellään ei ole käytettävissä uutta teknologiaa. Teknologiavälitteisellä seksuaalisella riistolla tarkoitetaan esimerkiksi lapsen altistumista aikuispornografialle, lapsen myymistä seksuaalista hyväksikäyttöä tai prostituutiota varten internetin kautta, lapsen altistamista nettiseksiin aikuisen tai nuoren kanssa, lapsen joutumista internettiin päätyvien kuvien kohteeksi jne. (Palmer & Stacey 2004). Teknologiavälitteinen seksuaalirikollisuus on ilmiönä monimuotoinen, minkä vuoksi sen torjuminen on erityisen ongelmallista. Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä kuvaavan materiaalin levittäminen on osa kansainvälistä seksiteollisuutta, jolloin siihen liittyvä rikollisuus on järjestäytyntä. Sen tuotannolla on yhteyksiä myös lapsikauppaan, seksiturismiin ja lapsiprostituutioon. (Laiho 2007, 27–32).

Seksuaalisella hyväksikäytöllä on useita vähemmän vakavia muotoja, jota rikoslaissa ei ole erikseen kriminalisoitu, mutta jotka usein ilmenevät seksuaalisen hyväksikäytön yhteydessä ja jotka voidaan katsoa lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi 16 vuoden suojaikärajan vuoksi. Näitä tekoja voivat olla esimerkiksi monet sukupuolisen tai seksuaalisen häirinnän muodoista. Sukupuolisella häirinnällä tarkoitetaan sukupuoleen perustuvaa yksipuolista, ei-toivottua huomioita, joka saa häirinnän kohteena olevan henkilön tuntemaan itsensä noloksi, pelokkaaksi, loukkaantuneeksi tai vihaiseksi (Aaltonen 2006, 33). Sukupuolinen häirintä perustaa häirinnän määritelmän kokemukseen, jolloin seksuaalisesta huomiosta tulee häirintää silloin, kun se on ei-toivottua. Tästä johtuen sukupuolinen ja seksuaalinen häirintä paikantuu sosiaalisesti hyväksytyyn käyttäytymisen hämärälle raja-alueelle, ja sitä voidaan pitää - yksilön kokemuksesta ja kulttuurisesta määrittelystä riippuen - jokapäiväisen elämän hyväksyttävänä osana. Vaikka sukupuoliseen häirintään ei välttämättä liity väkivallan kokemista tai sen uhkaa, se kuitenkin ajatellaan osana seksuaalisen väkivallan käsitettä (Heikkinen 2003, 116).

2.2. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö tutkimuskohteena

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on tutkimuskohteena haasteellinen. Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä on tutkittu poikkitieteellisesti niin lääketieteen, oikeustieteen, psykologian, kuin yhteiskuntatieteidenkin parissa. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön esiintyvyydestä on Suomessa toistaiseksi ollut vain vähän tietoa saatavilla, ja tieto tästä on perustunut vuoden 1988 kyselytutkimukseen nuorten seksuaalista kokemuksista aikuisten kanssa (Sariola 1990). Tutkimuksessa tarkasteltiin, kuinka monella suomalaisnuorella esiintyy seksuaalisia kokemuksia aikuisten kanssa, ja ovatko nämä kokemukset luonteeltaan negatiivisia vai positiivisia. Tässä tutkimuksessa 18 % tytöistä ja 7 % pojista ilmoitti seksuaalisista kokemuksista itseään vanhemman henkilön kanssa, joista tytöillä lähes puolet näistä kokemuksista oli nuorelle itselleen myönteisiä. Kielteisiä kokemuksia tytöillä oli joka kolmas. Pojilla myönteisten kokemusten osuus oli suurempi (74 %) ja kielteisten pienempi (10 %). Varsinaista väkivaltaa tai pakottamista seksuaalisen kanssakäymisen yhteydessä aikuisten kanssa oli kokenut 2 % vastaajista. (Ks. myös Ellonen, Kivivuori & Kääriäinen 2007, 38–40).

Muissa pohjoismaissa lasten seksuaalista hyväksikäyttöä on tutkittu osana nuorten seksuaalikäyttäytymistä. Huomio on kiinnitetty nuorten seksuaalisen kanssakäymisen eri muotoihin, seksuaalisen hyväksikäytön tai pakotetuksi tulemisen kokemuksiin, näihin vaikuttaviin taustatekijöihin sekä ilmiön esiintyvyyteen eri maiden välillä (Mossige, Ainsaar, Svedin 2007; Helweg-Larsen & Larsen 2002). Myös amerikkalaiset tutkimukset käsittelevät niin ikään ilmiön esiintymistä kyselytutkimusten näkökulmasta (ks. esim. Finkelhor & Ormrod & Turner & Hamby 2005). Vaikka näihin tutkimuksiin liittyykin useita metodologisia ongelmia, minkä vuoksi tuloksia eri maiden välillä ei voida pitää täysin vertailukelpoisina, näiden ja useiden muiden tutkimusten mukaan tytöt ja naiset kohtaavat enemmän seksuaalista väkivaltaa kuin pojat ja miehet.

Suomessa suuri osa aihetta koskevasta tutkimuksesta on käsitellyt ilmiötä kokemuksellisuuden näkökulmasta. Seksuaalinen väkivalta ymmärretään laajana käsitteenä, jonka alle mahtuvat monenlaiset kokemukset sukupuolisesta ahdistelusta, sukupuolisesta häirinnästä ja seksuaalisen väkivallan eri muodoista. Merja Laitinen (2003a) on tutkinut lapsena seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämää. Tyttöjen kokemuksia ja tulkintoja sukupuolisesta ahdistelusta on tutkinut Päivi Honkatukia (2000). Sukupuolista häirintää tyttöjen ja poikien keskuudessa on tutkittu myös koulun ja nuorison eri vapaa-ajan tilojen konteksteissa (Aaltonen 2006). Seksuaalisen väkivallan lievemmät muodot - sukupuolinen ahdistelu ja seksuaalinen häirintä - tulkitaan osaksi monimuotoisia tilanne-, tunne-, vuorovaikutus-, ja valtasuhteita, jotka ovat arkirutiineissa läsnä (Honkatukia 2000, 56–60).

Kriminologinen tutkimus Suomen ulkopuolella käsittelee seksuaalirikoksia lähinnä psykiatristen, psykologisen ja erilaisten kriminologisten viitekehysten kautta. Seksuaalirikoksille on pyritty löytämään selityksiä esimerkiksi yksilötason muuttujista, sosiaalisen oppimisen mallin kautta sekä evoluutio- ja sosiobiologiasta (Holmes & Holmes 2002). Näkökulma on tällöin ollut tekijäkeskeinen, ja rikoksentekijöiden psykologisista ominaisuuksista on löydetty yhdistäviä osatekijöitä kuten taipumusta pedofiliaan, sosiaalisen kompetenssin ja emotionaalisten kykyjen puutteita, lapsuuden heikommat suhteet omiin vanhempiinsa, seksuaalisen kehittymisen poikkeavuuksia ja omia seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksia (Finkelhor 1984, Marshall & Barbaree 1990, Hall & Hirschman 1992, Ward & Siegert 2002, Seto 2008, 75–96). Näkökulma seksuaalirikoksiin on tutkimuksessa pitkään siis ollut psykopatologinen ja tekijäkeskeinen.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tutkimiseen liittyy siten lukuisia tutkimis- ja tiedonkeruuntapoja, ja ilmiötä voi lähestyä hyvin poikkitieteellisesti. Suurimpana tutkimuksen haasteena näyttää kuitenkin olevan sopivan ja luotettavan tiedonkeruun saaminen erityisesti silloin, jos ilmiöstä halutaan saada kokonaiskuva. Seuraavaksi esittelen, kuinka lapsen seksuaalisen hyväksikäytön esiintyvyyttä on tutkittu määrällisesti kyselyaineistolla ja rekisteriaineistolla viimeaikaisemmissa tutkimuksissa. Näissä tiedonkeruun tavoissa ilmiötä on lähestytty

rikollisuuden kontekstissa, ja tavoitteena on ollut luotettavan kokonaiskuvan muodostaminen seksuaalisen hyväksikäytön yleisyydestä.

2.2.1. Lapsiuhritutkimus 2008

Rikollisuutta on Suomessa ja ulkomailla tutkittu perinteisesti kahdella erilaisella menetelmällä: kyselytutkimuksilla ja rekisteritutkimuksilla. Rekisteritutkimukset antavat kuvan ilmi tulleesta rikollisuudesta, ja kyselytutkimuksilla pyritään mittaamaan perinteisesti rekistereistä piiloon jäävän rikollisuuden määrää, kuten läheissuhdeväkivaltaa, perheväkivaltaa tai parisuhdeväkivaltaa. Kyselytutkimukset suuntautuvat laaja-alaisesti koko väestöön, jolloin kyselytutkimuksen tulokset kertovat uhrikokemusten yleisyydestä koko väestön keskuudessa. Suomessa näillä väestöön suuntautuneilla tutkimuksilla, kuten kansallisilla uhritutkimuksilla ja naisuhritutkimuksilla on jo melko pitkät perinteet (Siren, Kivivuori, Kääriäinen, Aaltonen 2007; Piispa, Heiskanen, Kääriäinen & Sirén 2006; Heiskanen & Piispa 1998).

Perinteisesti kyselytutkimukset ovat suuntautuneet aikuisväestöön. Lasten ja nuorten uhrikokemuksia on mitattu hajanaisesti aikuisiin kohdistuvissa uhritutkimuksissa ja nuorisirikollisuuskyselyissä (Ellonen ym. 2007). Tutkimustiedon puutteellisuuden vuoksi Poliisiammattikorkeakoululla alkoi syksyllä 2007 ensimmäinen tutkimushanke lapsiin kohdistuvan väkivallan esiintyvyydestä. Hankkeessa toteutettiin Suomen ensimmäinen laaja-alainen lapsiuhritutkimus, jossa lapsilta kysyttiin erilaisen väkivallan kohteeksi joutumisesta (Ellonen ym. 2008). Lapsiuhrikysely järjestettiin internet-pohjaisena koululaiskyselynä 6. ja 9. luokan oppilaille tammikuussa 2008, ja aineisto muodostui yhteensä 13 515 oppilaan vastauksista. Lapsiuhritutkimuksessa lasten kokemaa väkivaltaa lähestyttiin laaja-alaisesti, ja pahoinpitelyjen, kuritusväkivallan ja internet-välitteisen väkivallan ohella kyselytutkimuksessa mitattiin seksuaalisen kanssakäymisen kokemuksia sekä aikuisten että ikätovereiden välillä. Kyselytutkimuksessa seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksia lähestyttiin seksuaalisen kanssakäymisen näkökulmasta, jolloin mukana olivat sekä vapaaehtoiset että hyväksikäytön tunnuspiirteet täyttävät teot. Hyväksikäytön kriteerit perustuivat tässä tutkimuksessa ikärajiin ja inestisiin suhteisiin. Tämän ohella hyväksikäytön kokemuksia määriteltiin erikseen hyväksikäyttöä mittaavalla mittarilla, jossa tarkasteltiin tekoihin sisältyviä pakottamisen ja väkivallan kokemuksia.

Vuoden 2008 kyselytutkimuksessa seksuaalista hyväksikäyttöä tutkittiin samalla kysymyslomakkeella kuin vuonna 1988, mikä mahdollisti vertailutiedon saamisen. Vuoden 2008 kyselytutkimuksen perusteella nuorten seksuaalikokemukset aikuisten kanssa ovat vähentyneet kahdessakymmenessä vuodessa. Kuudesluokkalaisilla työillä seksuaalikokemuksia aikuisten kanssa ilmoittaa 3 % tytöistä ja 2 % pojista. Suurimmalla osalla kokemukset rajoittuvat yhteen kertaan; yhdellä prosentilla sekä tytöistä että pojista seksuaalinen kanssakäyminen on edennyt yhdyntään. Seksuaalikokemusten merkitystä tarkasteltaessa lähes puolet kuudesluokkalaisista tytöistä, joilla oli seksuaalisia kokemuksia aikuisten kanssa, ilmoittivat kokemukset

kielteisiksi. Tulee kuitenkin muistaa, että kokemuksen kielteisyys ei tee seksuaalisesta kokemuksesta automaattisesti hyväksikäyttöä eikä vastaavasti myönteisyys poista juridisesti määriteltyjä hyväksikäytön piirteitä. (Ellonen ym. 2008, 94–97.)

Kyselytutkimuksen perusteella yksittäisten tekojen nimeäminen varmasti lain määrittämäksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytöksi on tulkinnanvaraisuuden vuoksi hankalaa, ja hyväksikäytöksi todistamiseksi tarvittaisiin useissa tapauksissa enemmän tietoa asiasta. Määriteltäessä seksuaalista kanssakäymistä lapsen seksuaaliseksi hyväksikäytöksi huomio kiinnitettiin vuoden 1988 aineistossa tiettyihin hyväksikäytön kriteereihin (Sariola & Uutela 1994). Hyväksikäyttönä voidaan pitää sellaisia tekoja, jotka täyttävät yhden tai useamman seuraavista kriteereistä:

- 1) Seksuaalinen kanssakäyminen tapahtuu vastaajaa³ vähintään viisi vuotta vanhemman henkilön kanssa, joka ei ole vastaajan poikaystävä tai tyttöystävä.
- 2) Kokemus sisältää yhden tai useamman seuraavista teoista: lapsi tai aikuinen paljasti sukupuolielimensä; aikuinen kosketti lapsen sukupuolielimiä vaatteiden alta tai päältä; lapsi kosketti aikuisen sukupuolielimiä vaatteiden alta tai päältä tai kysymyksessä oli yhdyntä.
- 3) Kokemus sisältää pakottamista tai väkivaltaa.

Tällä tavalla mitattuna seksuaalista hyväksikäyttöä on kokenut noin 8 % tytöistä ja 2 % pojista. Luku on sama kuin 20 vuotta sitten, joten kyselytutkimuksen perusteella seksuaalinen hyväksikäyttö ei ole lisääntynyt ("Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset..."; Ellonen ym. 2008). Seksuaalirikoksia koskeva lainsäädäntö on kuitenkin muuttunut vuodesta 1988 vuoteen 2008, minkä vuoksi vuoden 1988 kyselytutkimuksen kriteerien soveltaminen vuoden 2008 aineistoon on hieman ongelmallista. Mikäli hyväksikäyttöä tarkastellaan pakottamisen ja väkivallan kokemisen kontekstissa, pakottamista seksuaalokokemusten yhteydessä ilmoittaa noin 1 % kaikista kuudesluokkalaisista tytöistä. Niistä kuudesluokkalaisista tytöistä, joilla seksuaalokokemuksia oli aikuisten kanssa, pakottamista ilmoitti 17 % ja väkivaltaa 7 % tytöistä. Pojilla näitä tapauksia oli lähinnä yksittäisiä. (Ellonen ym. 2008, 99–104).

2.2.2. Rekisteriaineistot ja ilmi tullut rikollisuus

Kyselytutkimusten ohella rikollisuuden määrää ja esiintyvyyttä tutkitaan erilaisilla rekistereillä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos laatii vuosittaisia rikollisuustilannekatsauksia ja myös Tilastokeskus pitää yllä katsauksia poliisin tietoon tulleesta rikollisuudesta. Perinteisesti rekisteriaineiston on ajateltu ilmentävän vakavan rikollisuuden määrää ja peittävän alleen lievemmät rikollisuuden muodot kuten yksityisellä alueella tapahtuvat pahoinpitelyt. Tämän vuoksi rekisteriaineistoja ei voida pitää luotettavana rikollisuuden mittarina - poikkeuksena tästä on

³ Vastaajilla tarkoitetaan tässä alle 15-vuotiaita henkilöitä.

ainoastaan kuolemaan johtanut henkirikollisuus, jonka kohdalla poliisitilastoja voidaan pitää luotettavina (Kivivuori & Salmi 2005, 3). Varsinkin lapsiin kohdistuva väkivalta voidaan arvioida jäävän rekistereissä piiloon (Ellonen ym. 2007).

Rekisteriaineistojen muotoutumiseen vaikuttavat lukuisat tekijät, joista tärkeimpinä voidaan mainita rikoslain muutokset, uhrien ja muiden alttius ilmoittaa rikoksista poliisille⁴, rikosten kontrollin tehokkuus ja kohdentaminen sekä mahdolliset muutokset ilmitulleiden tekojen rekisteröinnissä, kirjaamisalttiudessa ja laskennassa (esim. Kivivuori & Savolainen 2003, 1–2; Kivivuori & Salmi 2005, 3–4). Lisäksi eri viranomaisten rekistereiden vertailuissa tieto on usein ristiriitaista, jolloin yhden rekisterin tietoja ei voida pitää luotettavana kuvauksena koko ilmiöstä (Helweg-Larsen & Larsen 2005). Tästä syystä rekisteriaineistot voivat antaa vuosittain hyvinkin erilaisen kuvan lapsiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan ilmiön laajuudesta riippumatta siitä, onko itse ilmiössä tapahtunut suurempia muutoksia (ks. myös Niemi 2007, 85–87).

Lapsiuhrikyselyn ohella Lapset väkivallan uhreina -tutkimushankkeessa laadittiin selvitys poliisin tietoon tulleesta lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta väkivallasta, jossa ilmiötä tarkasteltiin poliisin rekisteriaineiston perusteella (Humppi 2008). Selvityksessä tarkasteltiin poliisille ilmoitettuja henkeen, terveyteen ja seksuaalisuuteen kohdistuneita rikosepäilyjä, joissa asianomistaja on alle 18-vuotias. Huomio kiinnitettiin uhrien ja epäiltyjen ominaisuuksiin, uhrin ja epäillyn väliseen suhteeseen, rikoksen tapahtumapaikkaan ja väkivallan luonteeseen. Lopuksi selvitettiin rikosepäilyjen tutkinnan tilaa eli sitä, kuinka moni rikosepäilyistä oli edennyt poliisilta syyttäjälle. Selvityksessä vertailtiin myös poliisin tietoon tulleita rikosepäilyjä lapsiuhritutkimuksella kerättyihin tietoihin lasten ja nuorten väkivaltakokemuksista, jolloin oli mahdollista selvittää, millaiset teot ilmoitetaan poliisille ja millaiset jätetään ilmoittamatta.

Rekisteriaineistoa koskevassa tutkimuksessa suurin osa alle 15-vuotiaisiin kohdistuvista seksuaalirikoksista oli rikosnimikkeeltään 'lapsen seksuaalisia hyväksikäyttöjä' (72 %) tai näiden tekojen yrityksiä (15 %). Vakavia seksuaalisen väkivallan muotoja kuten raiskauksia, törkeitä lapsen seksuaalisia hyväksikäyttöjä tai pakottamista sukupuoliyhteyteen esiintyi muutamia prosenttiyksikköjä. Seksuaalirikoksen uhreista valtaosa on tyttöjä (88 %), ja enemmistönä ovat erityisesti 13–14-vuotiaat tytöt. Yleisimmin rikoksesta epäiltynä oli muu tuttu (30 %) tai tuntematon (26 %), ja perheenjäsen oli epäiltynä noin joka kymmenenneksessä tapauksista. Uhrin isä on isäpuolta useammin epäiltynä, ja äiti oli aineistossa epäiltynä yhteensä kolmessa tapauksessa. Ei ollut myöskään harvinaista, että epäiltynä oli uhrin poikaystävä. Verratessa näitä tietoja uhritutkimuksen tietoihin näyttää siltä, että erityisesti isäpuolen tekemät teot jäävät poliisille ilmoittamatta. (Humppi 2008).

⁴ Suomessa ei ole yleistä velvollisuutta ilmoittaa tapahtuneista rikoksista viranomaisille. Ainoastaan eräiden hankkeilla olevien törkeiden rikosten ilmoittamatta jättäminen on säädetty rangaistavaksi.

Poliisin rikosilmoitusten tarkastelu osoitti rikosepäilyihin, niiden ilmoittamiseen ja poliisin kirjaamistapoihin liittyvän monia kysymysmerkkejä ja ongelmakohtia, jotka tekevät niistä haasteellisen mutta mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Rikosilmoitusten kirjaamistapoja on yleisesti poliisin toimintaympäristöä koskevassa tutkimuksessa pidetty puutteellisina, ja kirjaamistavoissa on havaittu yksilöllisiä ja alueellisia eroja erityisesti silloin, kun kyseessä on rasistinen rikos (Nojonen 2007). Lukemissani rikosilmoituksissa erityisen paljon epäselvyyttä ja tulkinnanvaraisuutta näytti liittyvän lapsiin ja nuoriin kohdistuviin seksuaalirikosepäilyihin, joihin myös muissa tutkimuksissa on osoitettu sisältyvän monin verroin haasteita pahoinpitelyrikoksiin nähden (ks. esim. Hirvelä 2007; Kainulainen 2004; Honkatukia 2001). Rikosilmoitusten lukuprosessi herätti itselleni kysymyksiä rikosepäilyn tulkittamisen tavoista, sillä tietyn teon rikokseksi mieltämiseen liittyy paljon yhteiskunnallisten, kulttuuristen ja sosiaalisten merkitysten varassa tapahtuvaa tulkintaa. Tämä seksuaalisen väkivallanteon rikokseksi tulkittaminen tapahtuu paitsi väkivallan kokijan ja väkivallan sivustaseuraajan myös väkivaltarikollisuuden parissa työskentelevien poliisien keskuudessa. Rekisteriaineistoon päätyvä ilmi tullut rikollisuus edustaa siten valikoitunutta, rajallista osaa kokonaisrikollisuudesta, jolloin on mielenkiintoista ja tärkeää tarkastella niitä prosesseja, joilla rikollisuus päätyy tai jää päätyttyä rekisteriin.

Vaikka rekisteriaineistoja on aikaisemmissa tutkimuksissa pääosin käytetty rikollisuusilmiöiden määrälliseen ja tilastolliseen kuvailuun, ajatus rekisteririkollisuudesta valikoituneena tiedonlähteenä ei ole uusi. Jo 1970-luvulta lähtien poliisin toimintaympäristöä koskevassa tutkimuksessa on tuotu esiin poliisin olevan riippuvainen uhrin halusta rikoksesta ilmoittamiseen (Reiss 1970; Shapland & Vagg 1988). Seksuaalirikoksissa uhrin on ymmärretty olevan peloissaan rikoksesta ilmoittamisesta ja poliisin tavoista suhtautua seksuaalirikoksen uhuriin (LeDoux & Hazelwood 1985, 211). Samalla uhuriin on kuitenkin suhtauduttu epäilevästi ja uhrin motiiveja rikoksesta ilmoittamiseen on kyseenalaistettu (Spencer 1987, 56). Uhrin saamaan kohteluun rikosprosessissa on siis kiinnitetty varsin paljon huomiota, mutta se, kuinka uhrin tunnistaminen näkyy rekisteriaineistossa, on jäänyt tutkimuksissa vähälle huomiolle.

Kritiikkiä rekisteriaineiston valikoitumisesta voidaan osoittaa yhteiskunnallisiin ja rakenteellisiin tekijöihin (esim. Kivivuori & Savolainen 2003, 1–2; Kivivuori & Salmi 2005, 3–4; Niemi 2007). Toisaalta kritiikki kohdistuu myös siihen koko rikosprosessijärjestelmään, jota on kritisoitu kyvyttömyydestä uhrin aseman huomioimiseen (esim. Shapland & Vagg, emt; Bucke 1995; Sims & Myhill 2000; Honkatukia 2001; Kainulainen 2004). Kun tarkastellaan rikollisuuden valikoitumista jälkimmäisen kysymyksen näkökulmasta, huomio kohdistuu uhrin asemaan liittyviin teemoihin kuten uhrin identiteettiin, uhriuteen liitettyihin attribuutteihin ja rikosprosessijärjestelmän kykyyn vastata uhrin asemaan. Viimeaikaisissa tutkimuksissa nämä on nostettu entistä tärkeimmiksi mutta vähän tutkituiksi tutkimuskysymyksiksi (Dignan 2005, 16–17). Uhrin aseman huomioiminen on osoitettu tärkeäksi paitsi uhrin itsensä myös koko rikosprosessin onnistumisen kannalta (Kainulainen 2004; Hirvelä 2007).

2.3. Seksuaalisen hyväksikäytön uhri rikosprosessissa

Seksuaalirikosuhrien sanotaan olevan kaksinkertaisesti uhrituneita: yhtäältä itse seksuaaliselle teolle ja toisaalta rikosprosessijärjestelmälle (Belknap 2001, 253). Intiimisuhteissa tapahtuva väkivalta on rikosoikeudellisessa järjestelmässä huonosti tunnistettu ilmiö, ja lainsäädännössä seksuaalisen väkivallan tai hyväksikäytön tekoja ei ole välttämättä edes pidetty rangaistavina⁵ (Honkatukia 1998, 35; Niemi-Kiesiläinen 2000, 158–160; Näre 2000; Kainulainen 2004, 7). Seksuaalisen väkivallan rikoksista tehdään muihin rikoksiin verraten harvemmin poliisille ilmoitus, ja oikeusviranomaisia on arvosteltu suuresti kyvyttömyydestä kohdata seksuaalirikosten uhreja (Brownmiller 1975; Temkin 1997; Honkatukia 2001; Jordan 2001; Kainulainen 2004; Jokila 2008). Raiskausten uhrien kohteleva rikosprosessissa on todettu useissa maissa epäasianmukaiseksi ja piiloon jäävän rikollisuuden osuus seksuaalirikoksissa erityisen suureksi (Kainulainen 2004, 15–16).

Rikosprosessilla tarkoitetaan sitä tapahtumaketjua, jolla tapaus rikoksesta etenee rikoksen ilmoittajalta poliisille, poliisilta syyttäjälle ja syyttäjältä tuomioistuimelle. Rikosilmoituksen kirjaaminen on ensimmäinen osa tätä laissa säädeltyä rikosprosessia. Rikos tulee poliisin tietoon joko yksityisen henkilön tai viranomaisen ilmoittamana, ja tarvittaessa poliisi voi käynnistää esitutkinnan poliisin omasta toimesta. Jos ilmoituksen perusteella on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen, poliisi aloittaa tapauksen esitutkinnan. Esitutkinnalla tarkoitetaan kaikkia niitä toimenpiteitä, joilla poliisi pyrkii hankkimaan tietoa epäilyistä rikoksesta syyteharkinnan ja rikosoikeudenkäynnin valmistelua varten. Rikosilmoituksen kirjaamisen jälkeen rikosprosessi jatkuu poliisin suorittamalla esitutkinnalla, josta se voi edetä syyttäjän syyteharkintaan ja sieltä edelleen oikeudenkäyntiin. Loppuun asti edetessään rikosepäily voi päättyä tuomioistuimen määräämään rangaistuksen täytäntöönpanoon, mutta läheskään aina näin ei tapahdu. (Helminen, Lehtola, Virolainen 2005). Erityisesti lapsiin kohdistuvissa rikoksissa poliisin suorittamalla esitutkinnalla on suuri merkitys rikosprosessin muiden vaiheiden kannalta. Keskeisimpänä näyttönä saattaa usein olla lapsen oma kertomus, jolloin lapsen kuulustelemiseen liittyy monia erityisvaatimuksia. (Hirvelä 2007, 107–108.)

Rikosprosessiin liittyvässä tutkimuksessa erityisen paljon kritiikkiä on kohdistettu poliisin keinoin suorittaa seksuaalisen väkivallan tapauksia koskeva esitutkinta. Rikosprosessissa esitutkinta suoritetaan rikosilmoituksen ja sitä koskevan todistusaineiston perusteella (Helminen ym. 2005). Tästä syystä rikosilmoituksen vastaanottoon liittyy monia läpi rikosprosessin vaikuttavia tekijöitä, ja poliisin toiminta seksuaalirikosten ilmoitusvaiheessa vaikuttaa tapausten etenemiseen muissa rikosprosessin vaiheissa (Kainulainen 2004, 11). Tutkimuksissa tässä poliisien toiminnassa on kuitenkin havaittu ongelmia. Poliisien on havaittu suhtautuvan epäluuloisesti seksuaalirikosta koskevan rikosilmoituksen tekijään, ja uhrit ovat

⁵ Esimerkiksi raiskaus avioliitossa kriminalisoitiin Suomessa vasta 1994. Ruotsissa raiskaus avioliitossa kriminalisoitiin jo 1960-luvulla.

saattaneet kokea poliisin puolelta tulevaa syylistämistä, vähättelyä ja väärintulkintaa (Honkatukia 2001; Kainulainen 2004, 8–11; 117–118; Belknap 2001, 253–260). Poliisien epäluuloinen suhtautuminen on noussut näkyviin erityisesti tapauksissa, joissa tekijänä on ollut joku muu kuin tuntematon mies, naisessa ei ollut fyysisen väkivallan merkkejä, hän oli ennen tapausta riidellyt miesystävänsä kanssa, hän ei ollut kiihtyneessä mielentilassa rikosilmoitusta tehdessään tai jos ilmoitusta ei ollut tehty heti raiskauksen jälkeen (Temkin 1997, 513–515; Jordan 2001, 687–688; Kainulainen 2004, 10). Poliisia ja rikosprosessijärjestelmää on arvosteltu myös homofobisuudesta ja heteroseksistisyydestä, minkä vuoksi esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöyhteisöjen jäsenet eivät halua kääntyä poliisin puoleen juuri missään asiassa (Karma & Pohjonen 2006, 105).

Rikosilmoituksen vastaanotto voidaan katsoa myös omanlaisekseen haastattelu- tai vuorovaikutustilanteeksi, jossa ilmoitusta kirjaavalla poliisilla ja rikosilmoituksen tekijällä on vuorovaikutteinen suhde toisiinsa (Jokila 2008, 436). Seksuaalirikoksen kohteeksi joutuminen herättää uhrille vaikeita häpeän ja syyllisyyden tunteita (esim. Heiskanen & Piispa 1998, 49; Ronkainen 2008, 52–57), jolloin näistä kertominen institutionaalisessa ympäristössä (todennäköisesti) vastakkaisen sukupuolen edustajalle ei ole helppoa. Näissä tapauksissa poliisin läsnäololla ja olemuksella on suuri vaikutus siihen, mitä uhri tapauksesta kertoo (vrt. Jönsson 1988; 12:). Poliisi kirjaa rikosilmoitukseen paitsi uhrin kertomuksen tapahtumakulusta myös muita poliisin tärkeänä pitämiä tekijöitä kuten kuvauksen uhrin käyttäytymisestä, vaatuksesta tai mielialasta. (Kainulainen 2004, 57; 62–65). Kukin rikosilmoitus on siten poliisin harkintansa mukaan kirjoittama kuvaus asioista, jotka hän katsoo tärkeäksi tallentaa kustakin ilmoitetusta tapauksesta (Honkatukia 2001, 18). Rikosilmoitusaineisto jää dokumentiksi tapahtuneesta rikoksesta, ja sitä käytetään osana esitutkintaprosessia. Muut poliisit tekevät päätelmiä tapauksesta rikosilmoituksen perusteella, jolloin yksittäisellä rikosilmoituksella saattaa olla suuri vaikutus myöhempään rikosprosessin vaiheisiin.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäyttöön liittyvät tutkimushaasteet ovat osin yhdenmukaisia esimerkiksi aikuisten seksuaalirikoksia käsittelevien tutkimushaasteiden kanssa: kyseessä on intiimillä alueella tapahtuva väkivalta, joka aiheuttaa uhrille häpeän ja syyllisyyden kokemuksia, ja jonka käsittely rikosprosessijärjestelmässä on herättänyt oikeusviranomaisiin kohdistuvaa kritiikkiä. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyy kuitenkin paljon sellaisia tutkimushaasteita, jotka ovat erityyppisiä muiden seksuaalirikostyyppien kanssa, ja joista toistaiseksi tiedetään vasta vähän. Suomessa ei ole toistaiseksi ole tehty tutkimusta siitä, kuinka poliisi ja muut oikeusviranomaiset kohtaavat lapsiin ja nuoriin kohdistuvat tutkimushaasteet rikosprosessissa, ja millaisia ongelmakohtia lapsiin ja nuoriin kohdistuviin rikosepäilyjen etenemiseen rikosprosessissa liittyy. Tutkielmani tarkoitus on analysoida lapsia ja nuoria koskevien rikosepäilyjen ilmituloa rikosilmoituksen tekohetkellä ja kiinnittää erityinen huomio siihen, kuinka uhrin asema rikosilmoituksissa tulee tai jää tulematta esiin.

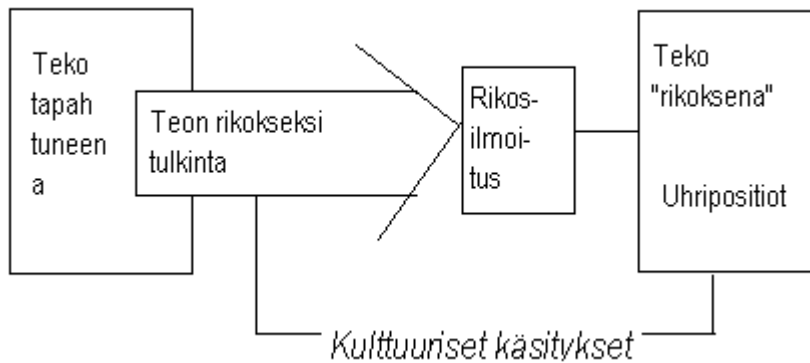
2.4. Tutkimuskysymyksen tarkennus

Tutkielmani kohteena ovat lapsiin ja nuoriin kohdistuneet seksuaaliset hyväksikäyttöepäilyt sellaisina, kuin ne tulevat esiin poliisin rikosilmoituksissa. Tarkastelen tutkielmassani sitä, millaisen kuvan poliisin rikosilmoitukset muodostavat lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosepäilyistä, niihin liittyvistä teoista, tilanteista, uhreista ja epäilyistä. Tutkimustavoitteeni on kaksitasoinen: yhtäältä olen kiinnostunut seksuaalirikosepäilyjen luonteesta sellaisena, kuin ne ilmenevät rikosilmoituksen tekohetkellä. Toisaalta haluan tarkastella niitä tulkintoja, joilla uhrin käsitettä rikosilmoituksissa muodostetaan. Tutkielmani pääfokus uhrin positiossa, jolla pyrin kiinnittämään huomion uhrin aseman esiintymiseen rikosilmoituksessa ja siten rikosprosessin ensimmäisessä vaiheessa. Samalla tutkielmani lisää ymmärrystä seksuaalisen hyväksikäytön luonteesta kokonaisuudessaan: seksuaalirikosten monimuotoisuudesta ja rikoksesta ilmoittamisen lähtökohdista. Katson, että kysymys uhrin asemasta on tiiviisti yhteydessä seksuaalirikosepäilyihin ilmoitushetkellä, ja tämän vuoksi uhrin asemaa tulee tarkastella yhteydessä seksuaalirikosepäilyjen luonteeseen ilmoitushetkellä. Nämä kaksi tutkimustavoitetta täydentävät siis toisiaan.

Tutkimuskysymykseni on, millaisten kategorioiden, tulkintakehysten ja positioiden läpi lapseen kohdistuva seksuaalinen teko näyttäytyy rikoksena. Tutkimuskysymyksellä vastaan kysymykseen siitä, millaisen kuvan rikosilmoitukset omana institutionaalisenä käytäntönään muodostavat seksuaalirikosepäily uhrin asemasta, ja millaisilla kategorioilla uhrin asema näissä tulkitaan. Koska uhrin asema voidaan katsoa merkittäväksi rikosprosessia leimaavaksi tekijäksi, on tärkeä kiinnittää huomiota siihen, kuinka uhrin aseman esiintyminen on yhteydessä tiettyntyyppisten rikosepäilyjen esiintymiseen rekisteriaineistossa. Tutkimuskysymystäni tarkentavia lisäkysymyksiä ovat: millaiset teot valikoituvat poliisin rikosilmoitusten kohteeksi? Kuinka rikosepäily päättyy poliisin tietoon? Millaisilla ilmaisuilla uhrin asemaa tulkitaan? Tutkimuskysymyksessäni on toisin sanoen kyse rikokseksi valikoitumisen prosessista, jossa uhrin asemalla ja uhrin huomioimisella on ilmoituksen tekovaiheessa suuri rooli.

Kuviossa 1 olen kuvannut tutkimusasetelmaa ja tutkimuskohdetta ilmiönä. Tutkimuskohde ilmiönä paikantuu niihin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin käsityksiin, jotka vaikuttavat teon rikokseksi tulkitsemisen taustalla. Kulttuurisilla käsityksillä viitataan sekä laajoihin, koko yhteiskuntaa ja sosiaalista vuorovaikutusta leimaaviin käsityksiin rikollisuudesta että poliisin omaa toimintaympäristöä koskeviin käytäntöihin, joilla on yhteisiä että eriäviä ominaispiirteitä muiden yhteiskunnallisten ja kulttuuristen käsitysten kanssa. Katson, että yhteiskunnalliset ja kulttuuriset käsitykset vaikuttavat sekä teon rikokseksi tulkinnan että itse "rikoksen" ja sitä koskevien uhrikäsitysten taustalla. Tulkittaessa tekoa rikokseksi kulttuuriset käsitykset vaikuttavat siihen havainnointiprosessiin, jonka varassa tietyt osat teosta tulkitaan rikokseksi. Kyse on esimerkiksi siitä, mitä pidetään yleisesti sopivana tai relevanttina näyttönä rikoksen todeksi osoittamisessa (Honkatukia 2001, 52).

Useissa tutkimuksissa myös yksittäisten ihmisten kokemisen ja havaitsemisen tavat objektiivisesti samankaltaisissa tilanteissa on osoitettu erilaisiksi (esim. Weiner 1986). Yksittäisten henkilöiden omilla tulkinnoilla on vaikutus siihen, mitkä asiat näytön ja rikoksen tunnistamisesta katsotaan olennaiseksi, ja millaiseksi havainnot tietystä rikoksen tunnuspiirteistä muodostuvat. Teosta tapahtuneena poimitaan näytön ja rikoksen tunnistamisen piirteiden kannalta olennaisimmat asiat esiin, jolloin kyse on havaintojen valikoitumisesta tietyntylaisiksi. Silloin, kun teko aletaan rikosilmoituksen laatimisen jälkeen käsitellä "rikoksena", rikosilmoitukseen kirjatut havainnot ja käsitykset vaikuttavat väkivallan ilmiötä muokkaavina ajatusmalleina, jotka vaikuttavat myös tulevien rikosepäilyjen tulkintaan (vrt. Berger & Luckman 1987, 70--74, 110--113). Tutkimusasetelma kuvaa siis sitä, kuinka teosta tapahtuneena muodostuu tulkinnan ja rikosilmoituksen laatimisen jälkeen teko "rikoksena".

Kuvio 1. Tutkimusasetelma ja tutkimuskohde ilmiönä

3. Teorettinen viitekehys

Silloin, kun rikollisuuden ilmiötä lähestytään yhteiskunnallisesti, rikollisuuden ilmiöt nähdään tiettyyn yhteiskunnalliseen aikaan ja paikkaan sidoksissa olevana. Pyrkiessäni vastaamaan kysymykseen uhrin aseman tunnistamisesta rikosprosessin ensimmäisessä vaiheessa rikosprosessia täytyy lähestyä tällaisena yhteiskunnallisena ilmiönä. Tämän vuoksi tutkielmani teorettinen viitekehys pohjautuu oikeussosiologiaan, joka tutkii oikeuteen liittyviä yhteiskunnallisia ja sosiaalisia prosesseja. Seuraavassa luvussa käsittelem ensiksi oikeussosiologiaa tutkimusalanana oman tutkimusasetelmani näkökulmasta. Tarkastelen, millaisilla käsitteillä hahmotan lapsiin kohdistuvia seksuaalirikosepäilyjä silloin, kun kyseessä on valikoitunut rikollisuuden muoto. Teoreettisen viitekehysten toisessa osassa esittelen, millaisia ongelmia uhriksi tunnistamiseen liittyy.

3.1. Oikeussosiologia ja rikosilmoitusten institutionaalinen luonne

Oikeussosiologia teoreettisena ja menetelmällisenä suuntauksena sijoittuu oikeustieteen ja sosiologian välimaastoon, jossa oikeutta tutkitaan yhteiskunnallisena ilmiönä. Oikeussosiologia ottaa tarkastelun kohteeksi oikeuden ajalliset ja paikalliset muutokset, oikeuden kehityksen sekä oikeuden erot ja yhtäläisyydet eri yhteiskunnissa, jolloin oikeussosiologian ote oikeuden käsittämiseen on ymmärtävä, selityksiä ja tulkintoja hakeva (Kyntäjä 2007). Oikeus hahmotetaan ajallisena ja paikallisena prosessina, jossa eri oikeuden käytännöt toimivat vuorovaikutussuhteessa yhteiskuntaan. Oikeus kehittyy tietyssä yhteiskunnallisessa kontekstissa mutta vaikuttaa myös itse yhteiskunnan kehitykseen (Ylhäinen 2004, 43–45). Oikeus, siinä missä mikä tahansa muu yhteiskunnan ilmiö, ei ole sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristöstään irrallinen.

Tarkastellessaan oikeuden ja yhteiskunnan vuorovaikutussuhdetta oikeussosiologia kiinnittää huomion asioiden, ilmiöiden ja ongelmien *oikeudellistumiseen*. Oikeudellistumisella tarkoitetaan sosiaalisten ongelmien uudelleenmäärittelyä oikeudellisiksi ongelmiksi. Oikeudellistumisen prosessi on luonteeltaan normatiivinen, jolloin sosiaaliset ilmiöt muunnetaan oikeudellisiksi kategorioiksi; tosiasiat rajoitetaan oikeustosiasioiksi, ja yhä uusille ongelmille haetaan oikeudellisia ratkaisuja. Oikeudellistuminen on eräänlaista faktuaalistamista, joka kuitenkin perustuu ainoastaan oikeudellisiin ratkaisuihin. Tällöin ilmiön alkuperäinen ristiriita tai konflikti saattaa jäädä ratkaisematta. (Kyntäjä 2007, 25–28). Esimerkiksi seksuaalirikoslainsäädäntö voi vahvistaa seksuaalirikosten kohteiksi joutuneiden uhrien asemaa, mutta se ei tarjoa itse ilmiön poistamiseen valmiita ratkaisumalleja, mikä voidaan nähdä keskeiseksi oikeudellistumisen prosessia kuvaavaksi problematiikaksi. Oikeussosiologian tehtävä on näin pureutua tutkimaan tätä normatiivisen ja faktuaalisen episteemistä suhdetta ja vuorovaikutusta (Niemi-Kiesiläinen, Honkatukia, Ruuskanen 2006, 25), joka edesauttaa oikeusjärjestelmän näkemistä suhteellisen ja tilanteisena, kuitenkin faktuaalisena ja oikeudellisia tosiasioita rakentavana.

Oikeussosiologia ottaa tutkimuskohteekseen käytännöt, jossa oikeutta tuotetaan ja muodostetaan — asioita, ilmiöitä ja ongelmia oikeudellistetaan. Oikeussosiologisen tutkimuksen tiedonintressi kohdistuu siihen, miten ja millaiseksi oikeus oikeudellisissa käytännöissä rakentuu, ja millä tavoin institutionalisoituneet rakenteet muodostavat käsityksiä oikeudesta (Ylhäinen 2004, 43–45). Institutionalisoituneet rakenteet nähdään normatiivisina systeemeinä, joita oikeussosiologia pyrkii analysoimaan kriittisesti. Kritiikki kohdistuu esimerkiksi oikeuden ja oikeustieteen julkilausumattomiin taustaoletuksiin, ”kätkeytyihin yhteiskuntateorioihin” tai ”juridisiin fiktioihin” (Kyntäjä 2007, 12–14; 16), jotka muokkaavat ja ylläpitävät käsityksiä oikeasta ja väärästä, sallitusta ja lainvastaisuudesta, moraalista ja moraalittomuudesta. Oikeussosiologiselle tutkimukselle on näin mahdollista tarkastella lainsäädäntöä ja muita oikeuden käytäntöjä prosessuaalisesti ja kiinnittää huomio näissä vallitseviin määritelmiin ja kategorisointeihin.

Oikeussosiologian tarkastelun kohteena voivat olla mitkä tahansa oikeudelliset käytännöt, joilla tarkoitetaan kielellisistä teoista muodostuvia viestintäkäytäntöjä. Laajassa viitekehyksessä kaikki yhteiskunnan jäsenet osallistuvat oikeudellisten käytäntöjen määrittelyyn silloin, kun viestintään sisältyy oikeutta tematisoiva näkökulma. Tällöin oikeudellisia käytäntöjä voidaan tarkastella minkä tahansa sosiaalisen vuorovaikutuksen tai julkisen keskustelun kehyksen läpi silloin, kun kielellisen teko käsittelee lainsäädäntöä, tuomioistuinratkaisua tai oikeusjärjestyksen soveltamista. Viranomaisten ammattikulttuuri muodostaa sitä vastoin suppeamman oikeusyhteisön, joka muodostuu lakimiesten, syyttäjien, tuomareiden ja muiden oikeusviranomaisten ammattikäytännöistä (Kyntäjä 2007, 21). Myös poliisi voidaan katsoa oikeusviranomaiseksi, jolla on työssään velvollisuus oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaamiseen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämiseen, rikosten ennaltaehkäisemiseen ja selvittämiseen (ks. www.poliisi.fi). Oikeusviranomaisten yhteisöissä oikeudellisia käytäntöjä lähestytään osana professionaalista toimintaa, jolloin näillä käytännöillä on institutionaalinen luonne.

Poliisin rikosilmoitukset voidaan katsoa omanlaisiksi oikeuden teksteiksi, dokumenteiksi mahdollisesti tapahtuneesta rikoksesta. Poliisi esitutkintaviranomaisena on yksi oikeusviranomaisista (Karma 2006, 72), joten myös poliisi tuottaa omaa ammattiryhmää koskevia oikeuden tekstejä rikollisista teoista, uhreista ja epäillyistä (Honkatukia 2001, 52–61). Oikeudellisilla teksteillä viitataan sekä kirjallisiin että suullisiin oikeusviranomaisten lausuntoihin tai muihin kielellisiin käytäntöihin, jotka pitävät sisällään käsityksiä esimerkiksi oikeasta ja väärästä, uhrin ja rikoksesta epäillyn asemasta ja niin edelleen. Rikosilmoitukset ovat kirjallisia tekstejä, jolloin niitä ei voida pitää autenttisina uhrin tai muun rikoksesta ilmoittajan kertomuksina. Poliisin rikosilmoitukset ovat tästä syystä omanlaisiaan oikeuden tekstejä, sillä ne kertovat siitä, mitä asioita poliisi on pitänyt tärkeänä kirjatessaan rikosilmoitukseen johtaneita tietoja ylös (emt, 52). Poliisin kirjoittamat rikosilmoitusten selosteet eivät ole neutraaleja tapahtumien kuvauksia, vaan niitä määrittävät oikeudellisen

viitekehysten lisäksi yhteiskunnassa vallitsevat seksuaalisuutta, sukupuolta, seksuaalista väkivaltaa ja ikää koskevat käsitykset.

Rikosilmoitusten sidonnaisuus poliisin ammattikulttuuriin tekee rikosilmoituksista institutionalisoituneita käytäntöjä, jotka vaikuttavat oikeus- ja rikollisuuskäsityksiä muokkaavasti. Rikosilmoitukset ovat osa laajempaa rikosprosessin eri vaiheisiin liittyvää instituutioita, jossa ne siten toimivat institutionalisoituneina. Ilmiön institutionaalisen luonteella viitataan sen vakiintuneeseen muotoon. Mikä tahansa yhteiskunnan ilmiö voi totunnaistua, jolloin ilmiö ja siihen liittyvä toiminta muuttuu rutiiniksi ja vakiintuneeksi toiminnaksi. Peter Berger ja Thomas Luckman (1987, 70–78) kirjoittavat sosiaalista toimintaa luonnehtiessaan institutionalisoitumisen johtavan vuorovaikutuksen vakiintumiseen, käyttäytymiskaavojen muodostumiseen ja rooliodotusten omaksumiseen. Institutionalisoituneet käytänteet ovat ennakoitavissa, jolloin ne helpottavat ja mahdollistavat niiden käyttämisen työvälteenä (kuten rikosilmoituksen muodossa) sosiaalisessa toiminnassa (kuten rikostutkinnassa).

Tekemällä ymmärrettäväksi seksuaalisen hyväksikäytön luonnetta institutionaalisen oikeustekstinä ja viranomaisten toimintakulttuurina voidaan paremmin ymmärtää sitä seksuaalirikosepäilyihin liittyvää toimintatapaa, joka koskee uhrin aseman tunnistamista rikosilmoituksen tekovaiheessa. Tutkimalla poliisin rikosilmoituksissa esiintyviä määritelmiä ja kategorisointeja voidaan samalla tutkia oikeuskäytäntöjen luonnetta yksilön identiteettiä muovaavina rakenteina (vrt. Niemi-Kiesiläinen ym. 2006, 9–19). Hahmotan siten seksuaalisen hyväksikäytön ilmiön rakentuvan monimuotoisten valtasuhteiden kautta, jolloin seksuaalisessa hyväksikäytössä, kuten muissakin väkivallan muodoissa, on kyse yhtäältä yksilöiden välisestä vallasta ja sekä toisaalta vallan institutionalisoitumisesta. Seuraavaksi esittelen käsitteitä, joilla tätä vallankäytön näkökulmaa voidaan tarkastella lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa silloin, kun huomio kiinnitetään uhrin aseman tunnistamiseen.

3.1.1. Sukupuolen ja seksuaalisuuden käsite

Tutkielmassani lähestyn oikeuden tekstejä sukupuolen, seksuaalisuuden ja iän käsitteiden kautta, sillä sukupuoli, seksuaalisuus ja ikä mielletään yhteiskunnassa keskeiseksi yksilön identiteettiä ja asemaa määrittäviksi kategorioiksi (Saastamoinen 2006, 170–174). Tulkiten sukupuolen, seksuaalisuuden ja iän osaksi yhteiskunnallista ja kulttuurista prosessia, jossa seksuaalisuuteen liittyy paitsi fyysisiä tuntemuksia ja niiden subjektiivisia merkityksiä myös ideologisia käsityksiä, joita esitetään arkikeskusteluissa, markkinoissa, kasvatuksessa tai lainsäädännössä (Honkatukia 2000, 20–21). Kulttuuriset arvot, normit ja uskomukset sukupuolesta, seksuaalisuudesta, lapsuudesta ja nuoruudesta ohjaavat sitä, millaiset seksuaalikokemukset nähdään rakkauden ja nautinnon osina, ja millaiset määritellään poikkeavaksi ja rikollisuudeksi. Esimerkiksi ruotsalaisessa tutkimuksessa nuorten raiskauskäsityksistä nuoret ymmärsivät raiskauksen raiskaukseksi vain

silloin, jos tyttö oli kieltäytyntyt oikealla tavalla; jos tyttö ei ollut rakastunut poikaan jälkeenpäin; jos sekä tyttö että poika eivät olleet liian humalassa; jos tyttöä ei voitu pitää huorana; jos poikaa ei voitu pitää "normaalina" ja niin edelleen. (Jeffner 1997, 190; ks. myös Holland ym. 1998, 154–155; Aaltonen 2006, 38). Seksuaalisuuden kulttuuriset määritelmät heijastuvat arkisessa ymmärryksessä siitä, mitä pidetään seksuaalisesti normaalina ja poikkeavana, mutta tämä arkinen ymmärrys koskettaa myös erilaisia viranomaiskäytäntöjä. Esimerkiksi seksuaalirikoksissa tekoon on voitu viranomaisten keskuudessa suhtautua lievimmin silloin, jos uhri ja tekijä ovat toisilleen entuudestaan tuttuja (Honkatukia 2001; Ruuskanen 2001, 311–330; Kainulainen 2004, 10–11).

Käsittelen lapsiin kohdistuvaa seksuaalista väkivaltaa tutkimuksessani sukupuolistuneen väkivallan lähtökohdasta, ja sovellan näitä käsitteitä iän näkökulmasta. Sukupuolistuneella väkivallalla viitataan siihen, että sukupuoli on osa väkivallan rakennetta, väkivaltaan liitetyjä merkityksiä, asenteita ja selitystapoja (Ronkainen & Näre 2008, 21–25). Perinteisesti lapsiin kohdistuva väkivalta on mielletty vain osaksi perheväkivallan tutkimista (Notko 2000), joka kuitenkin käsitteenä peittää alleen väkivallan tekijän ja uhrin välisen suhteen (ks. myös Ellonen, Kivivuori, Kääriäinen 2007, 14–15). Tällöin jää epäselväksi, onko väkivallan kokijana tai sen tekijänä aikuinen vai lapsi, mies vai nainen. Tästä syystä sukupuolistunut väkivalta ei voi jättää huomiotta iän käsitettä.

Sukupuolistunut väkivalta käsitteenä keskittyy tarkastelemaan sukupuolta yhtenä väkivallan dynamiikan keskeisenä osatekijänä. Väkivalta liittyy erilaisella tavalla yksilön elämään riippuen siitä, onko väkivallan kokijana tai sen tekijänä mies, nainen, tyttö vai poika. Tilastollisesti n. 90 % väkivallasta on miesten tekemää, ja riski joutua väkivallan uhriksi vaihtelee sukupuolten välillä: naiset joutuvat väkivallan uhriksi kotona, miehet kadulla (ks. esim. Tilastokeskus 2008; myös Nikunen 2005, 40). Seksuaalisen väkivallan kohdalla tyypillisesti tekijänä on aikuinen mies ja uhrina nuori tyttö. Sukupuolistunutta väkivaltaa ei kuitenkaan tule ymmärtää yksinomaan miesten naiseen kohdistamaksi väkivallaksi, vaan sukupuolistunut väkivalta tarkoittaa sellaisia koskemattomuuden loukkauksia, joissa sukupuoli on keskeinen (vrt. Honkatukia 2000, 16). On huomattava, että sukupuolesta ja seksuaalisuudesta on tässä tapauksessa kyse huomattavan monimuotoisista erojen käytännöissä rakentuvista suhteista (Ronkainen & Näre 2008, 21). Sukupuolistuneen ja seksuaalisoituneen väkivallan viitekehyksessä huomio tulee kiinnittää myös ikään yhtenä sukupuolten välisen erojen ja valtasuhteiden rakentajana.

Erotuksena sukupuolistuneeseen väkivaltaan seksuaalisoitunut väkivalta voidaan määritellä sellaisiksi fyysisiksi, visuaalisiksi tai verbaalisiksi teoiksi, jotka ihminen kokee joko tapahtumahetkellä tai myöhemmin uhkaksi, loukkaukseksi tai hyökkäykseksi itseään kohtaan, ja jotka liittyvät seksiin tai jossa seksuaalisuutta tai seksuaalisuuskonstruktiota käytetään väkivaltaisen teon keinona. Seksuaalisoitunut väkivalta eroaa

sukupuolistuneesta väkivallasta siten, että seksuaalisoituneessa väkivallassa on mukana seksuaalisuuden tai seksuaalikonstruktion elementti. (Sunnari, Heikkinen & Kangasvuo 2002, 12). Itse käytän tutkielmassa sukupuolistunutta ja seksuaalisoitunutta väkivaltaa lähes synonyymeinä, joskin huomioin näiden käsitteiden välisen eron: seksuaalisoitunut väkivalta viittaa sukupuolta täsmällisemmin seksuaalisuuteen.

Seksuaalisen väkivallan käsitteessä huomioin ajatuksen seksuaalisen väkivallan jatkumosta (continuum of sexual violence). Seksuaalisen väkivallan jatkumon käsite pyrkii kuvaamaan väkivallan monimuotoisuutta ja yhteenkietoutumista muiden väkivallan muotojen kanssa. Liz Kelly (1987, 48, 52–54) tarkoittaa seksuaalisen väkivallan jatkumolla ensinnäkin eri kokemusten yhteisiä piirteitä: seksuaalisen väkivallan kokijat ovat yleensä tyttöjä ja naisia, ja seksuaalisen väkivallan teot tapahtuvat usein yksityisellä alueella. Toiseksi seksuaalisen väkivallan jatkumolla viitataan jatkuvaan tapahtumien sarjaan, jossa eri osatekoja on vaikea erottaa toisistaan. Esimerkiksi raja vapaaehtoisesta yhdynnästä ja raiskauksen välillä on usein hankala määrittää, mutta seksuaalisista teoista on mahdollista löytää painostuksen, uhkailun ja pakottamisen jatkumo. Jatkumon käsitteen avulla seksuaalinen väkivalta voidaan ymmärtää erilaisina muotoina ja käyttäytymisenä, jota ei välttämättä juridisen määritelmän mukaan pidetä rikollisena. Olennaista on, että yksilöt voivat antaa kokemuksilleen erilaisia tulkintoja eri aikoina, ja puhua ruumiillisen koskemattomuuden loukkaamisesta ilman, että haluavat nimittää niitä juuri hyväksikäytöksi tai raiskaukseksi (Honkatukia 2000, 15–17).

Sukupuolistunut ja seksuaalisoitunut väkivalta ja sen yhteiskunnallisella tasolla ymmärrettäväksi tekeminen tulee mielestäni nähdä osana yksityisen ja julkisen välistä problematiikkaa, jossa risteilevät käsitykset iästä, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Seksuaalisuus yksikön henkilökohtaisena kokemuksena liittyy seksuaalisuuden intiimiin ja yksityiseen elämänalueeseen, mutta se alkaa määrittyä julkisena ja yhteiskunnallisen kontekstin kautta silloin, kun seksuaaliset teot määritellään poikkeaviksi tai rikollisiksi. Toisaalta rikollisuuden näkökulmasta seksuaalisuus yksityisenä elämänalueena vaikeuttaa rikollisten tekojen tunnistamista ja ilmituloa, sillä seksuaalirikoksille on tyypillistä kertomisen vaikeus, salassapito, häpeä ja itsensä syyllistäminen. (Laitinen 2003b, 240). Julkisessa tilassa tapahtuva väkivalta on helpompi tunnistaa rikolliseksi, kun taas intiimeissä suhteissa vastaavia tekoja pidetään yksityisasioina, jolloin ne hyväksytään ja neutralisoidaan helpommin (Honkatukia 2000, 19).

3.1.2. Ikä sosiokulttuurisena ilmiönä

Lain mukaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ikäraja on 16 vuotta (Rikoslaki 20:6). Tämän vuoksi sukupuolistunut ja seksuaalisoitunut väkivalta täsmentyy tutkielmassa iän käsitteen näkökulmasta. Iällä viitataan fysiologisen ja biologisen ominaisuuden ohella sosiokulttuurisesti muotoutuneisiin käsityksiin iästä ja sen eri vaiheista, esimerkiksi lapsuudesta ja nuoruudesta, omina elämänvaiheinaan. Yhteiskuntatieteellisessä ikätutkimuksessa lapsuus on melko pitkään nähty marginaalisena, tuntemattomana tutkimuskenttänä, jolloin

lapsen asemaa itsenäisenä tutkimuskohteena tai informanttina ei ole huomattu. Viime vuosikymmenen aikana sosiologisessa keskustelussa on kuitenkin alettu puhua lapsilähtöisyydestä ja lapsuuden sosiologian uudesta paradigmasta, jossa lapsuutta on alettu lähestyä ajallisena, paikallisena ja yhteiskunnallisena konstruktiona. Lasten asema ja osallisuus sosiaalisina toimijoina on nostettu tutkimuksen kohteeksi, ja lapsista on alettu puhua itsenäisinä analyysiyksikköinä. (Alanen 2001, 161–182.) Tutkiessani lasten ja nuorten asemaa rekistereissä katson tutkielmani antavan näkökulmia siihen, millä tavoin lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvät käsitykset toimivat rikollisuuden ja uhritumisen näkökulmasta.

Monet ikätutkijat ovat erottaneet yhteiskunnallisen, kulttuurisen ja sosiaalisen iän yksilön henkilökohtaisesta, kokemukseen perustuvasta iästä (Kangas 1997). Yhteiskunnallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen ikä tarkoittaa niitä määreitä ja käsityksiä, joita tietyn ikäiselle ihmiselle sosiaalisesti asetetaan. Yksilön henkilökohtainen ikäkokemus saattaa vastustaa näitä ikämääritelmiä: yksilö voi kokea itsensä todellisuudessa vanhemmaksi tai nuoremaksi, kuin mitä yhteiskunta häneltä odottaa. Sinikka Aapola (2002, 297–298) kuitenkin huomauttaa, että myös yksilöllinen kokemus iästä perustuu yhteisesti jaettuun sosiaaliseen ymmärrykseen iästä. Iän kokemus ei ikinä ole sosiaalisesta tilanteesta irrallinen vaan siinä muotoutuva: sosiaalinen konteksti, maantieteellinen sijainti ja yksilön sukupuoli vaikuttavat sekä yhteiskunnallisen että henkilökohtaisen ikäkokemuksen muotoutumiseen. Molemmat näistä ikäkäsitteistä ovat tästä syystä muutoksen alaisia.

Yksi yhteiskunnallisen iän ulottuvuuksista on institutionaalinen ikä (Aapola 2002, 301). Institutionaalinen ikä asettaa yksilön suhteessa eri instituutioihin, institutionaalisiin järjestyksiin ja käytäntöihin, jotka määrittävät yksilön oikeuksia ja velvollisuuksia niissä (Rantamaa 2001). Institutionaalinen ikä perustuu yksilön kronologiseen ikään, jolla tarkoitetaan yksilön ikää kalenterivuosina syntymähetkestä nykyhetkeen. Institutionaaliset ikäkäytännöt, esimerkiksi lait ja ikärajat, määrittelevät lasten ja nuorten oikeuksia ja velvollisuuksia: kansalaisuutta, vastuuta, heidän itsenäisyyttään ja riippuvuuttaan vanhemmista ja valtiosta (Aapola 2002, 298–299; 1999, 227–228). Esimerkiksi seksuaalirikoslaki määrittää nuoren seksuaalisen kanssakäymisen lailliseksi tai lainvastaiseksi sen mukaan, onko nuori ylittänyt 16 vuoden suojaikärajan.

Yksilön kronologinen ikä - ikä vuosina syntymähetkestä tarkasteluhetkeen - on perustana yksilöiden välisten erojen, hierarkioiden ja valtasuhteiden muodostumiselle (Rantamaa 2001, 52–54). Korkeampi kronologinen ikä merkitsee yleensä korkeampaa sosiaalista statusta. Tämän perusteella lapsen ja aikuisen välillä vallitsee erontekojen leimaama valtasuhde: aikuinen edustaa korkeampaa sosiaalista statusta lapseen nähden, jolloin aikuisella katsotaan olevan enemmän valtaa ja oikeuksia. Nikander (1999, 28–29; 33) kuitenkin huomauttaa, että jälkimodernissa yhteiskunnassa kronologisen iän merkitys vähenee, jolloin tietyn ikävaiheen ilmiöt ovat irtaantuneet yksilön kronologisesta iästä. Lapsuuden, nuoruuden ja aikuisuuden väliset rajat ovat alkaneet sekoittua, ja rajanveto eri ikäroolien välillä määrittyy enemmän elämäntyylin, kulutustottumusten ja

harrastusten kautta. Lapsuus ja nuoruus tuotetaan ihannoituna ja haluttuna elämänarvona myös aikuisten maailmassa, mikä on nähty seksuaalisen hyväksikäytön ilmiön taustalla (Laitinen 2003b). Seksuaalirikollisuuden tiedontuottamisen taustalla tulee ymmärtää nämä yhteiskunnallisten ja kokemukseen perustuvien ikäkäsitysten muutokset, jotka vaikuttavat lapsen, nuoren ja aikuisten välisten suhteiden muotoutumiseen ja sitä kautta rikollisten ilmiöiden nimeämiseen.

3.1.3. Nuorten seksuaalisuus kiistakysymyksenä

Nuoruus elämänvaiheena sijoittuu ajanjaksoon, johon liittyy monia siirtymäkohtia sekä lapsuuden ja aikuisuuden välistä rajankäyntiä. Nuoruuden keskeisimpinä kehitystehtävinä on pidetty itsenäisyyden ja autonomian saavuttamista, vanhemmista irroittautumista ja seksuaalisuuden, ruumiinkuvan ja seksuaalisen identiteetin löytämistä (Aalberg & Siimes 1999). Tästä huolimatta erityisesti nuorten tyttöjen seksuaalisuus herättää usein hämmennystä ja moraalista paheksuntaa (Aapola 1999, 188). Eri ikävaiheiden määrittelyssä juuri seksuaalisuudesta tulee rajapinta, joka luo eronteon lapsuuden ja nuoruuden välille. Tästä syystä nuorten seksuaalisuuteen liittyy monia yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia kiistakysymyksiä, joiden varassa nuorten seksuaalisuutta määritellään.

Lainsäädäntö on yksi keskeinen tapa, jolla nuorten seksuaalista käyttäytymistä pyritään määrittelemään ja säännöstelemään. Nuorten seksuaalista käyttäytymistä on pitkään pyritty suojelemaan ja kontrolloimaan seksuaalirikoslilla, joka kieltää sukupuolisen kanssakäymisen alle 16-vuotiaiden kanssa. Seksuaalirikoslakia uudistettiin viimeksi vuonna 1998, jolloin siveellisyyden ja sukupuolikäyttäytymisen yhdenmukaisuuden tilalle nousi liberaali seksuaalikäsitelmä. Lain uudistus nosti hallitsevaksi oikeushyväksi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden. Lain säännöksistä pyrittiin tekemään sukupuolineutraaleja, ja samalla takaamaan yhdenmukainen suhtautuminen erilaisiin seksuaalisiin suuntautuneisiin sekä henkilöiden parisuhteiden muotoihin. (Hirvelä 2007, 25–25; 53–59). Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden nostaminen keskiöön voidaan katsoa vahvistaneen yksilön autonomiaa. Sillä pyritään takaamaan mm. oikeus seksuaaliseen vapauteen, seksuaaliseen koskemattomuuteen ja fyysisen kehon turvallisuuteen. Nuorten seksuaalikäyttäytymisen näkökulmasta keskeinen problematiikka koskee sitä, miten yhtäältä lapsen suojeleminen ja toisaalta nuoren seksuaalinen itsemääräämisoikeus on suhteutettava toisiinsa. Missä määrin lapsella tai nuorella on oikeus toimia itsenäisesti, oman tahdon mukaisesti ilman, että lapsen oikeutta suojaan ja turvaan ei loukata? (Niemi-Kiesiläinen 2000, 138; 152–153).

Feministitutkijat ovat nostaneet esiin ongelmakohtia, joita liittyy nuoren ja aikuisen välisen suhteen näkemiseen yksilöllisenä seksuaalisena hyväksikäyttönä. Nuoren ja aikuisen välinen (seksuaalinen) suhde voi nuorelle itselleen merkityksellistyä vapaaehtoisena ja tietoisesti valittuna toimintana, jota ohjaa pyrkimys romanttisen ja kypsän ihmissuhteen löytämiseen. (Seksuaalinen) suhde aikuisen kanssa voi nuorelle olla

hyppy aikuisuuden vapauteen ja turvallisuudentunteeseen, jolloin nuori näkee itsensä tietoisena toimijana vastakohtana instituutioiden langettamille seksuaalisen hyväksikäytön uhripositioille. Aikuiselle nämä nuoruuden aikaiset kokemukset aikuisten kanssa näyttäytyvät sen sijaan naiiviuden ja oman henkisen ja fyysisen kypsyymisen yliarvioimisena. (Phillips 1997; 1999, 83; 99–104). Keskeiseksi kiistakysymykseksi muodostuu, voidaanko nuoria kohdella aktiivisina, itsenäiseen päätöksentekoon kykenevinä toimijoina vai sokaistuneina uhreina, joiden henkinen ja fyysinen kypsyys ei vielä riitä oman käyttäytymisen arviointiin?

Nuorten seksuaalisuudessa risteilevät siten käsitykset uhriutumuksesta ja toimijuudesta. Tämän lisäksi siinä on kyse normin rikkomisesta, jolloin nuori rikkoo lapsuuteen kuuluvan käsityksen ”seksuaalisesta uinumisesta” ja sopivan seksuaalisuuden rajoista (Aapola 1999, 188). Nuorten seksuaalisuus näyttäytyy tällöin kapinallisuutena ja rajojen etsimisenä hyväksytyyn ja kiellettyyn seksuaalisuuden välillä. Tyttöjen seksuaalisuutta eri tekstikäytännöissä tutkinut Sinikka Aapola (emt, 188–195) toteaa tyttöjen normatiiviseen seksuaalisuuden olevan luonteeltaan biologista, heteroseksuaalista, romanttista mutta kuitenkin hillittyä. Esimerkiksi tyttöjen elämäntapaoppaissa varhaiset seksikokeilut nähdään tuomittavina, ja kieltoa varhaisiin sukupuolikokeiluihin perustellaan lääketieteellisesti kuten sukuelinten sairauksien, abortin ja raiskauksen kautta. Sukupuolisuhde määritellään tytöille sopivaksi vasta läheisessä ja vakiintuneessa parisuhteessa. Tyttöjen seksuaalisuus mielletäänkin osaksi romanttisen rakkauden ideologiaa, jossa rakkaus ja seksuaalisuus erotetaan käsitteinä toisistaan mutta jossa seksuaalisuuteen suhtaudutaan rakkauden kylkiäisenä. Hyväksyttävä seksuaalisuus ilmenee ainoastaan rakkauden yhteydessä. (Saarikoski 2001, 188).

Nuoruus on pitkään nähty myös ajanjaksoksi, johon liittyy epävakautta, irtiottoja ja oman (seksuaalisen) identiteetin etsintää. Nuorten tekemä normin vastainen toiminta ajatellaan pikemminkin terveen nuoruuden normaaliksi ilmiöksi kuin syrjäytymisvaarasta kertovaksi poikkeamaksi (Honkatukia & Kivivuori 2006, 1). Nuorille normin vastainen toiminta voi merkityksellistyä toimijuutena, jolloin normin vastainen toiminta näyttäytyy karnevalistisena, kulttuurisesti kiistanalaisena pidetyn asian tai ominaisuuden haltuunottamisena (ks. esim. Jung 1998, 103–107). Suhtautuminen normeja rikkovaan nuoreen vaihtelee kuitenkin sukupuolittain, ja sosiaalinen kontrolli kohdistuu eri tavalla tyttöihin kuin poikiin (Honkatukia 1998, 230–242). Naiseksi kasvamisen teemoissa korostuu itsekontrollin ja hallinnan säilyttämisen vaatimus myös silloin, kun tyttöys ja seksuaalisuus toimivat irtioton tilanteessa (Saarikoski 2001, 40). Nuorten tyttöjen seksuaalisuus paikantuu kulttuurisesti arkaan välimaastoon, ja tytön seksuaalisuus ja seksuaalinen maine nähdään herkästi haavoittuvaksi ja erityistä suojelua vaativaksi kohteeksi (Honkatukia 1998, 235–236; Saarikoski 2001; Aapola 1999, 195–198).

Edellä mainittujen käsitteiden perusteella katson, että rikoksen tunnistamisen taustalla vaikuttavat normatiiviset käsitykset sukupuolesta, seksuaalisuudesta ja iästä yksilön ominaisuuksien määrittäjänä. Näitä

normatiivisia käsityksiä pidetään yllä yhteiskunnassa, ja ne ovat läsnä viranomaisten toiminnassa. Tästä syystä seksuaalisen hyväksikäytön rikokseksi tulkitsemisessa uhrius on osa sukupuolta, seksuaalisuutta ja ikää sekä näihin liittyviä yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia määritelmiä. Näiden käsitteiden normatiivisuus tulee esiin ennen kaikkea rikoksen tulkitsemisessa ja uhriksi tunnistamisessa. Seuraavaksi esittelen näitä uhrin tunnistamiseen liittyviä ongelmakohtia yhteisön ja yksilön tasolla. Katson, että uhriksi tunnistamiseen vaikuttavat sekä yhteisön käsitykset että uhriuden yksilön identiteettiä stigmatisoiva luonne.

3.2. Uhriksi tunnistamisen problematiikka

Tarkastelemalla oikeuden tekstejä juuri poliisin toimintaympäristöstä käsin katson tutkielmani limittyvän osaksi kriminologista tutkimusalaa. Kriminologialla tarkoitetaan poikkitieteistä suuntausta, joka tutkii rikoksia ja rikollisuutta yhteiskunnallisena ilmiönä. Tällöin myös rikos käsitetään sekä legaalisenä että sosiologisena tekona, jolloin teon rikokseksi tulkitseminen voi tapahtua joko lain rangaistavuussäädösten tai yhteisön moraalikäsitteiden mukaan. Rikollisuudesta puhutaan siis osana yhteisön oikeustajua ja moraalisia tunteita, jotka vaikuttavat sekä rikosten ilmituloon että niiden rikollisiksi mieltämiseen. Kriminologiassa kysytään, miksi yhteiskunnassa esiintyy rikollisuutta, millaiset yksilöt tekevät rikoksia ja millaiset yksilöt valikoituvat rikosten uhreiksi. (Kyntäjä 2007, 10).

Uhrin asema on kriminologisessa tutkimusperinteessä jäänyt varsin usein marginaaliin, ja rikollisuuden tutkimus on pitkälti keskittynyt rikoksen tekijöihin. Suomalaisessa oikeussosiologisessa ja kriminologisessa tutkimuksessa uhrin asemaan on kuitenkin alettu kiinnittää entistä enemmän huomiota (Kainulainen 2004), ja kuten Johanna Niemi-Kiesiläinen (2000, 163) esittää, tekokeskeisestä näkökulmasta tulisi oikeuden parissa siirtyä tekijän ja uhrin välisen suhteen huomioimisen suuntaan. Tekijäkeskeisen tarkastelutavan ohella uhrin tulkinnalle tilanteesta tulisi antaa enemmän merkitystä ja uhrin näkökulma pitäisi siten tunnistaa jo seksuaalisen teon määrittelystä alkaen. Tarkastelen seuraavaksi, kuinka uhrin näkökulma on mahdollisuus hahmottaa positiona ja millaisia kiistanalaisuuksia uhrin käsitteeseen liittyy rikoksissa, jotka käsittelevät lapsuutta, nuoruutta ja seksuaalisuutta.

3.2.1. Uhrius positiona

Uhrius on tutkielmani keskeisesti läpäisevä käsite, jonka kautta tulkitseksi seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjä kiistanalaisina tekoina. Väkivallan uhriksi nimeämiseen liittyy omanlaisensa problematiikka, jota viktimologisessa tutkimuksessa on pohdittu paljon. Uhrin nimeämisellä tarkoitetaan uhriuden käsitteellistämistä sosiaalisessa ympäristössä, jossa yksilöt tietyssä tapahtuman ja teon konteksteissa tulkitaan uhreiksi. Uhriuden nimeäminen konkretisoituu kysymykseen siitä, kenen kärsimys katsotaan ensisijaiseksi ja keitä pidetään tapauksen todellisina uhreina, ja voidaanko myös väkivallan tekijää nimetä olosuhteiden,

yhteiskunnan tai provosoinnin uhriksi (Nikunen 2005, 43.) Uhriuden käsite voidaan siten katsoa yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, johon julkinen, puolijulkinen ja viranomaisten toiminta vaikuttaa.

Uhriuden nimeämisen kautta uhriudesta muodostuu positio, jolla kuvataan uhria ajallisena, paikallisena ja tiettyyn kontekstiin sidoksissa olevana. Positio ei ole yksilön oman kokemuksen ilmaus vaan yhteiskunnallisessa keskustelussa määritelty. Position käsitteeseen kuuluu uhriuden näkeminen ristiriitaisten oletusten kautta. Yhtäältä uhrin positio voi leimata väkivallan kokijan alempaan kategoriaan, jolloin uhrius näyttäytyy ei-haluttavana ominaispiirteenä. Toisaalta uhriksi nimeämisellä tunnustetaan henkilön kokema vääräys. (Kurri & Wahlström 2000; Husso 2003). Uhrin positioon liitetään ajatus heikkomuudesta ja alemmuudesta suhteessa tekijään, jolloin uhriksi identifioitumisen ja sen position omaksumisen on todettu olevan hankalampaa naisille kuin miehille (Kitzinger & Thomas 1995, 36–37). Yksilön kutsuminen termillä, jota yksilö ei itse tunnista osaksi identiteettiään voi olla loukkaavaa varsinkin, jos uhriksi nimeämisellä on seurauksia, joita yksilö ei itse toivo (Butler 1997).

Sharon Lamb (1999, 110–118) esittää kolme erilaista tapaa, jolla uhrin asema on yhteiskunnallisessa, kulttuurisessa ja sosiaalisessa keskustelussa käsitteellistetty. Ensinnäkin uhri voidaan nähdä Patologisoituneen viitekehyksen lävitse, jolloin seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön kokemuksia lähestytään lääketieteellisinä ja psykopatologisina ongelmina. Uhrin patologisoiminen asettaa seksuaalisen väkivallan kokijan voimattomuuden ja haavoittuvuuden tilaan, jolloin uhrin käsite nivoutuu erilaisten oireiden, kuten masennuksen, itsemurhayritysten, fobioiden, ahdistuksen, syömishäiriöiden ja seksuaalisen kanssakäymisen ongelmien haltijaksi. Patologisoitunut viitekehys riistää uhrilta toimijuuden, jolloin väkivallan kokijasta tulee toiminnan kohde ja erilaisten häiriökäyttäytymisen heijastelija. Patologisoitunut uhri tulkitaan psykiatristen tautiluokitusten läpi, mikä ei huomio uhrin omaa kokemusta (Jokila 2008, 431).

Toiseksi uhri merkityksellistyy julkisissa kategorioissa kiuheen kärsimyksen konstruktiosta. Saavuttaakseen uhrin kategorian vaatimukset väkivallan kohteena olevan täytyy kokea pitkäkestoista ja tarpeeksi vakavaa kärsimystä. (Lamb 1999, 113). Näkemys uhrin kärsimyksestä on syntynyt erityisesti psykologien, terapeuttien ja muiden uhrin puolesta puhuvien mielenterveyden ammattilaisten keskuudessa vastakohtana uhrin haavoittavia kokemuksia vähätteleville puhetoivoille. Toisaalta myös media edellyttää uhreilta draaman välittämää kärsimystä: uhrista tulee selviytyjä ja sankarihahmo. Uhri asetetaan tällöin moraalisesti ylemmyyden asemaan (Fillion 1996), mutta uhrille ei välttämättä sallita kokemuksista ylipääsemisen tai niiden unohtamisen mahdollisuutta. Kiuheen kärsimyksen uhri vastaa siten kuvaan ideaalisesta uhrista (Christie 1986), johon kuuluu uhrin heikkomuus suhteessa rikoksen tekijään. Heikkomuus ideaalisen uhrin käsitteessä toteutuu parhaimmilla tavoilla silloin, kun uhri on nainen, sairas, keskimääräistä vanhempi tai keskimääräistä nuorempi.

Kolmatta uhrin kategoriaan voidaan kutsua vakuuttavan uhrin kategoriaksi. Institutionaalisissa oikeuskäytännöissä sekä julkisessa arkiajattelussa uhrille asetetaan toimintaan ja käyttäytymiseen liittyviä odotuksia ja vaatimuksia, joiden perusteella uhrin vakavasti otettavuutta arvioidaan. Vakuuttavan Uhrin imagoon kuuluvia ominaispiirteitä ovat viattomuus, nuori ikä, laihuus, viehättävyys ja keskiluokkaisuus; itkeminen ja nöyryyden osoittaminen; vihaisuuden ja katkeruuden puute (Benedict 1992; Madriz 1997). Tätä uhrin työstämää tunnettyötä (Hochschild 1988) arvioidaan erityisesti oikeudenkäynti-istuntojen aikana. (Lamb 1999, 116–118). Uhrin vakuuttavuuden arvioiminen voidaan katsoa erityisesti seksuaalirikosten tunnuspiirteeksi, sillä näissä rikoksissa suostumuksen ja pakotetuksi tulemisen todistaminen on läpi rikosprosessin hankalin asia todistettavaksi (esim. Shively 2003, 35). Kun rikoksen kohteena on lapsi, uhrin kertomukseen ja käyttäytymiseen suhtaudutaan kriittisesti: lapsi voi valehdella, muistaa väärin tai keksiä tapahtuneen (Hirvelä 2007; 257–258; 318–319).

Uhrin positiot yhdessä ideaalisen uhrin käsitteen kanssa kuvaavat niitä stereotyyppisiä oletuksia, jotka pitävät yllä yleisesti tunnettuja rikosten tyyppitapauksia. Uhria koskevat käsitykset vaikuttavat kaiken sosiaalisen ja institutionaalisen toiminnan kentällä, jolloin niillä on yhteys rikollisten tekojen tunnistamiseen myös viranomaisten toiminnassa. Uhriksi tunnistamisen problematiikka koskee institutionaalisten käytäntöjen ohella kuitenkin myös yksilön omaa identiteetinmäärittelyä. Seuraavaksi käsittelen uhriuden tunnistamista yksilön näkökulmasta, sillä seksuaalirikoksilla juuri yksilön omalla tulkinnalla tapauksesta on suuri vaikutus rikoksen ilmituloon (Reiss 1970; Shapland & Vagg 1988).

3.2.2. Uhrius stigmana

Intiimisuhteiden välinen väkivalta nähdään yhteiskunnassa yhä enemmän yksilöongelmana (Ronkainen & Näre 2008, 8–13). Ongelmallista tämä on erityisesti silloin, kun rikosta määrittelevät olennaisesti ikä, sukupuoli ja seksuaalisuus, jotka perinteisesti ajatellaan yksilön identiteetin keskeisiksi rakennuspalikoiksi. Identiteetillä tarkoitetaan tapoja, joilla ihmiset ymmärtävät ja määrittelevät itsensä suhteessa itseensä, sosiaaliseen ympäristöönsä ja kulttuuriinsa. Identiteetti muodostuu esimerkiksi jaotteluna meihin ja muihin ja erilaisuuden ja samankaltaisuuksien tiedostamisesta (Saastamoinen 2006, 172–173). Tällä tavoin uhriudesta voi tulla yksi identiteetin määrittäjästä, joka vaikuttaa yksilön käsitykseen itsestään – voidaan puhua uhrin identiteetistä.

Uhrius ei siten välttämättä ole myönteinen kategoria, vaan uhrin identiteetti leimaa yksilön alempaan kategoriaan suhteessa rikoksen tekijään. Oletus uhrin käsitteen kielteisestä alkuperästä kumpuaa häpeän, syyllisyyden ja pelon kokemuksista, joita seksuaalirikosten uhriksi joutumisen on todettu tutkimuksissa aiheuttavan uhreille (Kelly 1988, 52; Heiskanen & Piispa 1998, 49; Punnonen 2001, 41–43; Kelly 2001, 9; Ronkainen 2008, 52–57). Seksuaalirikoksen kohteeksi joutumisessa on kyse uhrin haavoittuvuudesta, mutta

samaan aikaan uhriksi joutuminen katsotaan yksilön omaksi viakseen, ja uhrit kokevat syyllistämistä perheenjäsenten, terapeuttien, mielenterveyden ammattilaisten ja viranomaisten osalta (Ronkainen & Näre 2008, 13–16; 21; Belknap 2001, 215–216). Seksuaalirikosten kohteeksi joutuminen kertoo stigmatisoituneesta identiteetistä, jossa yksilö näyttäytyy yhteisön asettamien negatiivisten, torjuttujen attribuuttien kantajana.

Sosiologi Erving Goffman (1963) käyttää stigman käsitettä kuvatessaan yksilön minuuden muodostumista sosiaalisessa ympäristössä silloin, kun minuutta määrittää keskeisenä piirteenä fyysinen, psyykkinen tai sosiaalinen poikkeavuus, sairaus, vamma tai vähemmistöön kuuluminen. Stigmalla viitataan yksilön identiteettiä määrittävään kokemukseen omasta poikkeavuudesta, norminvastaisuudesta, erilaisuudesta tai toiseudesta, jonka poikkeavuuden kokemuksen sosiaalisesta alkuperästä yksilö on tietoinen. Stigma muodostuu osana sosiaalista identiteettiä silloin, kun yhteisö määrittää yksilön jonkun ominaisuuksista poikkeavaksi, ja kun yksilö omaksuu sosiaalisen identiteetin osaksi omaa persoonallista identiteettiään⁶. Stigmatisoituminen tapahtuu siis sosiaalisen ja persoonallisen identiteetin risteymäkohdassa, jossa yksilö tulee tietoiseksi omasta poikkeavuudestaan. (emt, 2–41.)

Stigmatoidun identiteetin läpi uhrin positio näyttäytyy läpeensä sosiaalisten kategorioiden ja sävyttämänä. Uhriutumisen alkaa muodostua sosiaalisesti prosessiksi, jossa yksilö hyväksyy tai jättää hyväksymättä uhrin kategorian osaksi identiteettiään. Uhriuden toimiessa stigmalla sitä tavallisesti pyritään sosiaalisessa vuorovaikutuksessa peittelemään, normalisoimaan tai tekemään näkymättömäksi - uhriuden peittämiseksi tehdään kasvotyötä, jotta yhteisön moraalijärjestys voitaisiin säilyttää (emt, 102–104). Tästä näkökulmasta seksuaalisen hyväksikäytön ilmitulo ja siitä poliisille kertominen näyttäytyy tilanteena, jossa stigman paljastuminen on näkyvää ja institutionaalista. Kertoessaan hyväksikäytön kohteeksi joutumisesta yksilö asettaa itsensä institutionalisoituneiden käsitysten alaisiksi, joihin yksilö joutuu stigman paljastuessa tavalla tai toisella ottamaan kantaa. Stigma voidaan hyväksyä, sitä voidaan kritisoida, vastustaa tai kieltää se osaksi omaa identiteettiä. Sosiaalisen vuorovaikutuksen lainalaisuuteen kuitenkin kuuluu, että stigmaa pyritään lähtökohtaisesti peittelemään (emt), minkä vuoksi rikoksesta ilmoittaminen näyttäytyy uhrin kannalta epäedullisena.

Seksuaalirikoksissa stigma konkretisoituu tytön seksuaalisen maineen käsitteessä. Tytön seksuaalisen maineella tarkoitetaan tytön seksuaalisuuteen kohdistuvaa kielteisestä tai myönteistä latausta. Hyvämaineinen tyttö on yhtä kuin seksuaalisesti puhdas ja viaton; pahamaineinen seksuaalisesti tahrautunut ja seksuaalisesti kokenut. Mainella viitataan siten keskeiseen tytön asemaan yhteisössä määrittävään tekijään, jossa maine

⁶ Sosiaalisella identiteetillä viitataan yksilön samastumiseen erilaisiin sosiaalisiin yhteisöihin tai ryhmiin. Persoonallisella identiteetillä viitataan jatkuvuuden ja johdonmukaisuuden tunteeseen yksilön minäkokemuksessa. (Goffman 1963, 1–41, 51–62, ks. myös Saastamoinen 2006, 172).

yhdistyy naisen ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen (Honkatukia 1998, 235). Maineen käsite kietoutuu keskeisesti itsekontrolliin, ruumiin, tekojen ja tunteiden hallintaan, ja sen on todettu aktualisoituvan juuri varhaisnuorten yhteisöissä, joissa sukupuolielämää ei varsinaisesti vielä harrasteta (Saarikoski 2001, 30–40). Tutkiessaan tyttöjen käsityksiä seksuaalisesta maineesta Päivi Honkatukia (1998, 162–171) havaitsi seksuaalisen väkivallan uhriksi joutumisen kietoutuvan yhteen huonon seksuaalisen maineen saamisen kanssa. Myös Jenny Kitzingerin (1995) tutkimuksessa tyttöjen keskuudessa kaikista huonomaineisimmiksi tytöiksi, niin sanotuiksi ”tosi huoraksi” määriteltiin juuri sellainen tyttö tai nainen, joka antaa käyttää itseään seksuaalisesti hyväkseen. Maineen käsitteen seksuaalisesta alkuperästä huolimatta huonon maineen saaminen ei välttämättä liity seksuaaliseen käyttäytymiseen, vaan tyttö voi saada huonon maineen mistä tahansa norminvastaisesta toiminnasta (Honkatukia 1998, 235). Esimerkiksi nuorisokulttuurissa huoran kategorialla käytetään myös positiivisissa yhteyksissä kuten kuvatessa itsenäisiä, vapautuneita ja seksuaalisuuteen aktiivisesti suhtautuvia tyttöjä ja naisia (Saarikoski 2001, 122–125). Yhtä kaikki, tytön seksuaalisuus näyttäytyy länsimaisessa kulttuurissa herkästi stigmatisoitavana, ja stigmatisoinnin vaikutus korostuu institutionaalisissa yhteyksissä, joissa yhteisön moraalilla on vahvimillaan.

Kriminologisessa tutkimusperinteessä stigman aikaansaamia kielteisiä reaktioita ja identiteetin stigmatisoitumista on käytetty myös keskeisenä rikollisuuden ja rikoskäyttäytymisen selitysmallina. Niin sanotussa leimautumisteoreettisessa rikollisuuden selitystavassa taipumusta rikolliseen käyttäytymiseen selitetään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuinten toimenpiteillä, toisin sanoen niin sanotuilla virallisilla rikosseuraamuksilla (Kivivuori 2006, 175). Nämä rikosseuraamukset katsotaan yksilön identiteettiä stigmatisoiviksi, millä on leimautumisteoreettisessa ajattelussa rikosalttiutta lisäävä vaikutus. Esimerkiksi Berburgin ja Krohnin (2003) tutkimuksessa poliisikontakti ja joutuminen nuorisooikeuteen rikollisen asemassa vaikuttivat kielteisesti yksilön koulutukseen ja työttömyyteen, jolloin leimatuksi tuleminen virallisissa yhteyksissä lisää rikosten todennäköisyyttä laukaisemalla prosesseja, jotka rajoittavat leimatun yksilön integroitumista normaaleihin instituutioihin (ks. myös Kivivuori 2006, 117). Kyse on tällöin leimatun roolin omaksumisesta osaksi subjektiivista, persoonallista identiteettiä (Berger & Luckman 1987, 149–166; Goffman 1963, 1–41, 51–62).

Leimautumisteorian valossa uhriksi nimeäminen institutionalisoituneissa yhteyksissä voidaan nähdä yksilöä uudelleen uhriuttavana tekijänä. Uhriuden tunnistaminen institutionaalisissa yhteyksissä edesauttaa uhrin roolin hyväksymistä osaksi persoonallista identiteettiä. Samalla tavoin kuin rikoksesta epäiltyjen kohdalla poliisin tietoon tuleminen vaikutti kielteisesti yksilön muuhun elämänkulkuun (Berburg & Krohn 2003), uhrin tuleminen poliisin tietoon leimaa yksilön uhrin ominaisuuksien kantajaksi, joka altistaa yksilön uudelleen uhriutumiselle. Leimautumisessa on tällöin kyse yksilölle syntyneen uhrin roolin toteuttamisesta (vrt. Aaltonen, Ojanen, Vihunen, Vilen 1999). Sisäistäessään uhrin rooliin sisältyvät rooliodotukset yksilö samalla sisäistää

yhteisön asettaman sosiaalisen roolin osaksi persoonallista identiteettiään – yksilö leimautuu uhrin identiteettiin ja kokee sen osaksi itseään. Leimautumisteoreettisella ajattelutavalla voidaan siten ymmärtää eri väkivallan muotojen kasautumista ja seksuaalisen ja fyysisen väkivallan yhteen kietoutumista.

Kriminologisessa tutkimuksessa, jossa pohditaan tietyn tyyppisen rikollisuuden valikoitumisprosesseja, on tärkeä kiinnittää huomio yksilön oman tulkinnan vaikutukseen rikoksen ilmitulossa. Väkivallan ilmitulon taustalla vaikuttavat sekä viranomaisten että maallikoiden tulkinnat, ja tämän vuoksi seksuaalirikosten yksilöä stigmatisoivan luonne vaikuttaa rikosilmoitusalttiutta vähentävästi. Kun kyseessä on yksilön identiteettiin kohdistuva rikos, jota käsitteet ikä, sukupuoli ja seksuaalisuus määrittävät, rikoksesta ilmoittaminen on yksilön kannalta epäedullista. Koska seksuaalirikosten stigmatisoiva luonne kohdistuu uhrin ja uhrin kokemuksiin, tämä stigmatisoituminen on läsnä myös institutionaalisissa toimintakäytännöissä, joissa näitä kokemuksia käsitellään.

3.3. Oikeudenmukaisen maailman hypoteesi

Sosiaalipsykologisesti tarkasteltuna uhrin aseman tunnistamisessa kiinnitetään huomio niihin syihin ja selityksiin, jotka muokkaavat uhriuteen liittyviä käsityksiä. Yksi tällaisista uhriuteen liittyvistä kulttuurisista ja sosiaalisista käsityksistä on taipumus uhrin syyllistäminen (esim. Belknap 2001, 215), joka voidaan katsoa keskeiseksi uhrin tunnistamiseen liittyväksi ongelmakohtaksi. Uhrin syyllistämistä voidaan tarkastella sosiaalipsykologiassa oikeudenmukaisen maailman hypoteesin pohjalta, joka on osa sosiaalisten kognitioiden ja attribuutioiden teoriaa. Hypoteesi oikeudenmukaisesta maailmasta tarkoittaa, että yksilöiden oletetaan viime kädessä saavan ansionsa mukaan. Oikeudenmukaisen maailman hypoteesiin sisältyy ajatus oikeudenmukaisuuden toteutumisesta ja siitä, että yksilö itse on viime kädessä vastuussa hänelle tapahtuvista onnettomuuksista ja epäonnistumisista. (Lerner & Miller 1978). Esimerkiksi väkivallan kohteeksi joutumista saatetaan selittää uhrin provosoinnilla, väärillä alueilla liikkumisella tai vääränlaisella vaatetuksella – syillä, jotka palautuvat seksuaalirikoksia koskeviin myyttisiin ja kulttuurisiin käsityksiin (Gelles 1979, 121; Burt 1980; Belknap 2001; 215–216). Tämän tyyppinen uhrin syyllistäminen selittyy inhimillisellä taipumuksella ajatella yhteiskunnan olevan oikeudenmukainen, turvallinen ja järjestynyt, ja jokaisen yksilön olevan vastuussa omasta kohtalostaan.

Oikeudenmukaisen maailman hypoteesissa on kyse eräänlaisesta attribuutiovirheestä, jossa tapahtuman selitetään johtuvan yksinomaan yksilön sisäisestä syystä. Sosiaalipsykologian parissa näitä ihmisten taipumuksia etsiä tapahtumille syitä on tarkasteltu attribuutioteoriassa, joka kuvaa yksilöiden antamia selityksiä teoille ja tapahtumille (Augoustinos, Walker, Donaghue 2006, 150–151). Fritz Heider (1958) toi esiin teoksessaan *The Psychology of Interpersonal Relations* kaksi periaatetta, joilla yksilöt selittävän syiden ja seurausten yhteyksiä ihmisten käyttäytymisessä ja tapahtumissa. Ensinnäkin yksilöillä on taipumus nähdä

jokin tapahtuma yhdestä ainoasta syystä tapahtuneeksi sen sijaan, että ymmärrettäisiin taustalla olevan monia vaikuttavia syitä. Toiseksi tapahtumien katsotaan johtuvan joko yksilöstä itsestään tai yksilön ulkoisista olosuhteista. Yksilöön itseensä liitettyihin syihin luetaan sellaiset tekijät kuten luonteenpiirteet, motivaatio ja kyvykkyys; ulkoisiin olosuhteisiin puolestaan luetaan sosiaalinen ympäristö ja rooliodotukset. Heider (1958) esitti, että yksilöillä on taipumus korostaa yksilön sisäisiä syitä ulkoisten syiden kustannuksella, mikä johtaa niin sanottuun attribuutiovirheeseen eli yksilön sisäisten tekijöiden yliarvioimiseen ja tilanteellisten tekijöiden unohtamiseen.

Oikeudenmukaisen maailman hypoteesin perusta voidaan löytää sosiaalisista representaatioista, jotka kuvaavat sosiaalisesti ja yhteisöllisesti jaettua tietoa ja ymmärrystä maailmasta. Sosiaalipsykologi Serge Moscovici (1988, 214) määrittelee sosiaaliset representaatiot jokapäiväisen ajattelun varastoksi, jossa uskomukset, käsitykset ja ajattelutavat muodostavat yksilöille yhtenäisen ja kollektiivisesti jaetun perustan. Sosiaalisten representaatioiden avulla ihmiset luokittelevat yksilöitä ja ilmiöitä sekä antavat selityksiä käyttäytymiselle ja tapahtumille. Niiden keskeinen ominaisuus on, että ne ovat yhteisöllisesti jaettuja, ja ne vaihtelevat laajoista, koko yhteiskuntaa koskevista rakenteista pienemmissä alakulttuureissa vallitseviin ajattelutapoihin. Sosiaalisten representaatioiden muodostuminen voi tapahtua pääasiassa kahden eri prosessin varassa: ankkuroinnin tai objektivoinnin. Ankkuroinnilla viitataan entuudestaan tuntemattomien asioiden luokitteluun ja nimeämiseen vertaamalla niitä jo tiedossa oleviin kulttuurisiin kategorioihin. Objektivoinnilla tarkoitetaan sitä prosessia, jossa tuntemattomasta ja abstraktista asiasta tehdään arkipäiväisesti ymmärrettävä yksinkertaistamalla siihen liittyvää informaatiota ja konkretisoimalla sitä tutummilla mielikuvilla. (Moscovici 1984, 35; 38, ks. myös Augoustinos ym. 2006, 36–41, 172–179). Tällä tavoin oletus oikeudenmukaisen maailman toteutumisesta nojaa kollektiivisesti jaettuun ymmärrykseen maailmasta järjestäytyneenä kokonaisuutena. Samalla uhriin liittyvien käsityksien taustalla vaikuttaa inhimillinen pyrkimys tehdä tuntemattomista, väkivaltaan liittyvistä asioista tuttuja ja arkipäiväisiä.

Käsite oikeudenmukaisen maailman hypoteesista ja uhriudesta representaatioina osoittaa uhrin syyllistämällä olevan sosiaalinen ja kulttuurinen perusta. Tästä syystä uhrin ja viranomaisen kohtaaminen institutionaalisessa ympäristössä ei ole sosiaalisesta ja kulttuurisesta tulkinnasta irrallinen, vaan uhriuteen liitetyt representaatiot ja oletukset todellisen uhrin ominaisuuksista vaikuttavat uhriksi tulkitsemisen taustalla (ks. Lamb 1999, 110–118). Seksuaalisen väkivallan uhrirepresentaatioiden ohella yhteiskunnassa vallitsee representaatioita myös lapsista ja nuorista omana ikäryhmänään, miesten, naisten välisistä suhteista, perheestä yksityisenä elämänalueena, poliisin roolista oikeusviranomaisena ja niin edelleen. Katson, että nämä kaikki yksittäiset tekijät vaikuttavat sen taustalla, kuinka seksuaalisen väkivallan uhri tulkitaan rikosprosessin ensimmäisessä vaiheessa.

4. Aineisto ja menetelmät

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistoa koskevia erityispiirteitä. Aluksi kerron aineiston muodostamisprosessista, jonka jälkeen käsittelen rikosilmoituksia tutkimuskohteena. Poliisin rikosilmoitukset muodostavat omanlaisensa aineistotyypin, minkä vuoksi näiden liittyvien rajoitusten esiin nostaminen on olennaista. Esittelen aineistolähtöisen sisällönanalyysin käyttämänäni menetelmänä, ja lopuksi pohdin tutkimusasetelmaani liittyviä eettisiä kysymyksiä.

4.1. Aineistojen muodostaminen

Tutkielmani aineisto on muodostettu poliisiasiaain tietojärjestelmästä (PATJA) poimituista rikosilmoituksista. Poliisiasiaain tietojärjestelmä on poliisin käytössä oleva valtakunnallinen rekisterijärjestelmä, jonne kaikki poliisin tietoon tulleet rikosilmoitukset kirjataan. Poiminta tästä tietojärjestelmästä tehtiin sellaisten rikosnimikkeiden perusteella, jotka olivat vuoden 2007 aikana kirjattu järjestelmään 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' rikosnimikkeellä ja jossa rikoksen asianomistaja on alle 15-vuotias. Tämä aineisto kerättiin osana Poliisiammattikorkeakoulun tutkimushanketta lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja se oli laajempi osa kaikkia vuoden 2007 poliisille ilmoitettuja, alle 18-vuotiaisiin kohdistuvia, henkeen, terveyteen ja seksuaalisuuteen kohdistuvia rikosepäilyjä. Poiminnan tietojärjestelmästä suoritti Antti Nyström Helsingin kihlakunnan poliisilaitokselta, jolloin varmistettiin aineistoon sisältyvän juuri ne tapaukset, joiden perusteella aineisto haluttiin muodostaa.

Tutkielmani muodostuu sekä määrällisestä että laadullisesta aineistosta. Aineiston muodostamisen ensimmäisessä vaiheessa keräsin PATJA:sta määrällistä "raaka-aineistoa" rikosilmoitusten tietoihin liittyen. Tämä määrällinen raaka-aineisto muodostui mm. rikosilmoitusnumerosta; ilmoitusajankohdasta; tapahtumapaikkakunnasta; asianomistajista, asianosaisista, rikoksesta epäillyistä; todistajista ja niin edelleen. Tästä määrällistä raaka-aineistosta lähdin erottelemaan rikoksen uhreja, joista muodostin oman määrällisen aineiston excel-taulukon muotoon. Jotta uhrien erottelu määrällisestä raaka-aineistosta oli mahdollista, kaikki tähän liittyvät rikosilmoitukset täytyi lukea läpi, sillä oikean uhrin tunnistaminen pelkän määrällisen raaka-aineiston perusteella ei ollut mahdollista. Varsinaisiin yksittäisiin rikosilmoituksiin pääsin käsiksi PATJAN:n sisäisen RikiTrip-nimisen tietokannan avulla, josta löytyvät kaikki (myös ei-numeeriset) tiedot rikosilmoituksista. Lukemalla nämä ilmoitukset läpi minun oli siten mahdollista muodostaa määrällisen raaka-aineiston perusteella erillinen, nimenomaan rikoksen uhreja kuvaava määrällinen aineisto. Samalla varmistettiin tutkielman aineiston käsittelevän todellakin niitä tapauksia, joiden perusteella poiminta oli suoritettu.

Määrällinen aineisto, jota tutkielmassani käytän lähinnä rikosepäilyjen kuvailevaan analyysiin, on muodostettu uhrien perusteella. Osan muuttujista sain tietojärjestelmästä suoraan (kuten uhrin ikä ja sukupuoli), osan muuttujista koodasin käsin. Valmiiksi saamieni muuttujien ohella katsoin tarpeelliseksi koodata osan muuttujista itse, sillä valmiiksi saadut muuttujat olivat melko riittämättömiä kuvailevaan analyysiin, joten pelkkien valmiiden muuttujien perusteella aineistosta ei olisi saanut paljoakaan irti. Rikosilmoituksista käsin koodaamiani muuttujia olivat mm. uhrin ja epäillyn välinen suhde ja teon hyväksikäyttöä luonnehtivat piirteet. Tarkempi tieto muuttujista ja niiden alkuperästä (suoraan saaduista / käsin koodatuista) löytyy liitteestä 5.

Määrällinen aineisto kerättiin koko vuoden ajalta, jolloin alle 15-vuotiaisiin kohdistuvia seksuaalisen hyväksikäytön rikosilmoituksia oli 340. Uhreja aineistossa oli myös 340, ja rikoksesta epäiltyjä 232. Tässä tapauksessa jokaisessa rikosilmoituksessa oli yksi uhri, vaikka käytännössä uhreja saattaa olla yhdessä ilmoituksessa useampia ja sama henkilö voi olla uhrina yhdessä tai useassa ilmoituksessa. Määrällisestä aineistosta täytyi muodostaa tarpeeksi laaja, jotta aineistoon saatiin tarpeeksi vaihtelevuutta tapausten suhteen ja harvinaisemmat (esimerkiksi perheen sisällä tapahtuvat) epäilyt sisältyivät aineistoon.

Määrällisen aineiston perusteella muodostin aineistosta laadullisen aineiston, ja tämä laadullinen aineisto on näkyvimmin esillä tutkimustuloksia kuvaavassa luvussa. Määrällisen aineiston keruuprosessi antoi minulle itselleni huomattavasti tietoa rikosilmoitusten luonteesta, mutta katsoin määrällisen aineiston olevan yksinään riittämätön tutkimuskysymykseeni vastaamiseen. Tämän vuoksi muodostin määrällisen aineiston perusteella rikosepäilyjen tyyppitapauksia kuvaavan laadullisen aineiston, jossa kuvasin rikosilmoituksissa tyypillisimmän esiintyviä tapauksia. Tämä laadullinen aineisto muodostui käytännössä siten, että rikosilmoitusten lukuvaiheessa tein muistiinpanoja jokaiseen rikosilmoitukseen liittyen, ja näistä lähdin karsimaan tyypillisiä tapauksia.

Laadullisen aineiston karsiminen määrällisen aineiston perusteella tapahtui siten, että ensiksi valitsin jokaisesta uhrin ja epäillyn välistä suhdetta kuvaavasta tapauksesta muistiinpanojeni perusteella tyypillisimmät. Toisin sanoen poimin esiin tyypillisimmät tapaukset silloin, kun epäiltynä oli tuttu aikuinen, vanhempien ystävä, miesystävä, isä, isäpuoli, poikaystävä ja niin edelleen. Katsoin jaottelun uhrin ja epäillyn välisen suhteen perusteella keskeiseksi, sillä tätä pidetään muissakin tutkimuksissa keskeisenä rikoksen tunnuspiirteenä läheissuhteissa tapahtuvissa rikoksissa (esim. Kainulainen 2004, 50; Honkatukia 2001). Tämän luokituksen perusteella rakensin rikosilmoituksista taulukot, joissa kuvasin tyypillisimpiä rikosilmoituksissa esiintyviä tekoja ja tilanteita (liitteet 1, 2, 3 ja 4). Tapaa, jolla päädyin näihin tyypillisimpiin tapauksiin, kuvaan tarkemmin sisällönanalyysin vaiheita erittelevässä luvussa 4.3.2.

Laadullista aineistoa varten poimin myös yksittäisiä ilmauksia rikosilmoitusten selostusosasta. Rikosilmoituksen selostusosa on se kirjallinen osuus, johon poliisi kirjaa tapauksen (useimmin) rikoksesta ilmoittajan kertomana ja/ tai poliisin omien havaintojen perusteella. Näistä en varsinaisesti muodostanut omaa erillistä aineistoa, vaan ilmaukset näihin olin poiminut sen tiedon perusteella, mikä minulle kertyi käydessäni läpi kaikki 340 rikosilmoitusta. Yksittäiset ilmaukset ovat siten subjektiivisen tulkinnan varassa valittuja, joskin valinta tästä perustuu koko rikosilmoituksia (N=380) kuvaavaan aineistoon.

Lapsen, nuoren ja tytön käsitteeseen liittyy aineistossa muutamia tarkennusta vaativia kohtia. Muodostin aineiston tapauksista, joissa asianomistaja oli alle 15-vuotias. Alle 15-vuoden ikää on monissa yhteyksissä pidetty erontekona lapsuuden ja nuoruuden välille, ja alle 15-vuotiaita on monissa yhteyksissä kutsuttu lapsiksi. Myös rikoslain määritelmä käsittää alle 15-vuotiaat lapsiksi. On kuitenkin harhaanjohtavaa puhua kaikista aineiston tapauksista yhtenäisenä ryhmänä lapsia. Esimerkiksi 3-vuotiaan lapsen elinympäristö on hyvin erilainen verrattuna vaikkapa 14-vuotiaan lapsen elinympäristöön (Finkelhor 2008), ja 13–14-vuotiaiden henkinen ja fyysinen kehitys on varsin eritasoinen kuin 3-vuotiailla lapsilla. Lapsuudesta ja nuoruudesta on siten löydettävissä useita eri ikävaiheita, mikä on keskeinen huomio tutkielmassani. Myös se, että suurin osa aineistoni uhreista kuuluu ikäluokkaan 12–14, oikeuttaa puhumaan uhreista myös nuorina ja varhaisnuorina. Juuri 12–14-vuoden ikää on pidetty aikaiseen nuoruuteen tai varhaisnuoruuteen kuuluvana ikävaiheena (Aalberg & Siimes 1999), ja tämän vuoksi puhun aineistossani uhreista uhrin iästä riippuen joko lapsen tai nuoren käsitteillä.

Tutkielmassani käytän varsin usein ”nuoren tytön” käsitettä kuvaamaan uhreja, sillä valtaosa uhreista on 13–14-vuotiaita tyttöjä. Nuoren tytön uhrikategoriaan olen laskenut kaikki 12–14-vuotiaat tyttöuhrit, joista on aineistossa 60 %. Poikia aineistossa esiintyy yhteensä 41 kappaletta, ja tunnistamisen välttämiseksi en nosta poikauhrien asemaa esiin omana rikostyyppinä. Muista kuin nuoren tytön uhrikategoriaan kuuluvista uhreista puhun joko lapsina tai pieninä lapsina. Näillä kategorioilla viitataan kaikkiin muihin uhrityyppeihin, joita ei voida katsoa osaksi nuoren tytön uhrikategoriaa. Lapset, joiksi katson 8–11-vuotiaat muodostavat, 15 % osan ja pienet lapset, joihin katson alle 8-vuotiaat, muodostavat 24 % osan aineistosta. (Taulukko 1.)

4.2. Rikosilmoitukset tutkimuskohteena

Poliisiasiain tietojärjestelmä (PATJA) on valtakunnallisen poliisin käytössä oleva järjestelmä, jonne kaikki poliisin tietoon tulleet rikosilmoitukset kirjataan. Pääsyä Poliisiasiain tietojärjestelmään täytyy hakea erillisellä tutkimuslupahakemuksella, ja tätä tietojärjestelmää käyttävän henkilön tulee olla voimassa olevassa työsuhteessa poliisihallinnossa. Aineiston käsittelyoikeudet rajautuvat yksinomaan Poliisiammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehittämisosastolle, mikä tarkoittaa, ettei aineistoa raakamuodossaan ole mahdollisuus viedä tämän osaston ulkopuolelle. Lupa aineiston käsittelyyn oli minulle myönnetty ajalle 1.11.2007–30.9.2008.

Rikosilmoitukset ovat tutkimuskohteena haasteellisia, sillä rikosilmoituksia ei ole ensinnäkään tarkoitettu tutkimuskohteeksi vaan poliisin esitutinnan tueksi. Tämän vuoksi rikosilmoituksia ei ole mahdollisuus analysoida aivan samalla tavoin kuin muita kielellisiä dokumentteja. Suurimmaksi haasteeksi itselleni näytti muodostuvan velvollisuus aineiston salassa pidettävyydestä. Rikosilmoitusaineistosta ei ole mahdollisuus poimia laajoja suoria lainauksia, vaan rikosilmoituksen kokonaisuutta kuvaava idea täytyy pukea omiin sanoihin silloin, kun tapausta kuvataan kokonaisuutena. Itse koin tämän kuitenkin olevan aineiston perusteella suhteellisen helppoa, sillä minulla oli paljon kokemusta rikosilmoitusaineiston käsittelystä toisen raportin yhteydessä (Humpi 2008).

Toinen rikosilmoitusaineistoa koskeva haaste liittyy rikosilmoitusten luonteeseen. Yksittäinen rikosilmoitus on vasta *epäily mahdollisesti tapahtuneesta rikoksesta*. Rikosilmoituksen tekeminen ja sen vastaanottaminen eivät vielä tarkoita, että rikos on tapahtunut. Tällöin myöskään rikosilmoitus tutkimusaineistona ei kerro vielä tapahtuneista rikoksista, vaan siinä esitetyt uhrin, epäillyn ja tapahtumakuvausten perustuvat rikosilmoituksen tekijän kertomukseen, joka voi olla joko tosi tai epätosi. Rikosilmoitusten vastaanotossa ja kirjaamisessa on havaittu olevan yksilöllisiä ja alueellisia eroja, jotka tekevät rikosilmoituksista tarpeellisen tutkimuskohteen (Noponen 2007, 24–26). Poliisiviranomaisten kirjaamiskäytännöt vaihtelevat eri paikkakunnilla, ja myös yksittäisen poliisin kirjoitustyyli vaikuttaa erityisesti rikosilmoituksen tarkkuuteen ja sen ymmärrettävyyteen. Lapsiin kohdistuvan väkivallan aineistossa kirjaamistarkkuus vaihtelee myös eri väkivallan muotojen välillä ja rikoksesta ilmoittajan välillä. Esimerkiksi rikosilmoitukseen johtaneet sosiaaliviranomaisen tutkintapyyntö olivat usein tarkkuudeltaan erilaisia kuin yksityishenkilöiden tekemät rikosilmoitukset. Myös yksittäisellä poliisilla on luonnollisesti suuri vaikutus rikosilmoituksen sisältöön: vaikka tapa kirjata ilmoitus on institutionaalinen, yksittäisen poliisin kirjoitustyyllillä ja omalla harkinnalla on vaikutus sen sisällön muodostumiseen (Honkatukia 2001, 52).

4.3. Tutkimusmenetelmänä sisällönanalyysi

Tutkimuksessa analysoin laadullista aineistoa aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin, joka on yksi laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmistä. Se toimii eräänlaisena kattokäsitteenä laadulliselle tutkimukselle, jolla pyritään nostamaan esiin kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen aineistojen sisältöjä. Useimmat laadulliset tutkimukset perustuvat tavalla tai toisella sisällönanalyysiin, joskin historiallisesti sisällönanalyysi on alkanut määrällisestä tutkimuksesta. (Tuomi & Saarijärvi 2003, 93). Sisällönanalyysiä on ihmistieteiden historiassa käytetty niin erilaisten keskustelujen kuin kielellisten tekstien analysoimiseen: koulun oppikirjat, mainoslauseet, radio-ohjelmat ja uutislehtien pääkirjoitukset ovat esimerkkejä aineistoista, joiden analysoimisessa on hyödynnetty sisällönanalyysiä (Krippendorff, 1981, 31). Kyngäs ja Vanhanen (1999) esittävät sisällönanalyysin dokumenttien systemaattisena analysointitapana, jolloin dokumenteiksi voidaan

ymmärtää kirjat, artikkelit, päiväkirjat, kirjeet, dialogit, raportit tai mitkä tahansa kirjalliseen muotoon saatetut materiaalit.

Sisällönanalyysi pyrkii tekemään toistettavia ja päteviä päätelmiä aineistosta yhteydessä sen kontekstiin (Krippendorff 1981, 21). Tämä tarkoittaa, että sisällönanalyysi olettaa analyysimenetelmän olevan jossakin määrin toistettavaa, objektiivista ja systemaattista (Berelson 1952), joskin objektiivisuuden vaatimukseen tulee laadullisten aineistojen kohdalla suhtautua kriittisesti. Krippendorff (1981, 21) esittää, että laadullisessa aineistossa toistettavuuden idea toteutuu, kun analyysimenetelmässä käytetyt säännöt eksplikoidaan ja kirjoitetaan auki. Ajatuksena on, että kaikkiin analyysiyksikköihin sovelletaan samoja sääntöjä. Itse ymmärrän objektiivisuuden vaatimuksen ennen kaikkea kontekstin tiedostamiseksi ja aineiston erityispiirteiden huomioimiseksi.

Krippendorff kirjoittaa sisällönanalyysiin kuuluvan kielellisten viestien symbolinen merkitys. Tämä tarkoittaa, että viestillä ei ole yhtä yksittäistä, olemukseen kuuluvaa merkitystä, vaan aineistoa voidaan analysoida monista eri näkökulmista. Yhdestä kirjoitetusta tekstistä voidaan kategorisoida lausumia, kuvailla ilmaisujen loogista rakennetta, eritellä mielle yhtymiä, konnotaatioita, denotaatioita ja niin edelleen. Yksi viesti koostuu siis moninaisista laadullisista sisällöistä. Toiseksi viestien symbolisessa merkityksessä on huomioitava, että merkitysten ei tarvitse olla intersubjektiivisesti jaettuja. Merkitykset ovat kulttuuristen merkityksenantoprosessien alaisia ja siinä mielessä riippuvaisia viestin tekijästä ja tulkitsijasta. (emt, 21).

Kielellisen viestin symbolisessa luonteessa on huomioitava viestin kontekstisidonnaisuus. Päätelmät viestin sisällöstä tehdään aina suhteessa empiiriseen ympäristöön, aineiston kontekstiin. (emt, 22–23). Tekstin kontekstin huomioiminen tarkoittaa esimerkiksi yhteiskunnallisten rakenteiden, välittömien tilanteiden, toisten tekstien ja intertekstien huomioimista. Konteksti on myös tekstin materiaalista olomuotoa ja funktiota, jota tekstin on tarkoitus palvella. Konteksteihin kuuluvat myös lukijan tulkinnat, asenteet ja tuntemukset. (Lehtonen 2000, 164–165). Tällä tavoin konteksti liittyy vahvasti tekstien ymmärtämiseen ja niiden tulkintaan tietyissä olosuhteissa.

Tutkielmassani hahmotan kontekstin keskeiseksi analyysiä kuvaavaksi lähtökohdaksi. Kontekstin huomioiminen toteutuu työssäni kahdella eri tavalla. Ensinnäkin tutkin lapsiin ja nuoriin kohdistuvia seksuaalirikoksia suhteessa tiettyyn kontekstiin, poliisiasian tietojärjestelmään. Kontekstina tämä on erityyppinen suhteessa esimerkiksi sanomalehtiaineistoon, vaikka molemmat pitävät sisällään kielellisiä kuvauksia ja selontekoja tapahtuneesta rikoksesta. Toiseksi käytän teon (rikoksen) kontekstia yhtenä perusteena, jolla luokittelen ja ryhmittelen tapauksia keskenään erilaisiin tapauksiin. Rikollisen teon

kontekstina tarkoitan tässä tapauksessa sitä teon viitekehystä, joka muodostuu tekijän ja uhrin välisestä suhteesta.

4.3.1. Aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Sisällönanalyysiä voidaan tehdä joko teoreettisesti tai aineistolähtöisesti. Omassa tutkielmassani hyödynnän sisällönanalyysiä aineistolähtöisesti, sillä aineiston käsittely ja johtopäätösten tekeminen on luonteeltaan induktiivista: yksittäisistä havainnoista yleisiin päätelmiin etenevää. Valitsin aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmäksi, koska sen avulla pystyn kiinnittämään huomion aineiston kielellisiin yksityiskohtiin, sanoihin ja lauselmiin. Vaikka hyödynnän menetelmää pääasiassa ryhmittelyn, kategorioiden ja käsitteiden luomisen avulla, pyrin samalla hahmottamaan aineistosta laajempia, temaattisia kokonaisuuksia. Laine (2001) kuvaa tätä olennaisuuksien esiin nostamisella, tematisoinnilla ja kokonaiskuvan hahmottamisella. Ajatuksenani on, että yksittäisiä havaintoja tulkitaan suhteessa laajempaa kokonaisuuteen seksuaalirikoksista yleensä.

4.3.2. Sisällönanalyysin vaiheet

Miles ja Huberman (1994) esittävät aineistolähtöisen sisällönanalyysin kolmevaiheisena prosessina. Analyysi etenee tällöin induktiivisesti, jolloin yksittäisistä havainnoista pyritään luomaan yleisiä käsitteitä. Ensimmäisessä vaiheessa aineisto *reduoidaan eli pelkistetään*. Tämä tarkoittaa tutkimusdatan karsimista siten, että epäolennainen jää aineistosta pois. Se voi tapahtua pelkistämällä tietoa tai pilkkomalla sitä osiin esimerkiksi litteroimisen tai koodaamisen muodossa. Pääasia on, että aineistosta etsitään ilmaisuja, jotka vastaavat tutkimustehtävän asettamiin kysymyksiin. (Tuomi & Saarijärvi 2003, 112).

Omassa työssäni aineiston pelkistämisen vaihe, tapahtui kahdessa eri osassa, sillä aineisto muodostui sekä määrällisestä että laadullisesta osasta (luku 4.1). Määrällisen aineiston pelkistämisen vaihetta kuvasin jo luvussa 4.1. Laadullisen aineiston pelkistämisen vaiheessa muodostin rikosilmoituksen selostusosassa esiin nousevista ilmaisuista neljä erilaista taulukkoa uhrin ja rikoksesta epäillyn välisen suhteen mukaan (liitteet 1, 2, 3 ja 4). Näissä taulukoissa kiinnitin huomiota seuraaviin asioihin:

- uhrin / rikoksesta epäillyn ominaisuuksia kuvaavat ilmaisut (esim. 14-vuotias, nuori, tummaihoisen)
- uhrin ja rikoksesta epäillyn välistä suhdetta kuvaavat ilmaisut (esim. tuntematon, poikaystävä, isä, koulutoveri, naapuri)
- tapahtumapaikkaa luonnehtivat ilmaisut (esim. koti, puisto, katu, rappukäytävä, pihamaa)
- teon vakavuudesta kertovat ilmaisut (esim. maininta pakottamisesta, uhkaamisesta, lahjomisesta tms.)
- fyysistä kontaktia kuvaavat ilmaisut (esim. maininta koskettamisesta vaatteiden alta / päältä, suutemisesta, sukupuoliyhteydestä tms.)
- uhrin kokemuksia / tunnetiloja kuvaavat ilmaisut (esim. maininta uhrin järkyttymisestä, kivun tunteesta, kokemuksen ahdistavuudesta)

- muut tekoa luonnehtivat ilmaisut (esimerkiksi maininta alkoholin tai huumeiden vaikutuksenalaisena olemisesta, maininta internet-välitteisestä kontaktista, maininta rangaistusvaatimuksesta)

Aineiston pelkistämisvaihe näkyy tutkimustulosten jokaisessa vaiheessa olevana taustatyönä, jolloin mikään yksittäinen aineiston analyysia kuvaava luku ei keskity pelkistämisvaiheeseen. Parhaimmillaan aineiston pelkistämisvaihe näkyy kuitenkin luvussa 5.1., jossa tutkimustulosten pääpaino on kuvailevassa analyysissä.

Toisessa vaiheessa aineisto *klusteroidaan eli ryhmitellään*. Tämä tarkoittaa samankaltaisuuksien ja/tai eroavaisuuksia kuvaavien käsitteiden löytämistä aineistosta. Samankaltaisuuksien perusteella aineistosta muodostetaan luokkia, joita nimetään sen sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Omassa työssäni aineiston ryhmittelyvaihe toteutuu kahdessa eri vaiheessa. Ensiksi ryhmittelen tapaukset tekijän ja uhrin suhteen perusteella tuntemattoman aikuisen kohdistamiin tekoihin, tutun (ei-sukulaisen) aikuisen kohdistamiin tekoihin, perhe- tai sukulaissuhteissa tapahtuviin tekoihin ja ikätovereiden⁷ välillä tapahtuviin tekoihin. Tätä ryhmittelyä käytän laajempaan tekoa luonnehtivana kontekstina, jonka suhteen peilaan muita havaintojani.

Toiseksi aion luokitella näitä tapauksia pienempiin luokkiin erityisesti aineiston pelkistämisvaiheessa poimimieni ilmaisujen perusteella. Toisin sanoen aion katsoa, millaisia sisäisiä eroavaisuuksia näiden neljän eri luokan välillä on. Pyrin löytämään alkuperäisilmauksista rikosilmoituksen ilmituloa ja uhrin asemaa kuvaavia käsitteitä. Kiinnitän huomioni esimerkiksi sellaisiin havaintoihin kuten seurustelusuhteessa oleminen vs. tuttavuussuhteessa oleminen, luottamuksellisessa suhteessa oleminen vs. etäisessä suhteessa oleminen, uhrin toimintakykyisyys vs. uhrin toimintakyvyttömyys sekä pakotetuksi joutuminen vs. omasta vapaasta tahdosta toimiminen. Näitä aineiston ryhmittelyvaiheen tuloksia kuvaavat luvut 5.2 ja 5.3

Kolmannessa vaiheessa aineisto *abstrahoidaan*, eli eri luokista muodostetaan teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä. Tämä tapahtuu yhdistelemällä aikaisemmassa vaiheessa tehtyjä luokituksia niin kauan kuin se aineiston sisällön näkökulmasta on mahdollista. Alaluokista (esimerkiksi seurustelusuhde, traumaattisuus, vastentahtoisuus) luodaan edelleen yläluokkia, joista tehdään pääluokkia. (Tuomi & Saarijärvi 2003). Tällä tavoin ilmiöstä pyritään tekemään yhä käsitteellisempi ja teoreettisempi. Aineiston abstrahoinnin avulla pyrin vastaamaan kysymykseen, millaisena seksuaalirikoksen kohteeksi joutunut uhri esiintyy poliisin rikosilmoituksissa. Tätä aineiston abstrahoimisvaiheen tuloksia kuvaa luku 5.4.

4.4. Eettiset kysymykset

Tutkimusasetelmaani liittyy monia eettisiä kysymyksiä, sillä seksuaalinen hyväksikäyttö on aiheena erityisen arkaluontoinen ja haasteellinen tutkimuskohde. Aineiston salassa pidettävyyden vuoksi henkilöiden ja

⁷ Ikätoverilla tarkoitan henkilöä, joka on enintään 4 vuotta uhrin vanhempi.

tilanteiden pysymiseen tunnistamattomina täytyy kiinnittää erityistä huomiota, mikä asettaa haasteita analyysiprosessin kirjoittamiselle. Rikosilmoituksista ei ole mahdollista poimia suoria sitaatteja, vaan ilmaisut täytyy muuttaa tunnistamattomaan muotoon esimerkiksi poistamalla asianosaisten henkilötiedot. Yleensä tunnistamattomuuden vaatimus ei tuottanut ongelmia, mutta harvinaisissa tapauksissa kiinnitin tähän vaatimukseen erityisiä huomioita.

Eettisiin kysymyksiin kuuluu tutkijan paikantuneisuuden pohdinta (Harding 1986). Kirjoittamalla auki oman tulkitsemistapansa perusteita tutkimuksen subjektiivisen tulkinnan luotettavuutta voidaan arvioida. Rikosilmoitusten tulkitsemistapa perustui itselläni osittain aikaisempaan raporttiini poliisin tietoon tulleesta lapsiin kohdistuvasta väkivallasta (Humppi 2008). Tätä raporttia varten kävin läpi tuhansia rikosilmoituksia ja analysoin aineistoa määrällisesti. Rikosilmoitusaineisto oli minulle sen vuoksi sekä määrällisesti että laadullisesti entuudestaan tuttu, ja tutkimusaiheen tuttuuden vuoksi tulkitsin 'lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä' osin lapsiin kohdistuvan väkivallan käsitteen läpi.

Rikosilmoitusten lukuvaihe oli prosessina melko raskas. Lapsiin kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö on ilmiönä tunteita herättävä, ja yksityiskohtaisten tapahtumakuvausten lukeminen virallisten dokumenttien muodossa ei ollut helppoa. Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö herättää lukijalle ja kuulijalle kokemuksen kiistattomasta vääryydestä, jolloin tutkijan asemassa emotionaalista suhtautumista uhrin asemaan tulee varoa. Se, että aineiston keruuvaiheessa kävin läpi myös muut lapsiin ja nuoriin kohdistuvat henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset, auttoi minua hahmottamaan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ennen kaikkea yhtenä väkivalta- ja henkirikoksen muotona. Lisäksi rikosilmoitukset aineistotyyppinä ovat kirjoitustyyliiltään neutraaleja ja etäisiä, jolloin aineistoon oli helppo suhtautua faktoista kertovana dokumenttina.

Katson tutkimuksen eettisyyden toteutuvan ennen kaikkea siksi, että tutkielmani keskiössä on seksuaalirikoksen uhri. Uhrin asemaa kriminologisessa tutkimuksessa on tutkittu verraten vähän, ja varsinkin rikosprosessiin liittyvässä tutkimuksessa uhrin asema on usein jäänyt problematisoimatta. Tulkitsen uhrin esiintymistä kuitenkin tietyistä institutionaalisesta viranomaiskontekstista, ja aineiston luonne on hyvin spesifi. Aineisto ei kerro uhrin autenttisesta kokemuksesta, tunnetilasta tai tapauksen todellisesta luonteesta. Tutkielmani tavoitteena ei siis ole antaa ääntä seksuaalirikoksen uhreille, sillä aineiston perusteella se ei ole mahdollista.

5. Aineiston analyysi

Tässä luvussa esittelen, kuinka uhrin asema tulee esiin rikosilmoitusaineistossa. Luvussa 5.1. aloitan analyysin kuvailemalla rikosilmoitusten tyypillisiä tapauksia uhrin ja rikoksesta epäillyn välisen suhteen mukaan. Tämän analyysivaiheen tarkoituksena on tarkastella aineistoa kokonaisuutena. Aineiston kuvailuvaiheen jälkeen siirryn luvussa 5.2. erittelemään rikosilmoituksen lähtökohtaa eli sitä, mikä on johtanut rikosilmoituksen laadintaan. Tässä vaiheessa analyysin fokus on yksittäisissä rikosilmoituksissa. Muodostan rikosilmoituksista taulukot, jotka kuvaavat rikosilmoitusten tyypillisimpiä tapauksia eri epäiltyryhmissä (liitteet 1,2, 3 ja 4). Luvussa 5.3. tarkastelukulma siirtyy rikosilmoituksista yksittäisiin ilmaisuihin, jolloin pyrin löytämään toistuvia rikosilmoitusten kirjaamistapoja. Tulkintakehysten tarkoitus on kiinnittää huomio siihen, kuinka ilmoituksen kirjaamistapa vaikuttaa uhrin aseman tunnistamiseen. Näiden analyysivaiheiden pohjalta esittelen luvussa 5.4., millaisena uhrin asema näyttäytyy aineistossa.

5.1. Rikosilmoitusten sisältö

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on aineistossani valtaosin tyttöjä koskeva ilmiö, sillä uhreista lähes 90 % on tyttöjä. Uhrien lukumäärä kasvaa, mitä vanhemmasta ikäluokasta on kyse, ja erityisen voimakkaana uhrien lukumäärän kasvu näkyy 11-ikävuoden jälkeen. Tämä on tyypillistä monille poliisin tilastoja kuvaaville uhrien ikäjakaumille, joissa pieniä lapsia esiintyy uhreina vain vähän (Ellonen ym. 2007, 22; 27; Humppi 2008). Noin 60 % uhreista kuuluu varhaisnuoriin, toisin sanoen ikävuosiin 12–14. Noin 16 % uhreista on 8–11-vuotiaita lapsia ja alle 8-vuotiaita lapsia aineistossa esiintyy neljännes (25 %). Alle kouluikäisiä lapsia esiintyy siis aineistossa enemmän kuin 8–11-vuotiaita lapsia. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön uhrin iän ja sukupuolen mukaan

Uhrin ikä	Poika		Tyttö		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
Alle 8	18	5,3	65	19,1	83	24,4
8–11	8	2,4	46	13,5	54	15,9
12–14	15	4,4	188	55,3	203	59,7
Yhteensä	41	12,1	299	87,9	340	100,0

Uhrin ja rikoksesta epäillyn välistä suhdetta pidetään kriminologisessa tutkimuksessa keskeisenä rikosta luonnehtivana piirteenä (ks. esim. Kainulainen 2004, 50). Uhrin ja epäillyn välistä suhdetta analysoimalla voidaan huomioida uhrin ja epäillyn välinen valtasuhde, joka seksuaalirikoksissa ja aikuisen lapseen kohdistamissa rikoksissa on olennainen (Honkatukia 2001, 35). Poliisin rikosilmoituksissa uhrin ja epäillyn välinen suhde ei kuitenkaan käy suoraan ilmi, vaan sen selvittämiseksi rikosilmoituksia täytyy lukea kokonaisuutena. Selvitin uhrin ja epäillyn välistä suhdetta kuvaavat tiedot luokittelemalla tapaukset tutun aikuisen, tuntemattoman aikuisen, perheenjäsenen ja ikätovereiden välisiin rikosepäilyihin. Taulukosta 2

havaitaan, että yleisimmillään rikoksesta epäiltynä on lapselle tuttu aikuinen⁸. Tuntemattoman aikuisen teot muodostavat noin viidenneksen, ja perheenjäsenten ja ikätoverien välisiä epäilyjä on noin kymmenes⁹.

Taulukko 2. Rikosepäilyjen tyypillisimmät tapaukset rikoksesta epäillyn mukaan

<i>Rikosepäilyn konteksti</i>	N	%
Epäiltynä tuttu aikuinen	164	48,2
Epäiltynä tuntematon aikuinen	66	19,4
Epäiltynä perheenjäsen	38	11,2
Epäiltynä ikätoveri	33	9,7
Muu tapaus	7	2,1
Ei tiedossa	32	9,4
Yhteensä	340	100,0

Tarkasteltaessa uhrin ja epäillyn välistä suhdetta tarkemmin taulukosta 3 havaitaan, että isä on äitiä ja isäpuolta useammin rikoksesta epäiltynä. Kaikista ilmoituksista isä on epäiltynä noin 9 % tapauksista, kun taas isäpuoli epäiltynä noin 3 %:ssa tapauksista. Äiti on epäiltynä vain kahdessa ilmoituksessa. Tämä havainto perheensisäisistä epäilyistä on keskeisesti ristiriidassa evoluutiopsykologiasta tutun Westermarckin efektin kanssa, jonka mukaan läheinen suhde ensimmäisten elinvuosien aikana vähentää taipumusta seksuaalisen kiinnostuksen heräämiseen myöhemmissä elämänvaiheissa. Westermarckin efekti on suomalaisen antropologin Edward Westermarckin kehittämä hypoteesi, jonka mukaan kahden henkilön asuminen samassa kotitaloudessa jommankumman ensimmäisen elinvuosien aikana vähentää myöhempää kiinnostusta toisen seksuaalisuuteen (Westermarck 1921). Westermarckin efektiä on käytetty tutkimuksissa esimerkiksi sen selittämiseen, miksi sisarukset, jotka viettävät varhaislapsuutensa samassa kotitaloudessa eivät myöhemmin kiinnostu toisistaan seksuaalisesti riippumatta siitä, onko sisarussuhde biologinen vai ei. Samalla tavalla kaksi yksilöä - biologisesta sisarussuhteesta riippumatta - saattavat kiinnostua toisistaan seksuaalisesti, jos yksilöt ovat viettäneet varhaislapsuuden toisistaan erillään. (Shepher 1983). Tämän antropologisen hypoteesin perustella isäpuolen osoittama seksuaalinen kiinnostus olisi siis evoluutio- ja antropologisen psykologian mukaan todennäköisempää kuin uhrin biologisen isän. Biologinen isä viettää todennäköisemmin suuremman osan lapsen varhaisista elinvuosista samassa kotitaloudessa lapsen kanssa kuin lapsen ei-biologinen isäpuoli. Biologisten isien lapsen kohdistamat inestitapaukset on myös kyselytutkimuksissa havaittu harvinaisemmiksi kuin isäpuolten lapsen kohdistamat inestitapaukset (Ellonen ym. 2008, 105–106). Verratessa rekisteriaineiston havaintoja evoluutiopsykologian teorioihin ja muiden tutkimuksiin näyttää siis siltä, että seksuaalirikollisuutta kuvaava rekisteriaineisto muodostaa osin virheellisen ja ristiriitaisen kuvan uhrin ja epäillyn välisestä suhteesta. Ristiriitaisen havainnon taustalla saattaa olla esimerkiksi virheelliset

⁸ Tutulla aikuisella tarkoitetaan henkilöä, jonka uhri tunsi rikosilmoituksen perusteella joko kasvoilta tai nimeltä. Tuttuja aikuisia olivat esimerkiksi vanhempien ystävät ja nuoren miesystäväksi luokitellut henkilöt.

⁹ On huomattava, että ”ei tiedossa” - tapausten luokka on tässä melko suuri. Ei tiedossa –tapauksiin luokiteltiin sellaiset, jossa rikosilmoitusten tiedot olivat puutteellisia tapausten luokitteluun, ja jossa uhrin ja rikoksesta epäillyn suhde ei käynyt varmuudella ilmi.

tapaukset, joissa perheen isää syytetään seksuaalisesta hyväksikäytöstä aiheettomasti tai muiden kuin isien lapseen kohdistamien tapausten jääminen salaisiksi.

Taulukko 3. Epäillyn suhde uhriin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa

<i>Rikoksesta epäilty</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Tuttu	94	27,6
Tuntematon	67	19,7
Isä	29	8,5
Vanhempien ystävä	18	5,3
(Ex)-poikaystävä	14	4,1
Muu sukulainen	12	3,5
Isäpuoli	9	2,6
Äiti	2	0,6
Muu	11	3,2
Ei tiedossa	84	24,7
Yhteensä	340	100

Pelkkä uhrin ja epäillyn välinen suhde ei siis kerro vielä tarpeeksi tapauksen sisällöstä, vaan uhrin asemaa tutkiakseni kiinnitin huomioni rikosilmoitukseen kirjattuihin tekojen piirteisiin. Taulukkoon 4 olen luokitellut rikosilmoituksiin näitä tekojen piirteitä eri epäiltyryhmissä. Tekoja luonnehtiviksi piirteiksi olen valinnut samat muuttujat, joita aikaisemmin on käytetty tutkittaessa lasten ja nuorten seksuaalista kanssakäymistä mahdollisen hyväksikäytön näkökulmasta (Sariola 1990; Ellonen ym. 2008). Nämä samat teon piirteet on siten katsottu tärkeiksi seksuaalisen kanssakäymisen luonteen kannalta. Rikosilmoituksesta poimimiani tekojen piirteitä ovat yhdyntään johtaminen, pakottamisen, uhkailun tai kiristämisen esiintyminen, lahjomisen esiintyminen, internet- tai puhelinvälitteinen teko sekä uhrin ja epäillyn alkoholin vaikutuksen alaisena olemisen.

Tutun aikuisen epäilyt muodostavat lähes puolet aineiston tapauksista. Myös poliisin tietoon tulleissa raiskaustapauksissa uhri ja epäilty tuntevat toisensa noin puolessa tapauksista (Honkatukia 2001, 26), joten tuttujen aikuisten epäilyjen määrää voidaan pitää yhtä suurena kuin muissa seksuaalirikoksissa. Tutun aikuisen epäilyissä rikosilmoitukset vaihtelivat sisällöltään eniten. Näistä tapauksista noin joka neljäs oli rikosilmoituksen perusteella johtanut yhdyntään. Tutun aikuisen epäilyissä uhrin alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen oli myös nostettu useammin esiin kuin muissa tapauksissa. Rikoksesta epäilty esiintyi alkoholin alaisena kuitenkin vain harvoin. (Taulukko 4). Tämä rikosilmoitustyyppi oli siten ainoa, jossa uhri oli epäiltyä useammin alkoholin vaikutuksen alaisena. Varsinaista pakottamista, uhkailua tai kiristämistä ilmoituksiin oli kirjattu muihin rikosilmoitustyyppihin nähden harvemmin. Tuttujen aikuisten epäilyjen suuri lukumäärä sekä väkivaltaisten piirteiden puuttuminen näistä rikkovat mielikuvaa seksuaalirikoksista tuntemattoman henkilön tekemänä tai perheensisäisenä hyväksikäyttönä, joille on leimallista valtasuhde ja miesten väkivaltaisuus ja aggressiivisuus (Belknap 2001, 210–211).

Tuntemattoman aikuisen epäilyillä tarkoitetaan tekoja, jossa epäily oli uhrille entuudestaan tuntematon. Näitä epäilyjä aineistossa oli noin viidennes, joten tuntemattomien osuus on pienempi kuin poliisin tietoon tulleita raiskaustapauksissa (Honkatukia 2001, 26). Tuntemattoman aikuisen ollessa epäiltynä tekoon liittyi rikosilmoituksen perusteella muihin tapauksiin nähden enemmän pakottamista, uhkailua ja kiristämistä, jolloin tuntemattoman aikuisen epäilyt olivat väkivaltaisempia kuin muut rikosilmoitustyytit. Joka neljänteen tuntemattoman aikuisen epäilyistä liittyi puhelin- ja internet - välitteinen kontakti¹⁰. Tuntemattoman aikuisen epäilyissä myös alkoholin käyttö oli nostettu ilmoituksissa useammin esiin kuin muissa tapauksissa, ja yhteensä sitä esiintyi jopa viidenneksessä ilmoituksista. Näiden perusteella tuntemattoman aikuisen epäilyt ovat muita tapauksia enemmän verrattavissa pahoinpitelyrikoksiin, seksuaaliseen häirintään tai ahdisteluun (Belknap 2001, 269–270), ja esimerkiksi yhdyntään johtaneita tekoja oli ilmoituksen perusteella vain yksittäisiä.

Perheenjäsenen epäilyillä tarkoitetaan tekoja, joissa epäiltynä on isä, isäpuoli, äiti tai vanhemman avopuoliso¹¹. Perheenjäsenen epäilyissä seksuaalista hyväksikäyttöä kuvaavia piirteitä on kirjattu ilmoituksiin huomattavasti harvemmin kuin muissa rikostyypeissä. Ainoastaan epäillyn alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen nousee esiin. (Taulukko 4.) Teon piirteiden puuttuminen voi kertoa joko siitä, että perheenjäsenen ollessa epäiltynä tietoa rikoksesta on huomattavasti vähemmän saatavilla tai siitä, että perheenjäsenen epäilyt ovat luonteeltaan erityyppisiä kuin muut rikosepäilyt. On muistettava, että perheen sisällä tapahtuneet sukupuoliyhteyden johtaneet inestitapaukset ovat Suomessa yleisesti ottaen todella harvinaisia (Ellonen ym. 2008, 104), mikä kertoo perheen sisäisten hyväksikäyttöepäilyjen olevan luonteeltaan erilaisia muihin seksuaalirikoksiin nähden.

Ikätovereiden välisissä epäilyissä sukupuoliyhdyntään johtaneita tekoja oli ilmoitusten perusteella eniten. Lisäksi on yllättävää, että pakottamista, uhkailua ja kiristämistä esiintyi ikätovereiden välisissä epäilyissä hieman enemmän kuin tutun aikuisen ollessa epäiltynä. (Taulukko 4). Lasten ja nuorten keskinäiset väkivallanteot katsotaan usein lievemmiksi kuin aikuisen lapsen kohdistamat teot, ja käsitykset ikätovereiden välisten tekojen lievyydestä kumpuavat usein rikoksen tekijän nuoresta iästä (Finkelhor 2008, 92–101). Pakottamisen, uhkailun ja kiristämisen esiintyminen ikätovereiden välisissä hyväksikäytön epäilyissä on kuitenkin merkki myös ikätovereiden välisten hyväksikäyttöepäilyjen vakavuudesta ja vahingoittavuudesta. Esimerkiksi nuorten seurustelusuhteissa tapahtuvaa väkivaltaa on Suomessa tutkittu toistaiseksi vasta vähän, ja tutkimus tästä on rajoittunut nuorten välisen seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun tutkimuksiin (Honkatukia 2000; Aaltonen 2006). Ikätovereiden välisissä epäilyissä myös tekijän alkoholinalaisena oleminen oli nostettu

¹⁰ Puhelin- ja internetvälitteisen kontaktin luonnetta ei tässä luokiteltu tarkemmin. Osaan näistä teoista oli yksinomaan puhelin- tai internetvälitteisiä ilman fyysistä kontaktia, osa näistä oli puhelin- tai internetvälitteisen kontaktin perusteella johtanut fyysiseen tapaamiseen.

¹¹ Vanhemman seurustelukumppania, joka ei asu lapsen tai nuoren kotona, ei laskettu tähän luokkaan kuuluvaksi.

useammin esiin kuin tutun aikuisen epäilyissä, mikä kertoo joko nuoren norminrikkomisen tunnistamisesta ja/ tai ikätovereiden välisten epäilyjen luonteesta, johon liittyy ominaispiirteenä tekijän alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen.

Taulukko 4. Rikosilmoituksiin kirjattuja teon piirteitä rikoksesta epäillyn mukaan, %

<i>Teon piirre</i>	<i>Tuttu aikuinen</i>	<i>Tuntematon aikuinen</i>	<i>Perheenjäsen</i>	<i>Ikätoveri</i>
Teko johti yhdyntään	23,8	6,1	0	36,4
Tekoon liittyi pakottamista, uhkailua, kiristämistä	1,8	7,6	0	3
Tekoon liittyi lahjomista	1,2	0	0	0
Tekoon liittyi puhelin- tai internetvälitteinen kontakti	8,5	24,2	2,6	3
Uhuri oli teon hetkellä alkoholin vaikutuksen alaisena	9,1	7,6	0	3
Tekijä oli teon hetkellä alkoholin vaikutuksen alaisena	2,4	12,1	5,3	9,1
Sekä uhri että epäilty olivat teon hetkellä alkoholin vaikutuksen alaisena	3	1,5	0	0

Rikosepäilyjen sisällön määrällinen tarkastelu osoittaa seksuaalisen hyväksikäytön uhriuden kietoutuvan poliisin rekisteriaineistossa tiiviisti sukupuoleen, minkä vuoksi seksuaalinen hyväksikäyttö voidaan katsoa yhdeksi sukupuolistuneen väkivallan muodoksi (vrt. Ronkainen & Näre 2008, 21). Myös rekistereissä seksuaalinen hyväksikäyttö on tyttöjä koskettava ilmiö, kuten monissa kyselytutkimuksissa on osoitettu (Ellonen ym. 2008; Finkelhor ym. 2005). Vastausta sille, esiintyykö tyttöjä suhteellisesti enemmän vai vähemmän rekisteriaineistossa uhreina kuin poikia, ei kuitenkaan lyhyen määrällisen katsauksen perusteella voida varmasti sanoa. Lapsiuhritutkimuksessa seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksia ilmoitti 8 % 12-vuotiaista tytöistä ja 2 % samanikäisistä pojista ("Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset"; Ellonen ym. 2008). Kun ottaa huomioon, että aineistossa 12-vuotiaista seksuaalisen hyväksikäytön uhreista tyttöjä on 81 % ja samanikäisistä uhreista poikia on 19 %, näyttää siltä, että sukupuolijakauma on rekisteriaineistossa yhtä edustettu kuin kyselytutkimusaineistossa¹².

Tämän ohella seksuaalisen hyväksikäytön uhrius on ikään sidoksissa oleva käsite, jolloin seksuaalirikosten rekistereissä näkyvässä uhriudessa on kyse enemmän varhaisnuoruuteen kuin lapsuuteen kuuluvasta ilmiöstä. Uhrius käsitteenä on pitkään hahmotettu vain aikuisuuteen kuuluvana ominaisuutena, jolloin lapsia, varhaisnuoria ja nuoria ei ole mielletty omaksi uhriryhmäkseen (Ellonen ym. 2007, 14–15; Forsberg 2005). Rekisteriaineistossa uhriuden ja iän yhteys näyttäytyy kuitenkin puhtaasti yksilön kronologisen ja

¹² Tämän tiedon varmistaminen vaatisi kuitenkin tarkempaa tietoa 12-vuotiaiden lasten ikäryhmien koosta.

institutionaalisen iän lävitse (Aapola 2002), mikä ei huomio samanikäisten lasten ja nuorten henkisiä ja fyysisiä kehityseroja. Tästä syystä uhriuden määrällinen tarkastelu puhtaasti sukupuolen ja iän käsitteiden valossa hämärtää uhriuteen sisältyvät yksilöiden väliset erot, jotka ovat olennaisia juuri seksuaalirikosten tulkitsemisessa lainsäädännön kannalta (ks. myös Ellonen ym. 2008, 100–101).

Määrällisessä tarkastelussa seksuaalisen hyväksikäytön uhriuteen näyttää sisältyvän vaihtelevasti tekojen tunnuspiirteitä kuvaavia ilmaisuja, jotka vaihtelevat rikoksesta epäilyyn mukaan. Nämä kertovat yhtäältä tekojen tunnuspiirteiden vaihtelevan uhrin ja epäilyn välisen suhteen mukaan: esimerkiksi väkivaltaisia tekojen piirteitä esiintyy enemmän tuntemattoman epäilyissä, ja yhdyntään johtaneet teot ovat tyypillisiä silloin, kun epäiltynä on tuttu aikuinen tai ikätoveri. Toisaalta ne herättävät kysymään, vaihteleeko rikosepäilyn ilmitulo, rikosilmoituksen kirjaaminen ja sitä kautta rikoksen esitutkinta uhrin ja epäilyn välisen suhteen mukaan? Näistä kysymyksistä johtuen aineistoa on syytä tarkastella laadullisesti, jolloin tarkastelun kohteeksi tulevat rikosilmoituksen tekemiseen johtanut ilmoituksen lähtökohta sekä poliisin tavat kirjata rikosilmoitus. Rikosilmoituksen lähtökohta on jossain määrin sidoksissa uhrin ja epäilyn väliseen suhteeseen, joskaan tämä suhde ei yksin määrää sitä, mistä syystä rikosepäily on päätynyt poliisin tietoon. Tämän vuoksi aineiston tapausten esittely pelkän uhrin ja epäilyn välisen suhteen mukaan ei riitä, vaan olennaista on eritellä sitä, millaisiin syihin vedoten rikosepäilyt ovat ilmoitettu poliisille.

5.2. Rikosilmoituksen lähtökohtia

Rikollisuuden rekisteriaineistossa on olennaista analysoida sitä, mikä johtaa teosta poliisille ilmoittamiseen, ja miksi ja kuinka rikos on päätynyt rekisteriaineistoon. Lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikosepäilyissä uhri on rikosilmoituksen tekijänä todella harvoin (12 %). Suurimmaksi osaksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosepäilyt ilmoitettiin poliisille joko uhrin vanhemman (34 %) tai sosiaaliviranomaisen (30 %) toimesta (taulukko 5). Seuraavaksi aion eritellä niitä rikosilmoituksiin kirjattuja tilanteita ja tekoja, jotka ovat johtaneet rikosilmoituksen laadintaan. Aion siis tarkastella rikosilmoituksen lähtökohtaa yksittäisissä rikosilmoituksissa. Rikosilmoituksen lähtökohdalla tarkoitan sitä tekijää, johon uhriksi tunnistaminen ja tapahtuman rikokseksi tulkitseminen voidaan paikantaa. Rikosilmoituksen lähtökohta kuvaa siten rikosprosessin ensimmäistä vaihetta, jossa rikoksen tulkitseminen tapahtuu.

Taulukko 5. Rikoksesta ilmoittaja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosepäilyissä

Rikoksesta ilmoittaja	N	%
Poliisi	14	4,1
Sosiaaliviranomainen	101	29,7
Lääkäri	6	1,8
Uhrin vanhempi	117	34,4
Uhri	42	12,4
Sivullinen	7	2,1
Muu	23	6,8
Ei tiedossa	30	8,8
Yhteensä	340	100

Uhrin ja epäillyn välinen kanssakäyminen

Silloin, kun uhri ja rikoksesta epäily useimmin tunsivat toisena, rikosilmoituksen lähtökohta oli paikannettavissa uhrin ja epäillyn väliseen sosiaaliseen kanssakäymiseen. Näissä tapauksissa nuoren tytön ja aikuisen miehen välinen sosiaalinen kanssakäyminen oli tekijä, joka yksinään herätti epäilyn seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Rikosilmoituksessa uhrin ja epäillyn välistä sosiaalista kanssakäymistä luonnehti norminvastaisuus, epätoivottavuus ja poikkeuksellisuus, mikä siten aiheutti epäilyn mahdollisesti tapahtuneesta rikoksesta. Sosiaalinen kanssakäyminen itsessään herätti aiheen hyväksikäytön epäilyyn ilman varsinaista tietoa tapahtuneesta fyysisestä teosta. Esimerkiksi se, että tyttö oli lähtenyt tai yöpynyt miehen asunnolla saattoi riittää seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn syntymiseen:

Tyttö lähtenyt aikuisen miehen asunnolle, ja sosiaaliviranomainen pyytää poliisia tutkimaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä. (tuttu aikuinen; tilanne 1)

Tyttö lähtenyt kotoa ilman vanhempiensa lupaa ja yöpynyt internetissä tutustumansa miehen luona. (tuntematon; tilanne 3, teko 3)

Ilmoitukseen johtanut teko oli näissä tapauksissa paikannettavissa tytön itsenäiseen toimijuuteen, ilman vanhempien lupaa lähtemiseen. Rikoksesta ilmoittaja sosiaaliseen kanssakäymiseen perustuvissa ilmoituksissa oli sosiaaliviranomainen tai lapsen vanhemmat, jotka voidaan tässä tapauksissa ajatella lapsen tai nuoren käyttäytymistä kontrolloiviksi osapuoliksi. Rikosepäily lähti toisin sanoen liikkeelle uhrin normin vastaisesta käyttäytymisestä, vanhempien tai sosiaaliviranomaisten kontrollin rikkomisesta. Olennaista on, että rikosilmoitukseen ei näissä tapauksissa ollut kirjattu fyysisen kontaktin laatua, ainoastaan uhrin sosiaalinen kontakti epäiltyyn. Nuoren tytön ja miehen sosiaalinen kanssakäyminen oletettiin siten automaattisesti luonteeltaan seksuaaliseksi ja rikolliseksi teoksi. Osassa näistä epäilyistä oli siis mahdollista virheelliset tulkinnot, sillä fyysisen kontaktin laadusta ei ollut tietoa.

Myös pelkkä seurustelusuhde toimi ilmoittamisen syynä silloin, kun ilmoituksen lähtökohta oli uhrin ja epäillyn välisessä kanssakäymisessä. Tytön vanhemmat tai sosiaaliviranomaiset ilmoittivat poliisille aikuisen miehen ja tytön välisestä seurustelusuhteesta. Seurustelusuhteeseen perustuvissa ilmoituksissa oli kuitenkin tiedossa uhrin ja epäillyn todennäköinen seksuaalinen kanssakäyminen, ja tyttö kertoi esimerkiksi suudelleensa ja halailleensa miehen kanssa. Näistä ilmoituksista oli kuitenkin löydettävissä uhrin vastalauseita seksuaalisen hyväksikäytön epäilylle. Tyttö saattoi esimerkiksi kieltää sukupuoliyhteyden tai kertoa toimineensa omasta vapaasta tahdosta:

Tyttö suudellut ja halaillut miehen kanssa ja kosketellut vaatteiden alta. Tytön kertomuksen mukaan ei tapahtunut muuta. (tuttu aikuinen; teko 2)

Tytön vanhemmat ilmoittavat 14-vuotiaan tytön ja 20-vuotiaan miehen seurustelusuhteesta. Tyttö kertoo olleensa sukupuoliyhteydessä miehen kanssa useita kertoja ja toimineensa omasta vapaasta tahdosta. (miesystävä; teko 2)

Siitä, mistä tytön vastalause tässä tapauksessa kertoo, ei voida tämän aineiston perusteella sanoa. Tytön vastalause voi kertoa aidosta vapaasta tahdosta toimimisesta, mutta toisaalta se voi olla merkki myös halusta välttää uhrin seksuaalisuutta stigmatisoiva positio (ks. luku 3.2.2). Heiskasen ja Piispan (1998, 49) tutkimuksessa naiset eivät yleisesti ottaen seksuaalirikosten kohdalla halunneet kääntyä poliisin puoleen, koska eivät pitäneet väkivaltaa riittävän vakavana, he halusivat unohtaa tapauksen, he epäilivät poliisin mahdollisuuksia toimia, asia sovittiin, naiset pelkäsivät kostoja, eivät halunneet viranomaisten puuttuvan tilanteeseen, naiset häpesivät ja syyttivät itseään tai pelkäsivät, että kukaan ei uskoisi heitä. Tällöin merkki seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn kiistäminen ei välttämättä kerro hyväksikäyttöepäilyn tarpeettomuudesta, vaan uhrin vastalause saattaa ilmentää asianomistajan halua välttää rikosprosessin institutionaaliset käytännöt, kuten esitutkinnan, kuulustelun ja mahdollisen syytteen nostamisen.

Sosiaalisen kanssakäymiseen perustuvassa epäilyssä kanssakäyminen saattoi olla joko kertaluontoinen tai pitkäkestoinen. Pitkäkestoisissa tapauksissa oli kyse monimuotoisesta prosessista, jolle yhteistä oli uhrin ja epäillyn välisen kontaktin jatkuvuus. Silloin, kun sosiaalinen kanssakäyminen oli jatkuvaa ja pitkäkestoista, se saattoi jatkua myös rikoksesta ilmoittamisen jälkeen, kuten tytön ja samanikäisen pojan seurustelusuhteessa:

Tytön vanhempi ilmoittaa tytön ja pojan seurustelusuhteesta. Tyttö ja poika olleet sukupuoliyhteydessä. Tapahtunut molempien suostumuksesta. seurustelu jatkuu yhä. (Poikaystävä; tilanne 1, teko 1.)

Edellisessä ilmoituksessa on mielenkiintoista, mikä yksittäinen tekijä tytön ja samanikäisen pojan seurustelusuhteessa aiheutti rikoksesta ilmoittamisen, toisin sanoen miksi rikos ilmoitettiin juuri tietyllä hetkellä? Kyseisestä ilmoituksesta ei ollut luettavissa muuta norminvastaista toimintaa, jolloin tytön ja samanikäisen pojan seksuaalinen kanssakäyminen itsessään katsottiin tytön vanhempien osalta moraalittomaksi, norminvastaiseksi ja paheksuttavaksi. Seurustelun jatkuminen edellisessä ilmoituksessa voidaan tässä tapauksessa tulkita merkiksi uhrin vastalauseesta rikosepäilyn herättämiselle. Tytön ja vanhempien välinen suhde näyttäytyy siten konfliktina ja ristiriitatilanteena, jossa vastakkain ovat tytön autonomisuus ja itsemääräävyys ja vanhempien lupa kontrolloida tytön käyttäytymistä.

Kaikissa sosiaaliseen kanssakäymiseen perustuvissa ilmoituksissa ei kuitenkaan ollut kyse harmittomasta sosiaalisesta kanssakäymisestä tai uhrin vapaaehtoisesta ja tietoisesta toiminnasta. Tutun aikuisen tyttöön kohdistamista epäilyistä oli löydettävissä myös seurusteluväkivallalle ominaisia piirteitä, jolloin seksuaalisen hyväksikäytön epäily oli rinnastettavissa fyysiseen väkivaltaan ja pahoinpitelyyn, jolloin kyseessä oli parisuhdeväkivallalle ominaiset piirteet. Parisuhdeväkivallalle on tyypillistä yhden, nimettävissä olevan teon sijaan sarja useita, toistuvia tekoja, joissa fyysisen ja seksuaalisen väkivallan muodot ovat yhteenkietoutuneita (Piispa 2006, 43–45). Tämä seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn ja fyysisen väkivallan samanaikaisuus näkyi myös rikosilmoituksissa. Epäilyillä saattoi siten olla myös väkivaltainen, pahoinpitelyyn liittyvä perusta:

Tytöllä ja miehellä seurustelusuhde. Mies käyttäytynyt sekavasti ja aggressiivisesti ja pahoinpidellyt tyttöä. Tyttö ollut pelokas ja itkuinen. (Miesystävä; tilanne 3., teko 3.)

Yllättävä tilanne

Toisissa tapauksissa ilmoituksen perusteena oli käytetty yksittäisestä tapahtumatilanteesta nousutta epäilyä. Näissä ilmoituksen syntyminen oli paikannettavissa johonkin poikkeavaan tai yllättävään tilanteeseen, joka mahdollisti hyväksikäytön syntyminen ja siitä kertomisen. Tyypillisiä olivat esimerkiksi nuorten juhlissa tapahtuneet teot, joihin liittyi monia nuorten riskikäyttäytymiseksi (ks. esim. Finkelhor 2008) miellettyjä tekoja kuten alkoholinkäyttöä tai julkisilla paikoilla oleskelua. Olennaista oli, että yllättävään tilanteeseen perustuneissa ilmoituksissa rikokselle oli nimettävissä jokin konkreettinen tilanne, jossa teko tapahtui:

Nuoret oleskelleet aikuisten asunnolla, tytölle tarjottu alkoholia. Tyttö mennyt makuuhuoneeseen nukkumaan, mies harrastanut seksiä tytön kanssa tytön estelyistä huolimatta. (Tuttu aikuinen; tilanne 2., teko 2.)

Nuorten kotibileissä tyttö lähtenyt miehen kanssa kaksin huoneeseen. Poika alkanut suudella, johtanut vastentahtoiseen sukupuoliyhteyteen tytön kanssa tytön kielloista huolimatta. (Tuntematon; tilanne 2., teko 2.)

”Nuorten kotibileet” rikosepäilyn taustana olivat aineistossa toistuvia, ja näissä oli usein maininta alkoholin käytöstä. Edellisissä esimerkeissä nämä tekijät toimivat eräänlaisina rikoksen viitekehyksinä, joiden ajatellaan selittävän rikoksen kohteeksi joutumista, ja johon rikoksesta ilmoittaminen oli paikannettavissa. Nuorten kotibileet, alkoholin käyttö ja aikuisten asunnolla oleskelu voidaan ajatella tässä tapauksessa yhdeksi norminrikkomiseksi ja osaksi nuorten kaveripiiriin suuntautunutta elämäntyyliä, jolle on ominaista vanhempien vähäinen valvonta ja vähäinen puuttuminen nuorten asioihin sekä ystäväpiirin korostunut merkitys (Honkatukia 1998, 50–55). Seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuminen toimii ikään kuin loogisena seurauksena nuorten norminrikkomiselle, jolloin se on tiiviisti yhteydessä nuorten elämäntyyliin, jossa vanhempien kontrolli nuoren tekemisiin on vähäistä tai puutteellista. Juhliminen, alkoholin ja muiden päihteiden käyttö on katsottu myös uhrin kontrollia vähentäväksi ja uhrin haavoittuvuutta lisääväksi tekijöiksi (Belknap 2001, 243–244).

Yllättävään tilanteeseen perustuneista ilmoituksista oli löydettävissä niin sanotun puskaraiskauksen kohteeksi joutumisen tunnuspiirteitä. Puskaraiskauksen käsitteellä tarkoitetaan useimmiten tuntemattoman henkilön julkisella paikalla tekemää väkivallantekoa, esimerkiksi yllättäen puistossa raiskatuksi tulemista. Mielikuva puskaraiskauksista esiintyy useimmiten rikosuutisoinnissa, joka ylläpitää stereotyyppistä, myyttistä kuvaa raiskatuksi tulemista ja tähän liittyvää pelkoa rikoksen kohteeksi joutumisesta julkisilla paikoilla¹³. Omassa aineistossani puskaraiskaukseen verrattavissa olevia tilanteita voidaan nimittää ”puistoahdisteluiksi”, jossa tuntematon mies ahdistelee tyttöä seksuaalisesti julkisella paikalla joko fyysisellä kontaktilla tai ilman fyysisiä kontakteja:

Tyttö tavannut miehen puistossa, vaihtaneet muutaman sanan. Mies kosketellut vaatteiden päältä, halannut ja suudellut. Tyttö koki tilanteen ahdistavaksi. (Tuntematon; tilanne 1, teko 1.)

¹³ Erityisesti feministisen kriminologian parissa on käyty paljon keskustelua rikoksen pelosta (*fear of crime*) osana naisiin ja tyttöihin kohdistunutta rikollisuutta (ks. esim. Madriz 1997, 15–16). Median ja julkisen keskustelun nähdään ylläpitävän kuvaa seksuaalirikoksista ”puskaraiskauksina”, mikä ruokkii julkisiin paikkoihin, yöllä liikkumiseen ja alkoholin käyttöön liittyviä pelkotiloja. Samalla se rakentaa kuvaa naisista ja tytöistä voimattomina, heikkoina ja haavoittuvaisina, ja hämärtää muiden seksuaalisen väkivallan muotojen tunnistamista.

Tyttö ollut kävelemässä kotiin. Mies noussut autosta ja näyttäytynyt tytölle alasti. Tyttö järkyttynyt. (Tuntematon; tilanne 4., teko 4.)

Puskaraiskauksiin verrattuna puistoahdistelutilanteet voidaan katsoa verraten lieviksi, sillä näissä tapauksissa ei esiintynyt väkivaltaisia piirteitä, ja osa tapahtui ilman fyysistä kontaktia. Puistoahdistelutilanteet saattoivat tapahtua myös ostoskeskuksissa tai kadulla, joissa "vartijat ottivat kiinni tyttöporukkaa ahdistelleen henkilön" (Tuntematon, tilanne 6, teko 6, ks. liite 2). Tekojen lievyydestä huolimatta rikosilmoitukseen kirjattiin uhrin tunnetila, joka kertoi teon aiheuttaneen uhrille järkytystä ja ahdistusta. Uhrin kielteisille tunnereaktioille annettiin näin arvo, ja uhrin tilanteessa kokema vastentahtoisuus nousi hyvin esiin, jolloin se toimi teon vääryyden oikeuttajana. Uhrin kielteisen reaktion tunnistaminen suhteellisen lievän teon yhteydessä kertookin puistoahdistelutilanteiden kulttuurisesta tunnettavuudesta. Puistoahdistelutilanteet ja niiden yhtäläisyys ns. puskaraiskauksiin voidaan ajatella kulttuurisesti tunnetuimman hyväksikäytön muodoksi, jossa rikoksen kohteena on nuori, valkoihoinen tyttö, rikos tapahtuu julkisella paikalla ja rikoksesta epäilty näyttäytyy "sekopäisenä perverssinä" (vrt. Belknap 2001, 227).

Kysymys raiskauksen ja hyväksikäytön eroista nousi esiin useissa yllättävään tilanteeseen perustuvissa ilmoituksissa. Ei ollut harvinaista, että hyväksikäytön yhteydessä esiintyi vastentahtoista yhdyntää, jota yleensä pidetään raiskauksen tunnuspiirteenä sekä rikoslaissa (20: 1) että kriminologisessa tutkimuksessa yleensä (esim. Holmes & Holmes 2002, 171–179). Tällaisen teon nimeäminen hyväksikäytöksi raiskauksen sijaan pitää sisällään tulkinnanvaraisuutta, sillä väkivallan ja pakotetuksi tuleminen todistaminen on seksuaalirikoksissa hankalin asia toteen näytettäväksi (Shively 2003, 35). Rikoslaissa raiskauksen tunnuspiirteet suhteessa muihin seksuaalirikoksiin on eritelty¹⁴, mutta raja väkivallan, painostuksen ja hyväksikäytön välillä on häilyvä ja vaikea tunnistaa (vrt. Kelly 1987, 48; 52–54). Esimerkiksi edellisissä 'kotibileiden' yhteydessä tapahtuneissa ilmoituksissa teot olivat johtaneet vastentahtoiseen yhdyntään, mutta teot olivat kuitenkin kirjattu seksuaaliseksi hyväksikäytöksi (Tuttu aikuinen; tilanne 2., teko 2; Tuntematon; tilanne 2., teko 2, ks. liitteet 1 ja 2). Sukupuoliyhteyteen painostaminen katsottiin hyväksikäytöksi raiskauksen sijaan myös silloin, kun tekijänä oli tytön ikätoveri, ja teko tapahtui treffeillä olemisen kontekstissa:

Tyttö ja poika olleet ajelulla. Poika painostanut tytön sukupuoliyhteyteen. (Tuttu ikätoveri; tilanne 1., teko 1).

Treffiraiskaukset, joita on nimetty myös kampusraiskauksiksi tai osaksi seurusteluväkivaltaa, on mielletty erityisesti nuoria koskettavaksi ilmiöksi. Treffitilanteessa tapahtuneille raiskauksille on usein tyyppillistä jonkinlainen tekoa edeltävä romanttinen kanssakäyminen, ja raiskaus tai hyväksikäyttö voi tapahtua joko ensimmäisillä treffeillä tai pidemmän aikaa kestäneessä seurustelusuhteessa. Treffiraiskausten taustalla on esitetty vaikuttavan nuorten poikien sosiaaliset verkostot, jotka tukevat seksiin liittyviä mielikuvia vallasta ja seksuaalisesta kanssakäymisestä sosiaalisen statuksen kohottajana. Ilmiöön liittyvät läheisesti myös niin sanotut jengiraiskaukset juhlimisen, alkoholin ja huumeidenkäytön kontekstissa. (Belknap 2001, 240–246). Nuorten naisten parissa tyyppilliseksi on Suomessa havaittu myös tutustumistilanteessa tapahtuneet raiskaukset, joissa raiskaus tapahtuu naisen lähdettyä ravintolaillan päätteeksi miehen luo yöksi. Näistä tapauksista tehdään suhteellisen paljon rikosilmoituksia luultavasti siksi, että suomalaisessa

¹⁴ Raiskauksen määritelmä rikoslaissa (20: 1) perustuu väkivaltaan tai sillä uhkaamiseen. Teko on raiskaus, jos sen yhteydessä on käytetty väkivaltaa tai sillä uhkaamista, tai jos toinen osapuoli on saatettu tiedottomaan tilaan, pelkotilaan tai tilaan, jossa henkilö on kyvytön puolustamaan itseään. Mikäli nämä tunnuspiirteet eivät täyty, kyse on teosta riippuen pakottamisesta sukupuoliyhteyteen, pakottamisesta seksuaaliseen tekoon tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

kulttuurissa myös tuntemattomiin uskalletaan luottaa ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutumista ravintolaillan päätteeksi pidetään poikkeustapauksena. (Honkatukia 2001, 39).

Tulkinta raiskauksen ja hyväksikäytön välisestä erosta selittyy osaksi seksuaalisen väkivallan jatkumon käsitteellä, jossa väkivallan muodot nähdään toisiinsa kietoutuneina (Kelly 1987). Seksuaalinen väkivalta muodostaa asteikon, jossa raiskaus edustaa väkivallan vakavaa ja hyväksikäyttö väkivallan lievempää muotoa. Samalla tavoin raja ns. normaalin yhdynnän ja raiskauksen välillä on joskus häilyvä ja epäselvä, vielä epäselvemmäksi tuo raja muuttuu hyväksikäytön ja raiskauksen käsitteissä. Seksuaalisen väkivallan jatkumoa on käytetty kuvaamaan uhrien kokemuksia, mutta jatkumon käsitteellä voidaan ymmärtää myös seksuaalisen teon vakavuuden institutionaalista tulkintaa. Vakavuuden tulkinnan kysymystä voidaan myös lähestyä iän tulkitsemisen kautta, jolloin uhrin ja rikoksesta epäillyn kuuluminen samaan ikäluokkaan nähdään vaikuttavan teon vakavuuden tulkitsemisen taustalla. Rikoksen tekijän nuorta ikää pidetään rikoslaisissa tekoa lieventävänä tekijänä¹⁵, ja samanikäisten lasten tai nuorten välinen väkivalta katsotaan usein lievemmäksi ja harmittommaksi, kuin aikuisen lapseen kohdistama väkivalta (Finkelhor 2008, 92–101). Myös seksuaalisessa hyväksikäytössä yksilön kronologinen ja institutionaalinen ikä näyttää vaikuttavan olennaisesti rikoksen tulkitsemisen taustalla erityisesti silloin, kun rikoksesta epäilty on nuori.

Yllättäviin tilanteisiin perustuneissa teoissa ilmoitus toimi eräänlaisena tarinana tapahtuneesta rikoksesta, jolloin rikoksella oli selkeästi osoitettavissa alku, keskikohta ja loppu (vrt. Honkatukia, Pösö, Nyqvist 2006). Yllättävä tilanne toimi rikoksen tarinallisena alkuna, josta seurasi muita kulttuurisesti tyypillisiä norminrikkomisia. Rikosilmoituksissa nämä nähtiin syy-seuraussuhteessa toisiinsa: esimerkiksi yksityisasunnossa järjestetyistä juhlista seurasi nuorten ja aikuisten alkoholinkäyttöä, josta seurasi seksuaalista kanssakäymistä, joka muuttui lopulta seksuaaliseksi hyväksikäytöksi. Samanlaista tarinallisuutta ja syy-seuraus-suhteista tehtyjä johtopäätöksiä ei ollut luettavissa ilmoituksista, joissa teolle ei ollut nimettävissä jotakin konkreettista, kuvailtavissa olevaa tilannetta, josta teko sai alkunsa. Seksuaalisen hyväksikäytön tunnistaminen tarinana on yksi tapa hahmottaa seksuaalista hyväksikäyttöä kulttuurisena ja oikeudellisena prosessina, jossa tietyt tapahtumakulut seksuaalisesta hyväksikäytöstä muuttuvat vakiintuneemmaksi kuin toiset. Silloin vain tietyt rikokset "valikoituvat" tulemaan kerrotuiksi samalla, kun toiset tapahtumakulut tai taustatekijät nähdään vähemmän rikollisina (emt, 224). Näin tietyt rikoksen taustatekijät, kuten alkoholin käyttö ja rikoksen tekijän nuori ikä, voidaan katsoa tapausta selittäviksi tekijöiksi, jotka mahdollistavat tapauksen näkemisen joko tyypillisenä tai epätyypillisenä. Teon tulkitsemisella tyypilliseksi tai epätyypilliseksi on samalla vaikutus siihen, kuinka vakavia rikosten ajatellaan olevan.

¹⁵ Rikoslaisissa 15–20-vuotiaisiin rikosentekijöihin sovelletaan nuorten rikosentekijöiden rangaistuskäytäntöä, jolla tavoitellaan erityisesti uusien rikosten ehkäisyä ja rikoksen tekijän sosiaalista selviytymistä. Alle 15-vuotiaana rikoksen tehneen asiaa ei käsitellä oikeudessa eikä hänelle tuomita rangaistusta; 15–17-vuotiaana rikoksen tehneelle voidaan määrätä enintään ¾ siitä, mitä täysi-ikäiselle tuomittaisiin. (Laki nuorisorangaistuksesta)

Uhrin käyttäytyminen ja tytön kertomus

Kolmas löytämäni rikosilmoituksen perusta löytyi uhrin käyttäytymisestä ja uhrin omasta kertomuksesta. Tällä rikosilmoitustyypillä tarkoitetaan tekoa, jossa rikosepäily lähti liikkeelle lapsen poikkeavasta käyttäytymisestä tai uhrin kertomuksesta hyväksikäytön kohteeksi joutumisesta. Nämä epäilyt tapahtuivat suurimmaksi osaksi perhepiirissä, jolloin epäiltyinä oli esimerkiksi isä, isäpuoli tai vanhempien ystävä:

Lapsi ollut hoidossa tuttavaperheen luona. Lapsi käyttäytynyt poikkeavasti ja ollut itkuinen. Aikuisen epäillään koskettelleen lasta vaatteiden alta ja sukupuolielimistä. (Vanhempien ystävä; tilanne 1., teko 1.)

Lapsen vanhemmilla yhteishuoltajuus, tyttö viettää viikonloppuja isän luona. Tyttö käyttäytynyt pelokkaasti, levottomasti ja seksuaalissävyytteisesti ja ollut haluton menemään isänsä luo. Tekoa ei kirjattu. (Isä; tilanne 1., teko 1.)

Lapsen itkuisuus tai poikkeava käyttäytyminen oli siis herättänyt epäilyn mahdollisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Siitä, miksi lapsen itkuisuus oli suoraan yhdistetty rikosepäilyyn, ei ollut rikosilmoituksen perusteella tietoa. Monista ilmoituksista oli kuitenkin silloin tällöin luettavissa perheen sisällä vallitseva ristiriitatilanne, jonka taustalla oli esimerkiksi lapsen yhteishuoltajuus. Vanhempien välinen konfliktitilanne saattaa näissä tapauksissa toimia yhtenä syynä kääntymään poliisin puoleen, jolloin myös rikosepäily näyttää konfliktitilanteen kylkiäisenä. Uhrin käyttäytymistä kuvaavia selontekoja oli kuitenkin kirjattu perheen sisäisissä epäilyissä vain isien kohdistamissa teoissa, mitkä kertovat niin ikään väkivallan sukupuolistuneisuuden tunnistamisesta. Mikäli lapsen käyttäytyminen on poikkeavaa ja seksuaalissävyytteistä, isää on äitiä helpompi epäillä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Niissä harvoissa tapauksissa, kuin äiti oli rikoksesta epäiltyä, teko oli hyvin epämääräisesti ja yleisluontoisesti kirjattu:

Äiti allistanut lapsen seksuaalissävyyteiselle ilmapiirille. Tilannetta ei kirjattu. (Äiti; teko 2.)

Uhrin käyttäytymiseen perustuvissa ilmoituksissa uhri näyttää kliinisenä oireiden heijastelijana, jolloin sillä on yhteys patologisen uhrin kategoriaan (Lamb 1999, 110–113). Pätevien tulkintojen tekeminen lapsen käyttäytymisestä vaatii kuitenkin usein psykiatrista ja lääketieteellistä asiantuntemusta, mikä sekään ei usein riitä seksuaalisen hyväksikäytön todistamiseen (Hirvelä 2007). Lääketieteellisten tutkimusten mukaan seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten käyttäytyminen on korostuneen seksuaalista, jolloin seksuaalinen käyttäytyminen voi olla yksi oire hyväksikäytöstä (ks. Esim. Clinton & Jenkins-Monroe 1994). Psykologian ja psykiatrian parissa kuitenkin tiedetään, että lapsen käyttäytyminen voi normaaleissakin olosuhteissa olla seksuaalissävyytteistä, eikä pelkästä seksuaalissävyytteisestä käyttäytymisestä voida tehdä johtopäätöksiä hyväksikäytetyksi tulemisesta (Belknap 2001, 235–240). Lapsen käyttäytymisen havainnoiminen jää siten lapselle läheisen aikuisen vastuulle, jolloin lapsi on riippuvainen aikuisen huomiosta ja tarkkaavaisuudesta. Uhri näyttää haavoittuneena, särkyneenä ja traumatisoituneena sekä kykenemättömänä ilmaisemaan seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksia.

Se, että uhri saapuu itse poliisilaitokselle tekemään rikosilmoitusta edellyttää, että uhri on tietoinen omasta uhriutumisestaan. Silloin, kun kyseessä on lapsi, tämä ei yleensä ole mahdollista, mutta nuoren kohdalla itsenäinen ilmoittaminen voi onnistua. Nuori voi tulla kertomaan poliisilaitokselle joko yksittäisestä tai pitkään jatkuneesta teosta. Silloin, kun teko on yksittäinen, tapausta edeltävä tilanne (esimerkiksi yö tapahtuma-aikana ja sängyssä nukkuminen tilanteena) on ilmoitukseen kirjattu:

Tyttö nukkunut yöllä sängyssään, Isäpuoli kosketellut tyttöä vaatteiden alta. (Isäpuoli; tilanne 2., teko 2.)

Silloin, kun kyseessä on toistuva ja pitkäaikainen hyväksikäyttö, ilmoitus on huomattavasti epätarkempi ja yleisluontoisempi:

Tyttö kertonut isäpuolensa käyttäneen häntä seksuaalisesti hyväksi useita kertoja. Tilannetta ei kirjattu. (Isäpuoli; teko 2.)

Kertomukseen perustuvissa tapauksissa teko kirjattiin siis uhrin itsensä kertoma. Oli vallitsevaa, että tekoa ei tällöin perusteltu muulla tiedolla, siihen ei yleensä liittynyt (epäilyllä ohella) muita asianosaisia, tapauksesta oli saattanut kulua aikaa, sen tapahtuma-ajankohdasta ei välttämättä ollut tietoa ja kokonaisuudessaan siitä oli vähemmän tietoa saatavilla rikostyypeistä, jossa epäily perustui muuhun kuin kertomukseen. Näissä rikosepäilylle ei ole useinkaan paikannettavissa yhtä yksittäistä tilannetta, vaan rikoksen kohteeksi joutuminen on saattanut olla jatkuvaa ja pitkäaikaista. Kertomuksista johtaneita tekoja yhdistääkin kertomuksen ohella muun näytön puuttuminen. Tämä on varsin tyyppillistä juuri perhesuhteissa tapahtuvissa rikosepäilyissä, jotka ovat luonteeltaan intiimejä, tapahtuvat yksityisellä alueella ja siten ovat hankalasti osoitettavissa tosiksi tai epätosiksi (ks. myös Hirvelä 2007). Varsinainen ilmoitus perustuu vain uhrin itsensä kertomukseen, jolloin epäilylle ei ole olemassa muita todisteita.

Uhrin kertomus katsotaan seksuaalirikoksissa yhdeksi tärkeimmistä mutta samalla ongelmallisimmista lähtökohdista, sillä lapsen kertomusta ei voida aina pitää luotettavana tai todenmukaisena: lapsi voi valehdella tai muistaa väärin (Hirvelä 2007, 257–258; 318–319). Uhrin kertomuksen vaikutus rikosprosessissa on kuitenkin suuri, sillä uhrin kertomus toimii sekä rikosilmoituksen käynnistäjänä mutta myös varsinaisena todistusaineistona silloin, kun rikosilmoitus on lähtenyt liikkeelle muista syistä. Esimerkiksi raiskaus oikeuskäynneissä, jossa suostumuksen tunnistaminen on vaikein asia määriteltäväksi (Shively 2003, 35), teon vastentahtoisuuden osoittamisessa uhrin kertomuksella on suuri rooli. Se, milloin tytön tai naisen käyttäytyminen viestittää vastentahtoisuutta ja miehen väkivaltaisuutta on tulkinnanvaraista ja kulttuuristen määritelmien alaista. Esimerkiksi tutun henkilön tekemissä (treffi)raiskauksissa uhria voidaan syyttää väärästä viestistä (*miscommunication*), jolloin uhrin flirttaileva käyttäytyminen tulkitaan suostumukseksi tai lupaukseksi seksuaalisesta kanssakäymisestä (Belknap 2001, 245–246). On mielenkiintoista, että edellisissä esimerkeissä, jossa uhrin läheistä sukulaista (aikuista) epäillään hyväksikäytöstä, uhrin vastentahtoista reaktiota ei kirjattu useinkaan esiin tai se katsottiin sivuseikaksi. Seksuaalisen hyväksikäytön vastentahtoisuus katsotaan näissä tapauksissa itsestään selväksi tosiasiaksi, mikä on yksi esimerkki insestitabun (Wolf & Durham 2004) yleismaailmallisuudesta. Oletettua

itsestäänselvyyttä uhrin vastentahtoisuudesta ei kuitenkaan pääsääntöisesti esiintynyt muissa kuin perheensisäisissä epäilyissä.

Kertomukseen pohjautuvissa rikosilmoituksissa rikoksesta epäiltynä ovat useammin joko isäpuoli tai äiti, jotka olivat aineistossa isään nähden harvemmin rikoksesta epäiltynä (taulukko 3). Äidin lapseen kohdistamat seksuaalirikosepäilyt ovat Suomessa tilastollisesti hyvin harvinaisia - samoin kuin naisten tekemä väkivalta ilmiönä on miesten tekemää väkivaltaa heikommin tunnistettu (ks. esim. Lattu 2008, 168–189). Naisten tekemä väkivalta poikkeaa kulttuurisesta mielikuvasta väkivallasta maskuliinisena, julkisena, miesten tai poikien käyttäytymiseen liittyvänä ominaispiirteenä (ks. Jokinen 2000, Grönfors 1994), jolloin naisten tekemän väkivallan osuus on erityisesti tilastoissa vähäisempi (Honkatukia 2007). Omassa aineistossani äidin kohdistamiin epäilyihin liittyikin suurempi tabuluonteisuus ja tilanteen näkymättömyys, jolloin tekoja ja tilanteita oli ilmoituksissa hankalampi kirjoittaa esiin. Rikosilmoitus pohjautui esimerkiksi asiantuntijalausuntoihin, kuten uhrin oikeuspsykologiseen haastatteluun, joka kuitenkin ei välttämättä riittänyt seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn todeksi osoittamiselle (äiti; tilanne 2., teko 2, ks. liite 3).

Äiti lapsen seksuaalisena hyväksikäyttäjänä on positio, johon kiteytyvät useimmat sukupuoleen, seksuaalisuuteen, ikään sekä lapsen ja vanhemman välisiin suhteisiin liittyvät kulttuuriset ja yhteiskunnalliset tabut ja ristiriidat. Äitiyden kulttuurinen merkitys rakentuu ensisijaisesti lapsen hoivaajan roolin varaan, jolloin äiti lapsen seksuaalisena hyväksikäyttäjänä kääntää kaikki kulttuuriset kategoriat pääläelleen. Äiti lapseen kohdistuvan seksuaalisen väkivallan tekijänä on siten *anomalialla*: poikkeavuuden, epänormaaliuden, kielletyn ja vaarallisen ilmentymä, joka ei tunnu soveltuvan mihinkään kategoriaan (Douglas 1966). Se näyttäytyy torjuttuna, vieraana ja vastenmielisenä; abjektina, joka vastustaa sosiaalista ja kulttuurista ymmärrystä (vrt. Kristeva 1982). Kulttuurinen mahdottomuus yhdistää äitiys ja lapsen seksuaalisen hyväksikäyttö auttaa ymmärtämään, miksi perheen sisäisissä hyväksikäytön epäilyissä isä katsotaan ensisijaiseksi syylliseksi lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Teoriassa mikään ei estä äitiä toimimista seksuaalisena hyväksikäyttäjänä, mutta silloin, kun seksuaalisesta hyväksikäytön näyttö on äärimmäisen vähäistä tai olematonta, epäily kohdistuu poikkeuksesta isään. Isän ja tyttären välinen insesti ei ole ainoa perheessä tapahtuvan seksuaalisen väkivallan muoto, mutta perheen sisäisistä rikosepäilyistä se ilmoitetaan ja siten tunnistetaan useimmin (ks. Myös Herman 1981, 4). Silloin, kun epäiltynä on äiti, rikosilmoituksen perusta vaatii tuekseen asiantuntijalausuntoja, kuten seuraava kappale osoittaa. Äidin kohdistamissa epäilyissä itse teosta rakentuu näkymätön ja piilossa oleva, mutta myös uhrin asema jää epäilyissä kirjoittamattomaksi. Samalla, kun äidit väkivallan tekijöinä tunnistetaan heikommin, myös äitien tekemän väkivallan uhrit katsotaan muita uhreja vaikeammin tunnistettavaksi.

Asiantuntijalausunto

Asiantuntijalausuntoa käytettiin rikosilmoituksen lähtökohtana silloin, kun rikosilmoitus perustui sosiaaliviranomaisen tekemään tutkintapyyntöön tai lääkärin antamaan lausuntoon esimerkiksi lapsen somaattisista tutkimuksista. Sosiaaliviranomaisen tekemät tutkintapyyntö koskivat sekä pieniä lapsia että nuoria tyttöjä. Sosiaaliviranomaisen tekemissä tutkintapyyntöilmoituksissa tapauksen tilanne ja teko jäi useimmin kirjaamatta kuin muissa ilmoituksissa. Ei esimerkiksi ollut harvinaista, että rikosilmoituksen muodosti ainoastaan yksi lause: "sosiaaliviranomaisen tekemä tutkintapyyntö lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä". Tämän tyyppinen rikosilmoitus ei toistunut missään muissa tapauksissa kuin viranomaisen tutkintapyyntöilmoituksissa. Noin 30 % vuoden 2007 rikosilmoituksista oli sosiaaliviranomaisen ilmoittamia, ja lääkärin tekemiä tutkintapyyntöjä oli muutamia (taulukko 5).

Asiantuntijalausunnot toimivat hyvänä esimerkkinä rikosilmoituksen institutionaalisesta luonteesta. Rikosilmoituksen lähtökohta näissä on tiettyihin ammattiryhmiin sidoksissa olevat professionaaliset ja vakiintuneet käytännöt, joiden varassa tulkinta rikosepäilystä muodostetaan. Myös lainsäädäntö säätelee viranomaisten ilmoitusvelvollisuutta¹⁶. Rikosilmoituksen institutionaalinen sisältö ei kuitenkaan välttämättä takaa sen parempaa rikosepäilyn todeksi osoittamista kuin tapauksissa, joissa ilmoitus perustui muuhun tekijään. Aineiston perusteella tämä näyttää pikemminkin päinvastaiselta - mitä vähemmän uhri näkyy aineistossa ja mitä institutionaalisempi rikosilmoituksen perusta on, sitä hankalammin epäily on osoitettavissa toteen. Aineistossa on monia tapauksia, jossa lapsen huoltajia epäillään seksuaalisesta hyväksikäytöstä asiantuntijalausuntojen perusteella, mutta tästä huolimatta - tai juuri siksi - ei voida sanoa, onko tekoa tapahtunut vai ei. Toisaalta sen mahdollisuutta ei voida täysin sulkea poiskaan:

Lapselle suoritettu oikeuspsykologinen haastattelu ja psykiatrinen asiantuntijalausunto. Äitiä epäillään seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mutta lausuntojen perusteella ei voida sanoa onko tekoa tapahtunut vai ei. (Äiti; tilanne 2., teko 2.)

Asiantuntijan tekemät tutkintapyyntöjen hyviin puoliin kuuluu, että nämä ilmoitukset edustavat yleensä vähemmän tunnistettuja, herkemmin ilmoittamatta jääviä tekoja. Esimerkiksi sisarussteissa tapahtuva väkivalta on äärimmäisen harvoin poliisin tilastoissa esiintyvä väkivallan ja hyväksikäytön muoto, vaikka sisarussteissa tapahtuvat väkivallanteot ovat yleisiä (Humppi 2008; Ellonen ym. 2008). Silloin, kun harvinaisia tekoja kuten äidin tai veljen lapseen kohdistamia epäilyjä esiintyy, rikoksesta ilmoittaja on lähes aina sosiaaliviranomainen:

Sosiaaliviranomaisen tekemä tutkintapyyntö, jonka perusteella veljen epäillään käyttäneen hyväksi siskoaan. Tekoa ei kirjattu. (Veli; tilanne 1.)

¹⁶ Uusi lastensuojelulaki astui voimaan vuoden 2008 alusta. Lain uudistuksen myötä viranomaisille kohdistui velvollisuus ilmoittaa lapseen tai nuoreen kohdistuvasta rikosepäilystä poliisille. Aikaisemmin salassapitosäädökset ovat saattaneet estää rikoksesta ilmoittamisen. Vuoden 2007 aineisto on kerätty silloin, kun uusi lastensuojelulaki ei vielä ollut voimassa.

Uhrin reaktio tai kokemus näissä ilmoituksissa jää usein piiloon, jolloin rikos itsessään ei rakennu uhrin kokeman vääryyden vaan teon itsensä varaan. Uhrin näkökulman puuttuminen asiantuntijailmoituksista saattaa usein johtaa virheellisiin tulkintoihin: niinpä sosiaaliviranomaisten tekemistä tutkintapyyntöistä harvempi oli lähtenyt syyttäjälle kuin ilmoituksissa, jossa rikoksesta ilmoittaja oli muu henkilö (ks. liite 5). Virheelliset tulkinnat tapahtuvat usein seurustelusuhdeissa, mikä on merkki siitä, että uhrin asemaa tai kokemusta ei oteta huomioon:

Sosiaaliviranomainen ilmoittaa aikuisella miehellä ja 14-vuotiaalla tytöllä olevan seurustelusuhde. Tekoa ei kirjattu. (Mieystävä; tilanne 1.)

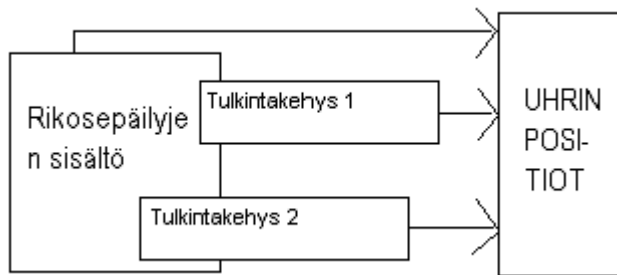
Asiantuntijalausuntojen ongelmallisuudesta huolimatta varsinkin oikeuslääketieteellinen tutkinta tulee katsoa tärkeäksi ja oleelliseksi osaksi rikostutkintaa. Oikeuslääketieteellisillä tutkimuksilla on merkittävä todistusarvo erityisesti silloin, kun tekijänä on tuntematon. Tutkittaessa asiantuntijalausuntoja rikosilmoitusten yhteydessä on kuitenkin havaittu, että uhreja ohjataan lääketieteellisiin tutkimuksiin epäsäännöllisesti, ja lääketieteellistä näytettä ei jokaisessa tapauksessa huomata tai haluta ottaa (Kainulainen 2004, 57–60). Asiantuntijalausuntoihin perustuvien ilmoitusten epämääräisyys kuitenkin osoittaa, kuinka tärkeä uhrin aseman tunnistaminen asiantuntijalausunnon ohella on rikosprosessin alkuvaiheessa. Seuraavassa luvussa käsittelen sitä, millaisilla keinoilla ja tavoilla uhri rikosilmoituksista tunnistetaan ja huomioidaan.

5.3. Rikosepäilyjen ilmaisut ja uhrin tunnistaminen

Poliisin tapa kirjata rikosilmoitus saattaa vaihdella ilmoituksissa todella paljon. Osa ilmoituksista saattaa koostua monen sivun mittaisista tapahtumakuvauksista, ja osaan ilmoituksista on kirjattu vain yksi tai muutama lause. Luonnollisesti tällä kirjaamistavalla on merkitys siihen, mitä rikosepäilystä saadaan selville ja kuinka tekoa on mahdollisuus tutkia rikosprosessin eri vaiheissa, ja kuinka merkityksellisiä tosiasioita tehdään näkyviksi kielellisten valintojen avulla (myös Jokila 2008, 405–406). Tutkiessani uhrin aseman esiintymistä aineistossa en siten voi ohittaa sitä tapaa, joilla rikosepäilyjä on kuvattu. Seuraavaksi tarkastelen rikosilmoituksissa esiintyviä yksittäisiä ilmauksia, joiden varassa tilanteita ja tekoja tulkitaan. Näistä yksittäisistä ilmauksista rakentuvia käsitteitä nimitän rikosepäilyjen tulkintakehyksiksi. Katson, että tulkintakehyksillä on merkitystä uhriksi tunnistamiseen ja uhrin position määräytymiseen. Tarkastelukulmani siirtyy yksittäisten rikosilmoitustyyppien analyysistä yksittäisiin ilmaisuihin, jotka ovat toistuvia kaikissa ilmoituksissa. Aineiston salassa pidettävyyden vuoksi ilmaisujen tarkka muoto on jälleen muutettu tunnistamattomaan muotoon.

Kuviossa 2 olen hahmotellut rikosilmoituksen lähtökohtien, tulkintakehysten ja uhrin positoiden suhdetta toisiinsa. Katson, että kysymys uhrin position muodostumisesta rikosilmoituksissa on paikannettavissa sekä rikosilmoituksen lähtökohtaan että niihin yksittäisiin ilmauksiin, jotka kertovat rikosepäilyjen tulkittamisesta.

Tulkintakehykset ovat luonteeltaan toistuvia, päällekkäisiä, ja samanaikaisesti läsnä sekä yhdessä että useammassa rikosilmoituksessa. Esimerkiksi uhrin kertomukseen perustuvassa ilmoituksessa voi samanaikaisesti olla läsnä kahden- tai kolmenlaisia tulkintakehyksiä, jotka tulevat esiin myös yllättävän tilanteen rikosepäilyissä. Rikosepäilyjen sisältö ei suoraan määrää tietyn tulkintakehyksen esiintymistä, mutta tietyissä rikosilmoitustyypeissä tietyt tulkintakehykset ovat toistuvampia kuin toisissa. Tulkintakehyksessä on kyse tulkintatavasta, jolla yksittäisiä havaintoja jäsennetään. Tulkintakehysten avulla voidaan siten analysoida sitä, miten erilaiset tapahtumatulkinnat ovat tilanteessa syntyneet (Jokila 2008, 436).

Kuvio 2. Tulkintakehysten suhde rikosepäilyjen sisältöön ja uhrin positioihin

Syy, miksi haluan sisällyttää analyysiini myös yksittäisten ilmausten analyysin, johtuu ajatuksesta rikoksesta ilmoittamisesta valikoituneena prosessina. Ajattelen, että vain tietyt ilmaisut valikoituvat rikoksesta kerrotuiksi erityisesti silloin, kun kyse on arkaluontoisesta rikosepäilystä. Haluan korostaa, että rikosilmoituksen tekovaiheessa se konkreettinen tapa, jolla asioista kirjataan, kertoo siitä, kuinka rikoksesta ilmoittaja on kertonut tapauksesta, ja mitä asioita poliisi on pitänyt tärkeänä - toisin sanoen siitä, kuinka rikosepäily on valikoitunut tulemaan ilmoitetuksi (Honkatukia 2001, 52). Koska seksuaalirikokset ovat rikostyyppinä arkaluontoisia sekä uhria ja uhrin läheisiä stigmatisoivia, poliisin ja rikoksesta ilmoittajan vuorovaikutuksella on suuri merkitys rikosilmoituksen sisältöön. Kiinnittämällä siten huomio ilmoitusten yksittäisiin ilmauksiin voidaan tarkastella, kuinka tietty tapa kirjoittaa rikosepäily huomioi tai jättää huomioimatta uhrin. Katson, että tällä on samalla vaikutus uhrin aseman tunnistamiseen myöhemmissä rikosprosessin vaiheissa.

Rikosilmoituksissa esiintyviä rikosten tulkintakehyksiä olen löytänyt aineistosta neljä: faktuaalisen, sosiaalisen vuorovaikutuksen, sosiaalisen tuen ja tilanteisen tulkintakehyksen. Ajatukseni on, että jokaisessa näissä tulkintakehyksessä uhrin asema näkyy ilmoituksissa eri tavoin. Tulkintakehykset kuvaavat sitä, kuinka tietynlaisten ilmausten esiintyminen vaikuttaa uhriksi tunnistamiseen ja kertovat siitä, kuinka poliisi tunnistaa uhrin aseman rikosilmoituksen vastaanottohetkellä.

Faktuaalinen tulkinta

Silloin, kun rikosta ja uhrin asemaa tulkitaan sarjana yksittäisiä tosiasioita, on kyse faktuaalisesta tulkintakehyksestä. Faktuaalinen tulkintakehys esiintyy lähes jokaisessa ilmoituksessa, eli sitä voidaan pitää rikosilmoitusta keskeisesti luonnehtivana tulkintakehyksenä. Faktuaalisessa tulkintakehyksessä rikosilmoitukseen kirjattuja tekoja lähestytään tapahtuneina tosiseikkoina, joille pyritään löytämään todisteita mahdollisesti tapahtuneesta rikoksesta. Faktuaalinen tulkintakehys toistuu tavalla tai toisella jokaisessa rikosilmoituksessa, mutta faktojen luonne ja lukumäärä vaihtelevat rikosepäilytyypeittäin. Faktuaalisessa tulkintakehyksessä kuvataan tapahtuman todenmukaista luonnetta tai pyritään rakentamaan tapauksesta tosiallisesti tapahtunut. Tapausta luonnehditaan esimerkiksi teon tai rikoksesta epäillyn tuntomerkkien mukaan mahdollisimman paljon tosiasioita sisältäviksi, joita voivat olla esimerkiksi tarkka fyysinen kuvaus tapahtuneesta, teon kesto, tapaamiskertojen lukumäärä, uhriin tai epäiltyyn liittyvät henkilö- ja yhteystiedot (taulukko 6, alkuperäisilmaukset 1.–2.). Toisaalta tapaus voidaan rakentaa faktanomaiseksi vetoamalla asiantuntijaselontekoihin, kuten lääketieteen, psykiatrian tai sosiaalitoimen asiantuntijoiden lausuntoihin tai tutkintapyyntöihin tai fyysisiä taustatekijöitä, kuten alkoholin vaikutusta mittaviin tuloksiin (taulukko 6, alkuperäisilmaukset 3.–4.).

Faktuaalinen tulkintakehys voidaan ajatella keskeiseksi rikosprosessin onnistumisen kannalta. Mikäli teosta ei ole saatavissa riittävästi faktuaalista näyttöä, poliisi voi päättää esitutinnan ja rikosepäily jää lähtemättä syyttäjälle. Faktuaalinen tulkintakehys vastaa siis poliisin tehtävään rikosilmoituksesta osana esitutkintaa (Tuominen, Lehtola, Virolainen 2005). Se on rinnastettavissa myös oikeustieteen todistusteorialle tyypilliseen oikeudellisesti relevanttien faktojen tutkimiseen, jossa selvitetään, mitä asiassa on näytetty toteen (Jokila 2008, 406). Siten faktuaalinen tulkintakehys edustaa rikosilmoituksen institutionaalista puolta, ja monesti se ajatellaan ensisijaisimmaksi ja tärkeimmäksi rikosprosessin onnistumisen kannalta.

Faktuaalisessa tulkintakehyksessä uhri näkyy biologisten tai fysiologisten ominaisuuksien haltijana tai erilaisten viranomaistoimenpiteiden passiivisena kohteena. Uhria tarkastellaan joko fyysisen tai henkisen tilan edustajana. Uhrin ikä ja sukupuoli nousevat esiin biologisina tosiasioina, joiden perusteella tapahtuneesta rakennetaan yksityiskohtainen ja uskottava, ja joiden perusteella uhri tai epäilty on mahdollista tunnistaa. Seksualisoitunut väkivalta (Ronkainen & Näre 2008) määrittyy siten biologisen tulkintakehyksen läpi, jolloin sukupuolen, seksuaalisuuden ja iän tehtävä yksilön ominaisuuksien määrittäjänä on kuvata tapauksen luonnetta. Faktuaalisella tulkintakehyksellä on yhteys myös patologisoituneen uhrin kategoriaan (Lamb 1999, 110–113) tai niin sanottuun lääketieteelliseen viitekehykseen, joka on usein löydettävissä ammattikäytäntöjä kuvaavista asiakirjoista tai toimintatavoista (Peräkylä 1990, 16–18; 67–68).

Asiantuntijaselonteissa rakentuu kuva poliisin, lääkärin ja sosiaaliviranomaisten välillä tapahtuvasta viranomaisyhteistyöstä, jolloin myös uhria tarkastellaan passiivisena, jonkun toisen henkilön havainnon kohteena. Uhria tarkastellaan vammojen, fyysisten poikkeamien tai poikkeavan käyttäytymisen edustajana, jolloin viitataan joko lääkärin tai lapsen vanhemman tekemiin havaintoihin lapsen käyttäytymisestä (taulukko 6, alkuperäisilmaukset 5.–9.). Uhrin omin sanoin kertoma kokemus nousee esiin ainoastaan fyysisen kivun kuvauksessa, jolloin kivun tunnetta pidetään todisteena tapahtuneesta rikoksesta (emt, alkuperäisilmaus 5.).

Faktuaalisen tulkintakehyksen toteutuminen juuri asiantuntijatodisteluiden, ei uhrin oman kertomuksen yhteydessä kertoo, että uhrin omaan kertomukseen ei suhtauduta faktana silloin, kun uhrin kertomus käsittelee muuta kuin uhrin fyysistä tilaa. Uhri tarvitsee ikään kuin puolesta puhuvan ”ammattilaisen” kertomaan omista tuntemuksistaan ja mielialoistaan, jotta tätä kertomusta voitaisiin pitää faktana (vrt. Lamb 1999, 110–118). Tämä on merkki siitä, että rikosilmoituksen tekovaiheessa lasta tai varhaisnuorta ei pidetä tarpeeksi kypsänä ja rationaalisenä itseään koskevan tiedon ilmaisemiseen silloin, kun rikosepäilyistä halutaan saada selville tapauksen tosiasioita. Tämä on rinnastettavissa yhteiskunnassa vallinneeseen ajattelutapaan, jossa lasta ei ole pidetty tarpeeksi luotettavana itseään koskevan kokemuksen tiedonlähteensä (Alanen 2001, 175–176).

Taulukko 6. Faktuaalisen tulkintakehyksen rakentuminen

Alkuperäisilmaus	Pelkistetty ilmaus	Tulkintakehys
1. tapahtui xx kertaa, kestoltaan xx.	Kuvaus tapahtuneesta fyysisestä kontaktista	Tapauksen yksityiskohtien Konstruoiminen
2. ”iältään noin xx-xx-vuotias, vaaleat hiukset, normaalivartaloinen, pitkä, tumma takki”	epäilyyn profiilia rakentavat tuntomerkit	
3. ”henkilölle suoritettu oikeuspsykiatrinen ja lääketieteellinen tutkimus, jonka perusteella voidaan epäillä hyväksikäytöstä”	asiantuntijan lausunto viranomaisyhteistyö	Auktoriteettien lausunnot
4. ”asianosaisten humalatila selvitettiin puhalluskokeilla”	todiste alkoholin vaikutuksen alaisena olemisesta	
5. ”kertonut tuntevansa kipua vatsassaan”	kuvaus uhrin fyysisestä tilasta	Uhrin tarkastelu
6. ”uhria pyydettiin käydä lääkärissä tarkistuttamassa vammansa”		
7. ”A.A. ollut poissa tolaltaan”	kuvaus uhrin henkisestä tilasta	
8. ”käyttäytynyt pelokkaasti, poikkeavasti, ollut itkuinen”		
9. ”A.A. toimitettiin lääkärille mielenterveysongelmien vuoksi”		

Uhrin tarkasteluun sisältyy faktuaalisessa tulkintakehyksessä uhrin fyysisen ja/tai uhrin henkisen tilan tarkastelu. Fyysisen tilan tarkastelulla tarkoitetaan vammojen ja kipujen tunteen huomioimista: uhrin fyysinen tila on yhtä kuin fyysisten vammojen tai kivun tunteen läsnäolo. Henkisellä tilalla viitataan yleensä poliisin tai muun uhrin ulkopuolisen henkilön antamaan selontekoon uhrin mielentilasta ja käyttäytymisestä. Monessa yhteydessä juuri vammojen olemassaolo on katsottu ideaalin uhrin tunnuspiirteisiin kuuluvaksi (Christensen 1986; Lamb 1999; Jokila 2008, 431). Mielikuva seksuaalisen väkivallan ja vammojen syntymisen yhteydestä elää tiiviisti kulttuurissa, mikä toisaalta hämärtää seksuaalisen väkivallan tai hyväksikäytön todellista luonnetta (Näre 2000, 85). Erityisesti pienten lasten seksuaalinen hyväksikäyttö kuuluu tekoihin, joista läheskään aina ei jää lainkaan fyysisiä jälkiä (Hirvelä 2007, 318). Näistä syistä uhrin henkisen tilan arviointi muuttuu entistä tärkeämmäksi, mutta erityisesti aikuisilla uhrin traumaattista oireilua seksuaalirikosten yhteydessä ei ole katsottu oikeudellisesti merkityksellisesti (Jokela 2008, 420). Trauma- ja kriisipsykologian tutkimukset ovat myös osoittaneet, että emotionaalisten reaktioiden puuttuminen on tavanomaista järkyttävien tapahtumien ensivaiheessa, ja järkyttävää tapahtunutta seuraava epätodellisuuden tunne voi aiheuttaa, ettei uhri kykene käsittelemään tapahtumaa tietoisesti (Burgess & Holmström 1995, 4; Raijas 2001, 358). Faktuaalisessa tulkintakehyksessä uhrin henkisen tilan arvioiminen käy ilmi uhrin ulkopuolisen henkilön tekemänä arvioina uhrista, ja näitä uhrin ulkopuolisia arvioitsijoita ovat rikosilmoituksissa esimerkiksi poliisit, rikoksesta ilmoittajat tai lääkärit. Tällaisten ulkopuolisten diagnoosien kautta rikosepäily saattaa kuitenkin johtaa uhrin kannalta paradoksaaliseen tilanteeseen, jolloin uhrin oma kokemus ei vastaa seksuaalirikoksen muodollisia, juridisia kriteereitä (Jokila 2008, 422–423). Tästä syystä uhrin tunnistamisessa tulkinta tulee perustua myös muuhun kuin yksinomaan tapausten tiedossa olevien faktojen esiin nostamiseen.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkinta

Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksellä tarkoitetaan sitä tulkintapaa, jolla uhrin ja rikoksesta epäillyn välistä suhdetta pyritään jäsentämään. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehys tulee esiin niissä ilmaisuissa, jotka ottavat tarkastelun kohteeksi uhrin ja rikoksesta epäillyn välisen kanssakäymisen ja uhrin itsemääräämisoikeuden. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksessä asianomistajan asemaa uhrina tulkitaan suhteessa tämän sosiaaliseen ympäristöön, muihin rikosilmoitukseen kirjattuihin henkilöihin ja itse epäiltyyn. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksestä tarkasteltuna rikos tulkitaan kahden henkilön välisenä kanssakäymisenä, johon liittyy aikaisempi kontakti tai muunlainen vuorovaikutus. On huomattava, että tämä tulkintakehys ei kuitenkaan kerro rikosepäilyn teon vakavuudesta, vaan teko voi yhtä lailla olla vastentahtoinen kuin vapaaehtoinenkin.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksessä uhrin ja rikoksesta epäillyn toimintaa tulkitaan ensinnäkin sosiaalisen kanssakäymisen käsitteen läpi (taulukko 7, alkuperäisilmaukset 1.–4.). Tämä pitää sisällään ilmaukset siitä, mitä asianomistajan ja epäillyn välisestä suhteesta on tiedetty ennalta, ja siitä, mitä he ovat keskustelleet tapahtumahetkellä. Tieto asianomistajan ja epäillyn välisistä aikaisemmista kontakteista on

voinut perustua joko pelkästään epäillyn kertomukseen (taulukko 7, alkuperäisilmaisu 3), asianomistajan kertomukseen (emt, alkuperäisilmaisu 4) tai muiden, esimerkiksi rikoksesta ilmoittajan kertomuksiin (emt, alkuperäisilmaisu 1.–2.). Rikosilmoitukset ovat tästä syystä luonteeltaan moniäänisiä (Honkatukia 2001, 52). Se, kenen kertomus rikosilmoituksissa katsotaan ensisijaseksi, saattaa kuitenkin vaihdella tilanteesta riippuen, ja vielä rikosilmoitusvaiheessa kertomusten luotettavuutta ei voida tietää (Helminen ym. 2005). Rikosilmoituksista ei myöskään aina ole päätettävissä, kenen kertomuksesta on viime kädessä kyse: yksittäisessä rikosilmoituksessa nämä sekoittuvat toisiinsa. Samoin kaikki se vuorovaikutusprosessi, mikä viranomaisen ja rikoksesta ilmoittajan ja uhrin välillä ilmenee (Jokila 2008, 436), jää rikosilmoituksissa piiloon.

Taulukko 7. Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksen rakentuminen

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus	Tulkintakehys
1. "tytöt olleet yhteydessä tuntemiinsa miehiin aikomuksenaan harrastaa seksiä heidän kanssaan"	Asianomistajan aikaisemmat kontaktit ja suhde epäiltyyn	Uhrin ja epäillyn välinen sosiaalinen kanssakäyminen
2. "asianomistaja ja epäilty ovat seurustelleet muutaman kuukauden"		
3. "epäillyn mukaan kyseessä oli ystävyysuhde"		
4. "kertomuksen mukaan rikoksesta epäilty oli sanonut xxx johon A.A.. sanoi 'ei'"	Uhrin ja epäillyn välinen keskustelu	
5. "teko tapahtunut molempien osapuolten suostumuksesta"	Vapaaehtoisuutta kuvaava selonteko	Yksilön individualisoiminen; uhrin itsemääräämisoikeus ja oikeuden loukkaaminen
6. "asianomistaja kertoi suostuneensa itse tekoon"		
7. "kertoi olevansa peloissaan eikä uskaltanut lähteä pois tilanteesta"	Vastentahtoisuutta kuvaava selonteko	

Toiseksi sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksessä on kyse uhrin itsemääräämisoikeutta kuvaavista ilmaisuista, jotka rakentuvat pääosin asianomistajan oman selonteon varaan (taulukko 7, alkuperäisilmaukset 5. –7.). Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan yksilölle kuuluvaa oikeutta autonomiaan, yksilöllisyyteen, oman päätöksentekoon ja itsenäiseen toimintaan (Niemi-Kiesiläinen 2000). Itsemääräämisoikeus muodostuu aineistossa suhteessa toiseen henkilöön tai toisen henkilön aiheuttamalla loukkauksella, jolloin itsemääräämisoikeus voidaan katsoa sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehykseen kuuluvaksi. Itsemääräämisoikeutta kuvaavat ilmaisut muodostuvat joko vapaaehtoisuutta tai vastentahtoisuutta kuvaaviksi selonteoksi, jolloin on kyse kahdesta itsemääräämisoikeuteen liittyvästä puolesta: joko oikeudesta omaan päätöksentekoon tai oikeudesta suojan turvaamiseen.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksen merkitys korostuu silloin, kun seksuaalisesta hyväksikäytöstä pyritään löytämään vapaaehtoisen, pakotetuksi tulemisen ja hyväksikäyttöä mittaavien tekojen raja (Kelly 1987). Pakotetuksi tulemista tai kieltäytymistä kuvataan esimerkiksi uhrin ja epäillyn aikaisemmalla keskustelulla (taulukko 7, alkuperäisilmaisu 4), ja uhrin ja epäillyn aikaisemmillä kontakteilla huomioidaan uhrin ja epäillyn suhde, joka saattaa vaikuttaa teon vapaaehtoisuuteen tai vastentahtoisuuteen (emt, alkuperäisilmaisu 1.–3.). Uhrin ja epäillyn välisen sosiaalisen kanssakäymisen perusteella huomio voidaan kiinnittää seksuaaliseen hyväksikäyttöön jatkumona, jossa uhri itse ei välttämättä osaa nimetä tekoa hyväksikäytöksi, mutta jossa uhrin ja epäillyn välinen keskustelu viittaa hyväksikäyttöön (emt, alkuperäisilmaisu 4). Näissä ilmauksissa jatkumon ajatus toteutuu ennen kaikkea uhrin ja epäillyn välisen suhteen kautta, joka vie hyväksikäytön tekoa pois väkivallan käsitteestä ja tekee siitä vuorovaikutukseen kuuluvaa. Ilman uhrin ja epäillyn sosiaalisen vuorovaikutuksen huomioimista teon vääryyden havaitseminen ei kuitenkaan nousisi esiin. Tästä syystä sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksessä uhrin asema yksilönä ja itsemääräämisoikeuden haltijana nousee esiin (taulukko 7, alkuperäisilmaukset 5.–7.). Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehystä voidaan siten pitää uhria arvostavana ja uhrin aseman huomioivana.

Sosiaalisen tuen tulkinta

Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksen ohella uhrin suhdetta sosiaaliseen ympäristöön jäsentää sosiaalisen tuen tulkintakehys. Sosiaalisen tuen tulkintakehyksellä tarkoitetaan sitä sosiaalista tukiverkostoa, mikä on luettavissa rikosilmoituksen tekovaiheesta ja rikoksen jälkeisistä tapahtumista. Sosiaalisen tuen tulkintakehykseen on luettavissa ilmaisu siitä, kuinka asianomistajan vanhemmat, ystävät ja muu sosiaalinen verkosto on ollut läsnä tapauksesta ilmoittamisessa ja tapauksen jälkeen (taulukko 8, alkuperäisilmaukset 1.–3.). Esimerkiksi saapuminen poliisilaitokselle yhdessä ystävän tai vanhemman kanssa tai tapauksesta kertominen läheiselle viittaavat asianomistajan läheisiltä saamaan sosiaaliseen tukeen, joka tulee esiin rikosepäilyjen ilmitulemisessa, kuulustelutilanteessa tai rikoksen tapahtumisen jälkeisissä tapahtumissa.

Kaikissa tilanteissa sosiaalisen tuen olemassaolo ei ole uhrin itsensä kannalta myönteinen. Sosiaalisen tuen tulkintakehys voi näyttäytyä sosiaalisen tuen puutteena silloin, kun asianomistaja ei ole halunnut muita henkilöitä mukaan kuulustelutilanteeseen (taulukko 8, alkuperäisilmaisu 5). Sosiaalisen tuen käsitteellä on siis negatiivinen ulottuvuutensa, jolloin tuen puute näyttäytyy tässä tapauksessa itse valittuna toimintana. Uhri on halunnut pitää tapauksen salassa ja toimia kuulustelutilanteessa yksinään, jolloin uhri on valinnut itsenäisen ja omatoimisen roolin suhteessa vanhempiinsa itse (emt, alkuperäisilmaisu 4). Sosiaalisen tuen tulkintakehyksessä uhri ei siis välttämättä esiinny muista riippuvaisena, vaan uhri on osoittanut haluavansa toimia asiassa itsenäisesti ja ilman vanhempiaan.

Sosiaalisen tuen havainnoiminen kertoo rikosilmoitukseen johtaneista prosesseista yksittäisten toimijoiden (uhrien ja uhrien läheisten) keskuudessa. Seksuaalirikoksissa yleinen käsitys on, että seksuaalirikoksen uhri automaattisesti heti tekee ilmoituksen väkivaltaisen teon kohteeksi joutuessaan, ja tällaiset käsitykset ovat tulleet osaksi myös oikeudellista ajattelua (Niemi-Kiesiläinen 2000, 143). Tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että seksuaalirikosten uhrin eivät kerro tapauksesta heti läheisilleen, saati viranomaisille. Tapauksen välitöntä kertomista tai rikosilmoituksen tekemisen nopeutta pidetään tästä huolimatta tuomioistuimessa uhrin uskottavuutta lisäävänä tekijänä. (Jokila 2008, 421–422). Uhrin ollessa lapsi tai nuori, välittömän rikosilmoituksen tekeminen saattaa kuitenkin olla mahdotonta tai ainakin hyvin epätodennäköistä. Tästä syystä sosiaalisen tuen toteen näyttäminen ilmoitusvaiheessa voi toimia myös uhrin uskottavuutta lisäävänä tekijänä. Esimerkiksi taulukon 8 alkuperäisilmauksessa 2 on tuotu esiin, että asianomistaja on yöpynyt ystävän luona heti tapauksen jälkeen ja kertonut tapauksesta ystävälle. Ilmauksesta tulee esiin, että tapauksesta on kerrottu välittömästi läheiselle ystävälle, jolle luultavimmin valehdeltaisiin pienemmällä todennäköisyydellä kuin viranomaiselle. Toisaalta vanhempien läsnäolo kuulustelutilanteessa voi kasvattaa uhrin luotettavuutta, sillä asianomistajan ollessa alle 15-vuotias myös vanhemmilla on vastuu ala-ikäisen lapsen asemasta (taulukko 8, alkuperäisilmaus 3). Poliisien on kuitenkin havaittu suhtautuvan kriittisesti jonkun muun henkilön läsnäoloon kuulustelutilanteessa, sillä poliisien mukaan nuoren kuulusteleminen onnistuu paremmin ilman vanhempien läsnäoloa (Kainulainen 2004, 69–70). Uhrin ollessa lapsi sosiaalisen tuen esiin nostaminen ilmoituksissa ei kuitenkaan ole triviaali seikka, vaan sillä on vaikutus uhrin aseman kokonaiskuvan muodostamiseen.

Taulukko 8. Sosiaalisen tuen tulkintakehyksen rakentuminen

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus	Tulkintakehys
1. "asianomistaja saapui poliisilaitokselle yhdessä ystävänsä kanssa tekemään rikosilmoitusta"	Rikosepäilyn ilmituleminen	Sosiaalinen tuki
2. "asianomistaja mennyt ystävän luo yöksi tapauksen jälkeen ja kertonut ystävälle tapahtuneesta"	Kertominen tapauksesta muille henkilöille	
3. "vanhemmat olivat paikalla kuulustelutilanteessa"		
4. "asianomistaja ei ollut kertonut tapahtuneesta vanhemmilleen"	Salassapito	Sosiaalisen tuen puute
5. "asianomistaja ei halunnut muita henkilöitä mukaan kuulustelutilanteeseen"	Itsenäisyys	

Tilanteinen tulkinta

Tilanteisella tulkintakehyksellä tarkoitetaan tapauksen tulkittamista ainutlaatuisena, kertaluontoisena tapauksena. Tilanteellisessa tulkintakehyksessä teolle etsitään tekijöitä, jotka erottavat tapauksen muista ja tekevät siitä yksilöllisesti tunnistettavan. Tilanteinen tulkintakehys rakentuu aineistossa kolmen eri luokan varaan: kertomuksellisuuden, tilannetta selittävien taustatekijöiden sekä tapauksen epävarmuuden varaan. Tilanteellisessa tulkintakehyksessä rikosepäilystä piirtyy häilyvä, muotoaan hakeva tarina, joka pitää sisällään myös tietämättömyyden ja näkymättömyyden ulottuvuuden. Koska tilanteellinen tulkintakehykseen kuuluu tiedon epävarmuus ja tulkinnallisuus, se on vastakohta faktuaalisen tulkintakehyksen rikostulkinnalle.

Kertomuksellisuus voidaan löytää keskeiseksi tilanteellista tulkintakehystä määrittäväksi piirteeksi (taulukko 9). Rikosilmoitukseen kirjatut yksityiskohtat rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välisestä kontaktista muodostavat rikosepäilystä kertomuksen, jossa tapahtumakululla on selkeä alku, keskikohta ja loppu. Esimerkiksi tapahtumakulku ja sitä edeltävät tilanteet on saatettu kuvata vaihe vaiheelta (taulukko 9, alkuperäisilmaisu 1). Toisiin tapahtumakuvauksiin liittyy selkeä käännekohta, jolloin tilannetta kuvataan yhtäkkisenä, normaalin arkipäivän järjestyksestä poikkeava yllätyksenä (taulukko 9, alkuperäisilmaisu 2). Molemmissa tapauksessa tilanteeseen liittyy kertomuksen eri vaiheita, joissa kertomus näyttää joko pitkänä ja yksityiskohtaisena tai yhtäkkisenä ja yllättävänä (emt, pelkistetyt ilmaukset 1.–2.).

Katso, että rikosilmoituksen kertomuksellisella muodolla on merkitys rikosprosessin alkuvaiheessa ja rikoksen ja uhrin tunnistamisessa. Mitä kulttuurisesti tunnetummasta rikostarinasta on kyse, sitä helpommin siinä olevat uhrin ja epäillyn voidaan tunnistaa. Esimerkiksi media ja rikosuutisointi rakentavat tyypillisiä ja epätyypillisiä tarinoita rikosten uhreista, epäillyistä ja tapahtumakuluista (Nikunen 2005). Samantyylinen tarinallisuus näkyy myös rikosilmoituksissa, joissa esiintyy kulttuurisesti tyypillisiä rikosten tapahtumakulkuja. Kulttuurisesti tyypilliset tarinakulut nousevat mieleen erityisesti silloin, kun tapausta on kuvattu nuorten kotibileiden ja alkoholin käytön kontekstissa, jossa nämä piirteet voidaan ajatella kulttuurisesti tyypilliseksi tarinan aluksi (taulukko 9, alkuperäisilmaisu 3). Kulttuurisesti vähemmän tyypillisiä tarinan alkuja voi olla myös kertomus henkilön huostaanottohistoriasta (emt, alkuperäisilmaisu 5). Kulttuurisesti tyypilliseen rikostarinaan näyttää kuitenkin kuuluvan, että tapausta selitetään uhrin tai epäillyn muulla rikekäyttäytymisellä. Tällä on luonnollisesti vaikutus uhrin aseman muodostumiseen. Uhrius käsitteenä yhdistyy tällöin norminrikkomiseen, mikä voidaan ajatella uhrin syyllistäväksi (ks. Belknap 2001, 215–216).

Taulukko 9. Tilanteisen tulkintakehyksen rakentuminen

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus	Tulkintakehys
1. "mies tullut tytön luokse, jutelleet, lähtenyt seuraamaan häntä, menneet paikkaan x, jutelleet, olleet sukupuoliyhteydessä, lähteneet paikkaan x. jne"	1.Pitkä ja yksityiskohtainen kertomus tapahtumakulusta	Kertomuksellisuus
2. "henkilö oli matkalla koulusta kotiin kunnes yhtäkkiä tuntematon henkilö oli... "	2. Kuvaus teon yhtäkkisyydestä ja yllättävyydestä	
3. "tapahtui nuorten kotibileissä, jossa oli nautittu alkoholia"	3. Tapausta edeltävä tilanne	
4. "henkilöt olivat tarjonneet alkoholia ja tupakkaa alaikäisille tytöille"	4. Uhrin / epäillyn muu rikekäyttäytyminen	Tilannetta selittävät taustatekijät
5. "henkilö ollut huostaan otettuna päivästä x.x.xxxx lähtien"		
6. "epäilyä ei voida vahvistaa mutta ei täysin sulkea poiskaan"	5. Tietojen puutteellisuus	Epävarmuus tapahtuneesta

Tilanteiseen tulkinnan kertomuksellisuudessa korostuvat yksittäisten rikosilmoituksen tekijöiden tulkinnat rikoksen tapahtumista. Esimerkiksi pitkät ja yksityiskohtaiset kuvaukset tapahtuneesta eivät ole mahdollisia ilman asianomaisen omaa kertomusta tapahtuneesta (taulukko 9, alkuperäisilmaisu 1). Tästä syystä tilanteista tulkintaa voidaan pitää rikoksesta ilmoittajan "äänenä". Honkatukia, Nyqvist ja Pösö (2006, 217) kuitenkin huomauttavat, että ihmiset kertovat erilaisia tarinoita rikoksen tapahtumista riippuen siitä, missä ja kenelle he niitä kertovat. Tästä syystä poliisin toimintaympäristössä kerrottu tarina on luonteeltaan erityyppinen kuin rikosuutisoinnissa esiintyvä tai nuorten keskinäinen tarinankerronta. Poliisin rikosilmoituksissa esiintyville tarinamuodoille on tyypillistä syiden ja selitysten hakeminen (taulukko 9, alkuperäisilmaukset 3. –5.), jolloin tarinallista rikosilmoitusta voidaan pitää yhtenä vakuuttavan uhrin esiintymisen muodoista. Vakuuttavien tarinoiden ammentaminen perustuu kuitenkin kulttuurisesti hyväksytyihin tarinamuotoihin, jolloin rikoksista puhuminen on sallitumpaa tietyntyyppisille rikosilmoituksille. Arkaluontoisempia rikosepäilyjä, joita seksuaalinen väkivalta edustaa, on hankalampi pukea tarinan muotoon kuin kulttuurisesti hyväksytyjä väkivallan kertomuksia esimerkiksi miesten keskinäisestä väkivallasta (Honkatukia ym. 2006, 221). Seksuaalisen väkivallan tulkinta ja pukeminen tarinaksi ei siis ole helppoa, mutta rikosilmoituksissa sillä näyttää olevan merkitys väkivallan syiden hakemisen, ja sitä kautta myös vakuuttavuuden rakentumisen kannalta.

5.4. Uhrin positiot rikosilmoituksissa

Tässä analyysin osassa kuvaan uhreja edellisten analyysiosioden pohjalta muodostettuina abstrahoituneina käsitteinä, minkä asetin viimeiseksi sisällönanalyysin vaiheeksi luvussa 4.3.2. Uhrin positio muodostuu analyysissä kahden eri aineiston ulottuvuuden pohjalta: rikosilmoituksen lähtökohdan ja rikosepäilyn tulkintakehyksen. Käsitys uhrista rikosilmoituksen lähtökohdassa uhrista pohjaa ensinnäkin rikosepäilyn lähtökohtaan: siihen, kuinka teko on ilmoitettu poliisille, ja millaiseksi uhrin suhde epäiltyyn on luokiteltavissa. Rikosepäilyn sisältö asettaa uhrin positiolle ensimmäisen pohjan. Toiseksi tulkintakehyksen suhteen avulla voidaan tarkastella sitä, millaisten keinojen ja tulkintojen kautta uhri ilmoituksessa huomioidaan tai jätetään huomioimatta.

Uhripositiossa on viimekädessä kyse erilaisissa käytännöissä muodostuneista valtasuhteista, joista kuvasin luvussa 3.1. Valtasuhteet rakentuvat ja ne kuvaavat uhrin ja epäillyn, viranomaisen ja maallikon, aikuisen ja lapsen, miehen, pojan ja tytön välisiä valtasuhteita. Uhrin positiota leimaa ristiriitaisuus ja päällekkäisyys uhrin kokemusten kanssa, sillä useinkaan instituutioiden asettamat määritelmät eivät käy yksiin uhrin kokemuksen kanssa (vrt. Berger & Luckman 1987, 78–79). Kuvatessani uhrin positioita kuvaan uhreja sellaisina, kuin ne institutionaalisissa tulkintakehyksissä ja rikosprosessin alkuvaiheessa ilmenevät. Nämä positiot saattavat olla yhdenmukaisia tai ristiriitaisia uhrien kokemusten kanssa, mutta tästä yhdenmukaisuudesta tai ristiriitaisuudesta ei voida tämän aineiston perusteella tietää.

Haavoittunut uhri

Haavoittunut uhri tarkoittaa uhrin näkemistä fyysisesti ja emotionaalisesti loukattuna, haavoitettuna ja pelokkaana tai rikkinäisenä, ja se esiintyy rikosilmoituksissa useimmin silloin, kun rikoksesta epäiltynä on perheen ulkopuolinen aikuinen tai lapsen ei-biologinen vanhempi. Haavoittuneen uhrin positiossa rikosilmoituksen perusta on lapsen käyttäytymisessä, kertomuksessa tai sosiaalisessa tilanteessa. Haavoittuneen uhrin positiolle on tyypillistä, että tilanteet ovat tulkittavissa lapselle tai nuorelle traumatisoiviksi: lapsi on käyttäytynyt itkuisesti, tyttöä on pelottanut tai kyseessä on esimerkiksi isäpuolen koskettelu vaatteiden alta. (Vanhempien ystävä; teko 1, 2; miesystävä, teko 3, isäpuoli teko 1,2, ks. liitteet 1 ja 2).

Haavoittuneen uhrin kategorialle on ominaista uhrin tulkitseminen lääketieteellisten, patologisten kehysten läpi. Uhrin henkistä ja fyysistä tilaa kuvataan kielteisten ilmauksien kuten pelon, itkuisuuden, järkyttyneisyyden käsitteillä, jolloin uhri alkaa näyttäytyä traumatisoituneena ja rikkoutuneena. Olennaista on uhrin henkisen ja fyysisen tilan yhteen kietoutuminen: uhrin henkisille kärsimyksille haetaan todistusaineistoa lääketieteellisillä mittauksilla, ja yhtäältä uhrin fyysistä tilaa kuvaavia faktoja pyritään selittämään uhrin psykologisilla ominaisuuksilla ja mielen tilan tarkastelulla. Uhri on esimerkiksi ollut poissa tolaltaan, kertonut tuntevansa kipua vatsassaan, toimitettu lääkärille mielenterveysongelmien tai fyysisten vammojen vuoksi. (Taulukko 6,

alkuperäisilmaukset 5.- 9.). Yhteistä tälle medikalisoivalle tulkintakehykselle on uhrin näkeminen ongelmien heijastajana ja institutionaalisten käytäntöjen kuten poliisin ja lääkärin toiminnan kohteena. Uhri on psyykkisesti poikkeava, patologinen ja passiivinen sen sijaan, että uhrin kokemat reaktiot kuvattaisiin oikeutettuina ja hyväksytyinä vaikealle ja epänormaalille teolle (Jokila 2008, 425).

Haavoittuneen uhrin positioon liittyy olennaisena uhrin näkeminen vastentahtoisena seksuaaliselle toiminnalle. Silloin, kun uhrin positiota kuvaa vastentahtoisuus, kyseessä on pääasiassa tuntemattoman tai muun tutun epäily. Vastentahtoisuus kuvaa uhrin inho- ja pelkoreaktiota, esimerkiksi tuntemattoman tekemiä ahdisteluja kuten itsensäpaljastamista, vastentahtoista koskettelua tai suuteluja, joka on voinut johtaa myös vastentahtoiseen sukupuoliyhteyteen (tuntematon; teko 1, 2, 4, ks. liite 2; tuttu aikuinen; teko 2., ks. liite 1). Yhteistä kaikille on, että uhrin vastentahtoinen reaktio on ollut seurausta yksittäiseen tilanteeseen paikannettavissa olevista ilmoituksista. Haavoittuneen uhrin positioon liittyy siten kertomuksellisuus teon yhtäkkisyydestä ja yllättävyydestä: uhri on ollut voimaton tilanteessa, joka on johtanut uhrin kannalta epämiellyttävään lopputulokseen (taulukko 9, alkuperäisilmaus 2).

Uhrin haavoittuvuus on samanaikaisesti sekä emotionaalista että fyysistä. Uhrin emotionaalinen haavoittuvuus toimii reaktiona ja todisteena uhrin fyysisestä haavoittuvuudesta erityisesti silloin, kun tapausta kuvataan faktuaalisen tulkintakehyksen läpi (taulukko 6, alkuperäisilmaukset 7. –9.). Tämän vuoksi haavoittuneen uhrin kategorian täyttääkseen uhrilta ikään kuin edellytetään emotionaalisen haavoittuvuuden ilmaisuja. Haavoittunut uhri täyttää siten ideaalisen uhrin tunnuspiirteet monelta osin (Christie 1986): ideaalisen uhrin tavoin haavoittunut uhri on syytön tapahtuneeseen. Tästä syystä haavoittuneen uhrin positio ei ole itsestään selvästi saavutettavissa, vaan se edellyttää uhrilta tietäntyyppistä käyttäytymistä. Uhrin emotionaalisten ilmausten vuoksi uhri näkyy haavoittuneena ikään kuin paljaimmillaan, jolloin haavoittuneen uhrin positiota leimaa myös aitous ja autenttisuus. Haavoittuneen uhrin positio tunnustaa uhrin pelkotilan, jolloin se ilmentää osittain uhrin aitoja kokemuksia seksuaalisen väkivallan kohteeksi joutumisesta (vrt. Honkatukia 1998, 212–215).

Haavoittunut uhri palautuu osittain stereotyyppiseen kuvaan seksuaalisen hyväksikäytön uhrista viattomana. Vastoin uhrin patologisoivia kategorioita (Lamb 1999, 110–113) uhrin identiteetti ei kuitenkaan näyttäydy puhtaana ja koskemattomana vaan stigmatisoituneena. Uhrin seksuaalinen koskemattomuus on loukkaantunut, ja seksuaalisuus käsitteenä määrittyy poikkeavuuden ja hyväksikäytön kautta. Stigmatisoituminen näkyy esimerkiksi uhrin vähäisen sosiaalisen tuen saamisella, joka tulee esiin rikosilmoituksen tulkintakehyksissä. Asianomistaja ei esimerkiksi ollut kertonut tapahtuneesta vanhemmilleen, eikä halunnut muita henkilöitä mukaan kuulustelutilanteeseen (taulukko 8, alkuperäisilmaukset 4. –5.). Uhrin asemaa leimaa uhrin halu tapauksen salassapitoon ja omaan itsenäisyyteen, jolloin uhri näyttäytyy

sosiaalisesta verkostosta irrallisena. Tästä syystä haavoittuneen uhrin positiossa stigma aktualisoituu yksilön identiteetissä ja identiteettiä määrittävissä piirteissä, sukupuoleessa, seksuaalisuudessa ja iässä, ja näin ollen stigmatisoituminen koskee koko yksilön identiteettiä.

Haavoittunut uhri ei kuitenkaan tarkoita samaa kuin toimijuutensa menettänyt uhri. Uhria patologisoivat kategoriat ovat tavallisesti nähneet uhrin vailla autonomiaa (Lamb 1999, 110–113), mutta haavoittuneen uhrin kategoriassa uhrin positio mahdollistaa aktiivisen, toimijasuuntautuneen tulkitsemistavan. Esimerkiksi tapauksissa, joissa uhri itse on ilmoittanut tapauksen poliisille, uhri osoittaa halukkuutensa rikosprosessin käynnistämiseksi oman leimatuksi tulemisen uhalla (isäpuoli; teko 1, ks. liite 3). Loukatuksi tulemisesta huolimatta haavoittunut uhri on kykeneväinen aktiiviseen toimintaan silläkin uhalla, että rikosilmoitusta tehdessään asettaa itsensä institutionaalisten käytäntöjen alaiseksi, jotka leimaavat ja stigmatisoivat uhrin seksuaalisuutta, sukupuolta ja ikää. Uhrin toimijuus on tässä kuitenkin ikään sidottu käsite, ja tulee esiin nuorilla tytöillä mutta ei pienillä lapsilla. Haavoittuneen uhrin kategorioissa tytöt näkyvät itsenäisinä rikosilmoitusten tekijöinä, mutta pienet lapset eivät (ainakaan yksinään) saavu poliisilaitokselle tekemään rikosilmoitusta.

Uhrin emotionaalinen haavoittuvuus liittyy haavoittuneen uhrin position seksuaalisen hyväksikäytön trauman käsitteeseen. Trauman käsitteellä viitataan uhrin teon hetkellä kokemaan kauhuun, avuttomuuteen, voimattomuuteen ja paniikkiin joutumista, ja esimerkiksi raiskauksien yhteydessä puhutaan raiskaustraumasyndroomasta. Trauman käsite yhdistää uhriuden medikalisoivaan tulkintapaan, jossa seksuaalisen väkivallan uhreja lähestytään syndrooman ja stressitilan näkökulmasta. Seksuaalirikosten traumatisoivalla luonteella on vaikutus uhrin esiintymiseen rikosprosessin eri vaiheissa, mutta useinkaan esimerkiksi tuomioistuimissa näitä seksuaalirikosten psyykkisiä seurauksia ei huomioida tai pidetä merkityksellisinä. (Jokila 2008, 419–423). Lasten kohdalla, jossa lapsen kertomus saattaa olla ainoa näyttö mahdollisesti tapahtuneesta rikoksesta (Hirvelä 2007, 107–108; 317–318), psyykkisten reaktioiden esiintymisen on rikosilmoitusvaiheessa siten merkitys tapauksen autenttisuuden osoittamisessa. Haavoittuneen uhrin positio pyrkii uhrin autenttisuuden esiintymiseen, mutta uhrius itsessään ilmenee epänormaalina ja epämiellyttävänä kategoriana, jossa yksilön ikä, sukupuoli ja seksuaalisuus joutuvat medikalisoivan stigmatisoinnin alaisiksi.

Näkymätön uhri

Näkymättömän uhrin positio tarkoittaa uhrin aseman puuttumista ilmoituksista. Tämä positio on esillä silloin, kun uhrin asema ei nouse rikosilmoituksissa esiin tai se näkyy hyvin puutteellisesti. Uhrin asemaa ei tunnusteta, ja rikosilmoitus jättää huomiotta uhrin yksilöllisyyden. Näkymättömän uhrin positio on vallitseva asiantuntijan lausuntoihin perustuvissa ilmoituksissa ja varsinkin silloin, kun uhrina on lapsi ja rikoksesta

epäiltyä perheenjäsentä. Rikosilmoituksen sisältö perustuu näissä tapauksissa täysin asiantuntijalausuntoihin, ja tapa tulkita perustuu faktuaaliseen tulkintakehykseen kuten auktoriteetin lausuntoihin ja fyysisen kontaktin tai epäillyn profiilin yksityiskohtien esiin tuomiseen (veli 1; äiti 2., ks. liite 3; taulukko 3, ilmaukset 1, 2). Uhri ei tällöin näy rikosilmoituksissa juuri lainkaan, vaan ilmoitus keskittyy muiden asioiden esiin nostamiseen.

Näkymättömän uhrin positiossa uhri on ensisijaisesti viranomaistoimenpiteiden, kuten oikeuspsykiatrisen haastattelun kohteena. Siinä missä samat viranomaistoimenpiteet saattoivat koskettaa haavoittunutta uhria, näkymättömälle uhrille ei kuitenkaan ole kirjattu tunnetiloja tai fyysisiä reaktioita, jotka saattaisivat liittää näkymättömän uhrin haavoittuneen uhrin kategoriaan: uhri ilmenee täysin persoonattomana (tuntematon 5, ks. liite 2). Tältä osin uhrin näkymättömän positio rikosilmoituksen tekovaiheessa on monelta osin ongelmallinen. Koko ilmoitusta leimaa selittämättömyys ja epätietoisuus tapahtuneesta, ja teon tulkinta perustuu epävarmuuden varaan (taulukko 9, alkuperäisilmaus 6). Näkymättömän uhrin kategoriaa jäsentää oletettu stigma, sillä uhrin asemaa tai reaktiota ei ole haluttu, voitu tai pystytty kirjaamaan esiin. Stigmatisoituminen ei kuitenkaan nouse aktiivisesti esiin ilmoituksissa, vaan stigma näkyy pikemminkin seksuaalisuuden tabuna, jossa asialle tai ilmiölle ei ole olemassa sanoja tai ilmauksia (vrt. Douglas 1966).

Viranomaistoimenpiteiden ohella näkymättömän uhrin asemoituu vanhempien kontrollin kohteeksi, kuten tapauksessa, jossa tyttö on lähtenyt kotoa ilman vanhempiensa lupaa tuntemattoman miehen luokse (tuntematon 3, ks. liite 2). Tässä tapauksessa rikosilmoitus on kirjattu kokonaan vanhempien näkökulmasta, ja uhri ilmenee kadoksissa olevana ja rikosilmoituksen puuttuvana tekijänä. Näkymättömän uhrin positioilla on siten yhteys ongelmaisen uhrin positioon, jossa uhri esiintyy vanhempia vastaan kapinoivana, rajoja rikkovana nuorena (luku 5.3.3). Näkymättömän uhrin positiossa uhrin omaa reaktiota tai vastalauseita ei ole nostettu esiin, vaan uhrin asema on puhtaasti uhrin ulkopuolisten henkilöiden määriteltävissä. Tästä syystä näkymättömän uhrin määrittäminen ensisijaisesti perheensä ja vanhempiensa kautta, jolloin uhrin vanhemmat toimivat keskeisenä lasta koskevan tiedon määrittäjänä ja uhria koskevien ennakkokäsitysten luojana.

Toisin kuin haavoittuvan uhrin positiossa, näkymättömän uhrin luonteeltaan viaton. Viattomuus ei kuitenkaan suoraan yhdisty stigmatin puuttumiseen, vaan uhri näkyy stigmatisoituneena pikemminkin oman identiteetin puuttumisen kautta. Uhriutta määrittävät yksittäiset teot ja tilanteet, eivät yksilön omat ominaisuudet (tuntematon 5; äiti 1, ks. liitteet 2 ja 3). Tästä syystä uhrille ei ikään kuin ole annettu oikeutta oman uhrin roolinsa esittämiseen (Goffman 1963, ks. myös Peräkylä 2001, 360–362). Näkymättömän uhrin kategoria on uhrille itselleen loukkaavin, mutta tietoisien toimijain uhripositioista poiketen, uhri ei pysty tuomaan omaa näkökulmaansa ilmoituksissa esiin (tuntematon 3, ks. liite 2). Näkymättömän uhrin kategoria on siten vastakohta haavoittuneen uhrin autenttisuudelle: näkymättömyyden positio peittää alleen uhrin reaktiot ja Goffmanin (1963) sanoin ”riistää uhrin minuuden”. Näkymättömän uhrin positio on siten puhdas ja viaton mutta tästä huolimatta ”identiteetiton”. Näkymättömän uhrin positioista herää kysymys, onko ideaalinen ja viaton uhrisuus

mahdollista ainoastaan silloin, kun uhri esiintyy äänettömänä ja hiljaisena, ja joku muu asiantuntija uhrin puolestapuhujana (vrt. Christie 1986; Lamb 1999, 110–118)?

Näkymättömän uhrin identiteetin puuttumista selittää osaltaan lapsen roolin näkeminen tiiviisti suhteessa vanhempiinsa. Yhteiskunnallisessa ajattelussa lapsen roolia ei ole ajateltu itsenäiseksi toimijaksi, vaan lapsi on määritelty ensisijaisesti vanhempien ja perheen kautta (Alanen 2001, 163–168). Tämän perusteella on ymmärrettävää, että näkymätön uhri esiintyy juuri perheensisäisissä epäilyissä, jotka koskettavat pieniä lapsia, ja joissa lapsi on ensisijaisesti perheenjäsen eikä itsenäinen toimija. Näkymättömän uhrin kategoriassa seksuaalisen hyväksikäytön epäily koskettaa siten koko perhettä eikä vain yksittäistä toimijaa. Samalla hyväksikäytön stigmatisoiva luonne laajentuu varsinaisesta uhrista myös epäiltyyn ja muihin asianosaisiin: koko perhe joutuu tapauksen stigmatisoivan luonteen alaiseksi, minkä vuoksi tekoa ja tilanteita on hankala tuoda esiin (äiti 1, ks. liite 3). Perheensisäisten tilanteiden näkymättömyydessä on kyse perheen näkemisestä osana yksityistä elämänaluetta, jossa väkivalta katsotaan pikemminkin yksilöiden ja perheiden omaksi ongelmaksi kuin viranomaisten toiminnan kohteeksi (Ronkainen & Näre 2008, 8–13).

län, sukupuolen ja seksuaalisuuden kysymykset, joiden merkityksistä yhteiskunnassa keskustellaan, paikantuvat vahvimmillaan siten näkymättömän uhrin positioon. Lapsuus yhdistettynä väkivaltaan ja perheeseen alkaa muodostua moraaliseksi paniikitilanteeksi, jolloin tähän liittyvä arkaluontoisuutta on helpompi käsitellä näkymättömyyden kuin haavoittuvuuden varjolla. Väkivallan moraalipaniikit nousevat esiin juuri silloin, kun yksityisyyden asiat muuttuvat julkisen määrittelyn kohteeksi (vrt. Ronkainen & Näre 2008, 25–28), toisin sanoen silloin, kun rikosepäily kohdistuu lapsen omaan perheeseen. Perheen sisäisissä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyissä uhrin, epäillyn ja näiden lähiverkoston stigmatisoituminen on voimakkaimmillaan, ja tästä moraalista ja emotionaalista latauksesta johtuen mahdollisesti epävarmoja, virheellisiä tai vääriä tietoja halutaan välttää rikosilmoituksissa. Uhrin näkymätön positio selittyy siten seksuaalisen hyväksikäytön arkaluontoisuudella ja stigman tiedostamisella. Kysymykseksi jää, edesauttaako tämä arkaluontoinen suhtautuminen rikosprosessin etenemistä, vai onko se pikemminkin haitta ja hidaste syytteen nostamiselle ja tuomion täytäntöön panemiselle?

Uhri tietoisena toimijana

Tietoisien toimijain uhrin positio liittyy uhrin vahvaksi ja autonomiseksi yksilöksi, joka vastustaa uhrin näkemistä avuttomana ja passiivisena. Rikosilmoituksissa uhri asemoituu tietoiseksi toimijaksi silloin, kun ilmoituksissa nousee uhrin halukkuus tai vapaaehtoisuus seksuaaliseen kanssakäymiseen. Uhri asemoituu tietoiseksi toimijaksi useimmin tapauksissa, joissa epäilty on uhrin poikaystävä, miesystävä tai tuttu aikuinen, ja tietoisien toimijain uhrin ovat näissä tapauksissa nuoria tyttöjä. Rikosilmoitukset ovat poikkeuksetta lähteneet

liikkeelle uhrin ja epäillyn sosiaalisesta kanssakäymisestä, joka on katsottu norminvastaiseksi toiminnaksi (tuttu aikuinen 1; miesystävä 2; poikaystävä 1, ks. liitteet 1 ja 4).

Uhri tietoisena toimijana on vahva, itsenäinen, autonominen ja yksilöllinen uhri. Nuori tyttö toimii esimerkiksi vastoin vanhempien kontrollia, tai jatkaa seurustelusuhdetta kaikesta huolimatta (poikaystävä 1, ks. liite 4). Seksuaalinen teko on uhrin näkökulmasta kuvattu positiiviseksi kokemukseksi, jossa ei uhrin näkökulmasta pitäisi olla mitään rikollista tai lainvastaista. Uhri jopa saattaa kiistää tai kieltää rikokseksi mielletyn teon, ja kyseessä olleen vain suutelun ja halailun (tuttu aikuinen 1, ks. liite 1). Siinä missä aikaisempiin uhrin kategorioihin sisältyi stigman olemassaolo, tietoisien toimijain kategoriassa uhri esiintyy tätä seksuaalisuuden stigmatisoitumista vastustavana. Tästä syystä tietoisien toimijain positiota ei voida pitää uhrin syyllistävänä (vrt. Belknap 2001, 215), sillä koko uhriudesta muodostuu kategoria, joka ei ole yksilön itsensä vaan ulkopuolisen yhteisön asettama. Uhriksi mielletty yksilö saattaa itse suhtautua välinpitämättömästi koko uhrin kategoriaan ja kiistää oman uhriutumisen (poikaystävä 1, ks. liite 4). Uhrin identiteetti, jota yksilö ei tunne omakseen, näkyy pikemminkin uhrin loukkaavana (myös Butler 1997). Uhriuden käsitteessä ovat siten vastakkain yhteisön ja yksilön käsitykset, joissa yksilö toimii näitä käsityksiä rikkovasti ja vastustavasti.

Uhri voi kuitenkin olla tietoinen ja vahva toimija myös teoissa, jotka ovat luonteeltaan kielteisiä, haavoittavia ja traumaattisia. Uhrin toimijuus nousee esiin rikoksesta ilmoittamisissa, jossa tyttö on saapunut poliisilaitokselle tekemään rikosilmoitusta kokemastaan teosta (isäpuoli 1, ks. liite 3). Toimijuus korostuu tässä oman uhriutumisen tiedostamisessa ja halussa teon rangaistavuuteen. Näissä tapauksissa uhri kamppailee haavoittuvan ja toimijain uhrin positioissa, mikä on osoitus uhrin positioiden liukuvuudesta. Tietoisien toimijain positio ei siten ole vain vapaasta tahdosta toimimiseen sidottu, vaan uhri on aktiivinen ja itsenäinen myös teoissa, jotka ovat olleet uhrin loukkaavia. Haavoittuvuuden ohella tietoisien toimijain positio voi kietoutua myös uhrin näkymättömyyteen, jossa vanhemmat ilmoittavat tytön karanteen kotoa työlle tuntemattoman miehen luokse (tuntematon 3, ks. liite 2). Tietoisien toimijain positio ei siten välttämättä edellytä uhrin omaa ääntä tai läsnäoloa, vaan nuoren tytön itsenäistä toimijuutta voidaan kuvata myös uhrin vanhempien, ei uhrin itsensä näkökulmasta. Myös tässä tapauksessa toimijuus on kuitenkin yksilön autonomiseen käyttäytymiseen sidoksissa.

Tietoisien toimijain positio on esillä ilmoituksissa esimerkiksi silloin, kun tapausta kuvataan ja tulkitaan sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksen läpi (taulukko 7). Sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksessä rikosepäilyä tulkittiin uhrin ja rikoksesta epäillyn välisen suhteen näkökulmasta, ja tässä tulkintatavassa uhrin ja epäillyn muu sosiaalinen kanssakäyminen huomioitiin. Tämä tulkintatapa on läsnä juuri silloin, kun uhri asemoituu tietoiseksi toimijaksi. Tietoisien toimijain positio edellyttää siten uhrin ja epäillyn välisen kommunikoinnin tai kyseisen vuorovaikutustilanteen tunnistamista, sillä muissa tulkintakehyksissä uhrin yksilöllisyys ja uhrin itsemääräämisoikeus eivät nouse samalla tavoin esiin. Sosiaalisen

vuorovaikutuksen tulkintakehyksen kautta uhriin liitetään kuitenkin uhrin yksilöllisyyttä tunnistavia piirteitä: teko esimerkiksi kirjataan molempien osapuolten yhteisestä suostumuksesta tapahtuneeksi tai asianomistaja kertoo suostuneensa itse tekoon (taulukko 7, alkuperäisilmaukset 5.–6.). Uhri huomioidaan siten tiedostavana, tuntevana, oman tahdon omaavana yksilönä. Se, että uhrin yksilöllinen asema nousee ilmoituksissa esiin juuri sosiaalisessa eikä esimerkiksi tilanteisessa tulkintakehyksessä on merkki siitä, että uhrin tulkitseminen suhteessa epäilyyn ja vuorovaikutustilanteeseen on kuitenkin olennaista uhrin yksilöllisen aseman tunnistamisen kannalta.

Uhri tietoisena toimijana voidaan katsoa vastapositioksi perinteisille uhria patologisoiville käsityksille (Lamb 1999, 110–113): uhri ei ole vain passiivinen, alempi kategoria, vaan uhritumiseen sisältyy toiminnan mahdollisuus. Erityisesti nuorten tyttöjen kohdalla tietoisin toimijan positio on kuitenkin kulttuurisesti ristiriitainen, sillä länsimainen seksuaalikulttuuri ei tunnista nuorten tyttöjen seksuaalista aktiivisuutta vaan liittää sen ensisijaisesti huonon maineen saamiseen (Saarikoski 2001). Erityisesti tällainen tulkintatapa on vallitseva silloin, kun kyseessä on tyttöä vanhempi poika, ja poika painostaa tytön yhdyntään. Näissä tilanteissa kulttuurisesti oletetumpaa on tytön empiminen ja kieltäytyminen kuin suostuminen seksuaaliseen kanssakäymiseen. (Aapola 1999, 195–198). Nuori tyttö, joka risteilee lapsuuden ja nuoruuden rajoilla, risteilee siten myös varhaisnuoruuteen kuuluvien itsenäistymisprosessien kanssa. Kehityspsykologisen ajattelun mukaan itsenäistymisen on tyttöjen kohdalla katsottu olevan sidoksissa hoivaan ja rakkauteen; pojilla kapinallisuuteen ja itsensä etsimiseen (Raitanen 2001, 191–193). Vaikka tyttöjen ja poikien sukupuoliroolien odotukset ovat monipuolistuneet ja keskustelua normeja rikkovista tytöistä on käyty paljon (esim. Honkatukia 1998; Saarikoski 2001), tietoisin toimijan positio näyttää helposti norminvastaisena tyttöytenä. Tästä syystä tietoisin toimijan positioon liittyy uhrin kamppailevuus institutionaalisia käytäntöjä ja määritelmiä vastaan, jolloin kritisoidessaan uhrin asemaa se samalla kritisoi tytöille kulttuurisesti miellettyjä rooliodotuksia seksuaalisesta passiivisuudesta.

Kysymykset nuorten itsemääräämisoikeudesta ja nuorten seksuaalisuudesta kiistakysymyksenä (luku 3.1.3) kohdistuvat parhaiten juuri tietoisin toimijan uhripositioon. Toisaalta vapaaehtoisen seksuaalisen teon nimeäminen hyväksikäytöksi voidaan tulkita loukkaavan itsemääräämisoikeutta silloin, jos nuorten välillä on vain muutaman vuoden ikäero. Toisaalta pelkkä kokemuksen myönteisyys ei poista juridista määriteltyjä hyväksikäytön piirteitä (Ellonen ym. 2008, 94–97), mikä tulee huomioida varsinkin tapauksissa, joissa ikäero on muutamaa vuotta suurempi. Tietoisin toimijan positioista ei siten tulisi seurata hyväksikäytön piirteiden vähättelyä, vaan seksuaalinen kanssakäyminen voi juridisesti ja väkivallan käsitteiden läpi määriteltynä olla hyväksikäyttöä riippumatta siitä, esiintyykö uhri ilmoituksissa tietoisena toimijana vai ei. Seksuaalirikoksen ja hyväksikäytön määrittelyn kannalta uhrin tietoisena esiintymisellä voi kuitenkin olla suuri vaikutus siihen,

kuinka vakavaksi tämä teko tulkitaan, ja tulkitaanko teko rikosilmoitusvaiheessa pikemminkin hyväksikäytöksi kuin esimerkiksi raiskaukseksi (vrt. Shively 2003, 35).

Ongelmainen uhri

Neljäs ja viimeinen uhripositio kuvaa uhria ongelmaisena, yhteisön normeja rikkovana tapauksena. Ongelmaisen uhrin kategoriassa uhri esitetään alkoholinkäytön, huostaanottojen, kotoa tai koulusta karkailun ja muun ongelmakäyttäytymisen heijastajana, ja seksuaalinen hyväksikäyttö on siten yksi oire muusta riskikäyttäytymisestä. Ongelmaisen uhrin position uhrin ovat nuoria tyttöjä, ja ne tulevat tyypillisesti poliisin tietoon muun viranomaisen tutkintapyyntöjen kautta, jossa seurustelusuhde aiheuttaa epäilyn hyväksikäytöstä (miesystävä 1, ks. liite 1). Ilmoitus saattaa perustua myös tytön kertomukseen, jonka yhteydessä rikosilmoitukseen on kirjattu päihteiden käyttöä (tuttu ikätoveri 2, ks. liite 4). Tavallisimmin epäiltyä on tuttu aikuinen tai ikätoveri.

Ongelmainen uhri nousee esiin tulkintakehyksissä, jotka ovat luonteeltaan tilanteellisia (taulukko 9, ilmaukset 3.–5.). Rikosepäilyn tilannetta kuvaavat ilmaisut, kuten maininta päihteiden käytöstä ja tieto huostaanottopäätöksestä katsotaan tilannetta selittäviksi taustatekijöiksi. Uhrius nähdään siten loogisena seurauksena yksilön muulle rikekäyttäytymiselle, jolloin uhrius voidaan katsoa yksilöä syyllistäväksi, ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuminen tulkitaan yksilön omaksi viaksi (Belknap 2001, 215). Huomionarvoista on, että tällä tulkinnalla ei välttämättä ole yhteyttä yksilön muuhun seksuaalikäyttäytymiseen (ks. myös Saarikoski 2001; Honkatukia 1998, 162–171), vaan hyväksikäytetyksi tuleminen nähdään alkoholin käytön ja vanhempien puutteellisen kontrollin seurauksena.

Ongelmaisen uhrin kategoria on voimakkaasti uhria stigmatisoiva, sillä seksuaalisuuden ohella stigmatisoituminen kohdistuu yksilön muuhun käyttäytymiseen. Seksuaalinen käyttäytyminen ja muu ongelmakäyttäytyminen ilmenevät yhteen kietoutuneina, ja näitä ilmiöitä tulkitaan suhteessa toisiinsa. Ongelmaisen uhrin positiossa nuoren seksuaaliseen kanssakäymiseen näyttää kohdistuvan kontrollia herkemmin silloin, kun taustalla on muita syitä ja todisteita nuoren ongelmakäyttäytymisestä. Tämä herättää kysymään, tulkitaanko seksuaalinen käyttäytyminen hyväksikäytöksi helpommin niissä tapauksissa, kun nuoren tytön elämää tyypittävät vanhempien puutteellinen kontrolli, juhliminen ja alkoholinkäyttö sekä huostaanottohistoria kuin tapauksissa, joissa näitä taustatekijöitä ei esiinny? Kuinka käsitykset nuorten tyttöjen alkoholin käytöstä, huostaanottohistoriasta ja muusta rikekäyttäytymiseen viittaavasta elämäntyylisestä ohjaavat rikosepäilyn tulkintoja rikosilmoitusvaiheessa?

Näistä kysymyksistä johtuen ongelmaisen uhrin positiota tulee tarkastella tarkemmin osana nuorisorikollisuuden viitekehystä. Nuorisorikollisuudeksi voidaan tässä katsoa sekä viralliset että epäviralliset

norminrikkomiset, jolloin nuorten rikekäyttäytyminen katsotaan pikemminkin normaaliin nuoruuteen kuuluvaksi ilmiöksi (Honkatukia & Kivivuori 2006, 1). Tästä syystä on kyse elämäntyylistä, jota luonnehtii kaveripiiriin suuntautunut elämäntyyli, vapaa-ajan korostunut merkitys, itsenäisyyden arvostus sekä vanhempien vähäinen valvonta, ja johon liittyy muita elämäntyyliiryhmiä voimakkaampi päihteiden käyttö (Honkatukia 1998, 77). Monissa tutkimuksessa alkoholin ja päihteiden käyttö ovatkin katsottu keskeiseksi uhriutumista selittäviksi tekijöiksi, ja erityisen voimakkaana nuorten alkoholin- ja päihteiden käytön yhteys uhriutumiseen on havaittu tytöillä (Svensson 2003). Alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen ei kuitenkaan ole kulttuurisesti yhtä suotavaa tytöille kuin pojille, ja poliisien keskuudessa uhrin alkoholin vaikutuksen alaisena olemista on käytetty yhtenä seksuaalisen väkivallan vähättelyn syynä (Honkatukia 2001, 56–58). Myös tutkittaessa oikeusviranomaisten käsityksiä nuorten tyttöjen ja poikien alkoholinkäytön vaikutuksista uhriutumiseen ja rikoskäyttäytymiseen oikeusviranomaisilla ilmeni epäluuloja tytön seksuaalisen hyväksikäytön kertomusta kohtaan silloin, kun tyttö oli tapahtumahetkellä ollut päihteiden vaikutuksen alaisena (Smith, Rodriguez, Zatz 2005, 72–78).

Tutkimuksissa alkoholin käytön yhteys muuhun ongelmakäyttäytymiseen nähdään ominaiseksi siis erityisesti nuorten rikekäyttäytymisen selitysmalleissa. Aineistossani uhrin alkoholin käyttö nousee esiin kuitenkin useimmin silloin, kun epäiltynä on tuttu aikuinen, ei ikätoveri. Ikätovereiden välisissä epäilyissä uhri ei juuri näytä olevan alkoholin vaikutuksen alaisena, joskin tekijän esiintyminen alkoholin vaikutuksen alaisena on ikätovereiden välisissä epäilyissä nostettu esiin. Silloin, kun epäiltynä on tuttu aikuinen, uhrin alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen näkyy ilmoituksissa jopa useammin kuin epäillyn alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen. (Taulukko 4). Uhrin alkoholin vaikutuksen alaisena olemisen puuttuminen ikätovereiden välisistä epäilyistä voi olla merkki siitä, että nämä rikosepäilyt, jotka muutenkin näkyvät tilastoissa vähäisinä, ilmoitetaan vielä harvemmin silloin, kun uhri on alkoholin vaikutuksen alaisena. Tämä puoltaa oletusta siitä, että alkoholin ja seksuaalisen hyväksikäytön samanaikainen esiintyminen juuri ikätovereiden välisissä epäilyissä tulkitaan helpommin vähemmän rikolliseksi ja enemmän uhrin omaksi viakseen kuin muut seksuaalisen hyväksikäytön teot.

Kun seksuaalista hyväksikäyttöä tarkastellaan osana norminvastaista käyttäytymistä, seksuaalinen hyväksikäyttö itsessään tulkitaan rikolliseksi käyttäytymiseksi uhriutumisen sijaan. Seksuaalinen hyväksikäyttö ja rikoskäyttäytyminen nähdään tiiviissä syy-seuraus-suhteessa toisiinsa, jolloin seksuaalisesti hyväksikäytetyksi tulemisen ajatellaan johtavan rikolliseen käyttäytymiseen myöhemmässä elämänvaiheessa (esim. Belknap 2001; Chesney-Lind & Shelden 2003; Smith, Rodriguez, Zatz 2005; 67–68). Paradoksaalisesti tämä asettaa uhrin aseman rikoksen tekijän asemaan, jolloin uhrin loukatuksi tulemista ei tunnusteta vaan uhrius itsessään ajatellaan osana poikkeavaa ja rikollista elämäntyyliä. Ajatusmallissa on

kyse myös väkivallan kohteeksi joutumisen ja rikollisen käyttäytymisen kasautuvuudesta, jossa väkivallan kohteeksi joutuminen on rikollisen käyttäytymisen riskitekijä (Haapasalo 2006; 140–145).

Mikäli uhri rikkoo yhteiskunnan joko kirjoitettuja tai kirjoittamattomia sääntöjä, rikoksen kohteeksi joutuminen katsotaan usein uhrin omaksi viaksi (esim. Belknap 2001, 215). Tällaisessa ajattelutavassa on kyse uhrin syyllistämisestä, jossa uhrin käyttäytymisestä tai luonteenpiirteistä pyritään hakemaan syitä uhriksi joutumiselle. Uhrin syyllistämisen katsotaan olevan tyypillistä juuri seksuaalirikoksille, jossa uhria voidaan syyllistää provosoinnista, vääränlaisesta pukeutumisesta tai väärillä alueilla liikkumisesta (Gelles 1979, 121; Belknap 2001, 215–216). Uhrin syyllistäminen nousee esiin voimakkaimmin juuri ongelmallisen uhrin positiossa, jossa seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutunut tyttö nähdään pikemminkin norminrikkojana ja rikoksen tekijänä, ja vastuu tapahtuneesta katsotaan uhrin omaksi syyksi. Uhrin syyllistäminen kietoutuu siten kulttuurisesti vallitsevaan selitystapaan, jossa alkoholi, nuoruus ja seksuaalinen hyväksikäyttö nähdään syys-seuraus-suhteessa toisiinsa.

6. Pohdinta

6.1. Yhteenveto tuloksista

Tutkielmani tavoitteena oli selvittää, millaisena uhrin asema näkyy poliisin tietoon tulleissa seksuaalisen hyväksikäytön rikosilmoituksissa. Tutkielmani tarkastelee uhrin aseman huomioimista rikosprosessin ensimmäisessä vaiheessa poliisin rikosilmoitusten perusteella. Taustaoletuksiin kuuluu, että poliisin tietoon tulleet lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapaukset ovat rekisterissä valikoituneita, ja tämän valikoitumisprosessin taustalla olennaista on kiinnittää huomio uhrin aseman tunnistamiseen.

Tutkielmaa varten kävin läpi yhteensä 340 rikosilmoitusta, joista muodostin lapsen seksuaalisen hyväksikäytön rikosepäilyjä kuvaavan määrällisen aineiston sekä aineiston tyyppitapauksia kuvaavan laadullisen aineiston. Ensimmäisessä vaiheessa, jossa analysoin aineistoa määrällisesti, muodostin yleisluontoisen kuvan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapauksista. Tätä analyysivaihetta koskeva keskeinen havainto on, että 'lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö' -rikosnimikkeellä kirjatut teot pitävät sisällään paljon vaihtelua rikosepäilyjen sisällön suhteen, ja uhrin suhde epäiltyyn selittää tapauksen luonnetta jonkin verran. Tekojen sisältö vaihtelee rikosilmoituksissa osittain sen mukaan, onko epäiltynä tuttu aikuinen, tuntematon aikuinen, perheenjäsen vai ikätoveri. Yhdyntään johtaneita tekoja on prosentuaalisesti eniten ikätovereiden välillä (36 %), ja myös joka neljäs tutun aikuisen epäilystä on ilmoituksen perusteella johtanut yhdyntään (24 %). Varsinaisia teon väkivaltaisia piirteitä oli ilmoituksiin kuitenkin kirjattu todella harvoin, ja silloinkin ne nousivat esiin lähinnä vain tuntemattoman ollessa epäiltynä (8 %). Uhrin alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen nousi voimakkaimmin esiin silloin, kun epäiltynä oli tuttu aikuinen. Epäillyn alkoholin vaikutuksen alaisena oleminen oli kirjattu useimmin silloin, kun epäiltynä oli tuntematon.

Yllättävä tulos on, että hyväksikäytön väkivaltaisia piirteitä esiintyy usein ikätovereiden välisissä epäilyissä, vaikka ikätovereiden välinen väkivalta on ilmiönä usein mielletty lievemmäksi kuin aikuisen lapseen kohdistama väkivalta (Finkelhor 2008, 92–101; Ellonen ym. 2008). Kulttuurisessa keskustelussa väkivalta mielletään usein yksinomaan aikuisten väliseksi tai aikuisen lapseen kohdistamiksi teoiksi, jolloin ikätovereiden välisiä väkivallan tai hyväksikäytön tekoja ei useinkaan mielletä loukkaavina. Lasten ja nuorten rikekäyttäytyminen katsotaan normaaliksi osaksi nuoruutta (Honkatukia & Kivivuori 2006), jolloin nuoriin suhtaudutaan impulsiivisina, yhteiskunnan normeista ja säännöistä tietämättöminä – nuorilla ei uskota olevan kykyä rikolliseen motiiviin. Samalla lapset tai nuoret, jotka ovat joutuneet ikätoverinsa pahoinpitelemäksi, nähdään vähemmän loukatuiksi kuin vastaavalla tapaa uhrituneet aikuiset. Kuitenkaan lapsen tai nuoren fyysiseen ja henkiseen kehitykseen liittyvä kypsyttömyys, jonka perusteella ikätovereiden välistä väkivaltaa vähätellään, ei poista väkivallan vahingoittavuutta uhrin eikä tekijän keskuudessa. (Finkelhor 2008, 92–101). Syy väkivaltaisten piirteiden esiin nostamiseen ikätovereiden välisissä epäilyissä voi kertoa paitsi

ikätovereiden välisten hyväksikäyttöepäilyjen vakavuudesta myös poliisin suuremmasta havainnointiherkkyydestä ikätovereiden väliselle väkivallalle. Tällöin poliisille ilmoitetut seksuaalisen hyväksikäytön epäilyt edustavat ikätovereiden välillä sellaisia tekoja, joihin liittyy useammin fyysisen väkivallan piirteitä kuin aikuisen lapsen kohdistamiin epäilyihin.

Analyysin toisessa vaiheessa kuvasin rikosilmoitusten tilannetta ja tekoa laadullisen sisällönanalyysin keinon. Tässä vaiheessa kiinnitin huomioni siihen, millaisen prosessin kautta epäily päättyi poliisin tietoon, ja mikä on se yksittäinen teko tai tilanne, joka herättää epäilyn seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Siihen, että rikoksesta ilmoittaja päättyi tulkitsemaan seksuaalisen teon poliisille ilmoitettavaksi hyväksikäytöksi, liittyy useita tulkintaprosesseja. Näitä prosesseja kuvaavia lähtökohtia löysin rikosilmoituksista yhteensä neljä: 1) *uhrin ja epäillyn välisen sosiaalisen kanssakäymisen*, 2) *yllättävän tilanteen* 3) *lapsen käyttäytymisen tai kertomuksen* ja 4) *asiantuntijalausannon*.

Lapsen ja aikuisen välinen suhde nähdään yhteiskunnassa valtasuhteeksi, jolloin sosiaalista kanssakäymistä aikuisen ja lapsen välillä ei välttämättä tulkita tasavertaisena vaan mahdollisena norminrikkomisena ja kenties rikolliseksi tuomittavana tekona. Tämä havainto tuli esiin rikosepäilyissä, jotka lähtivät liikkeelle *uhrin ja epäillyn välisestä sosiaalisesta kanssakäymisestä*, joka tulkittiin ilmoitusvaiheessa norminvastaiseksi toiminnaksi. Rikosilmoitukseen johtanut sosiaalinen kanssakäyminen saattoi ilmoituksen tietojen perusteella olla joko seksuaalista tai ei-seksuaalista. Useimmiten kyseessä oli aikuisen ja nuoren välillä ollut seurustelusuhde, joka oli herättänyt epäilyn seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Norminvastaisuus kohdistui siten aikuisen ja lapsen väliseen suhteeseen ja tytön itsenäiseen käyttäytymiseen, jotka voidaan ajatella kulttuurisesti epätyypillisiksi toiminnan muodoiksi. Uhrin ja epäillyn väliseen suhteeseen perustuneissa epäilyissä on siten kyse tapauksista, joissa yksilö toimii vastoin yleisiä, kulttuurisia odotuksia ikään, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyen.

Kulttuurisesti tyypilliset rikosilmoitukset nousivat sen sijaan esiin tapauksissa, joissa rikosepäilyn lähtökohta oli *yllättävässä tilanteessa*. Yllättäviä tilanteita olivat arkipäivän rutiineista poikkeavat tai norminvastaiseksi käyttäytymiseksi tulkittavat teot, kuten nuorten juhlissa tapahtuva alkoholinkäyttö. Yllättävä tilanne vastaa kulttuurisesti stereotyyppistä kuvaa seksuaalisesta väkivallasta niin sanottuna puskaraiskauksena, jossa tuntematon mies käy tytön tai naisen kimppuun jommankumman ollessa alkoholin vaikutuksen alaisena (vrt. Honkatukia 2001). Yllättäviin tilanteisiin perustuneihin epäilyihin liittyi myös raiskauksen ja väkivallan tunnuspiirteitä, mikä herättää pohtimaan raiskauksen ja hyväksikäytön kulttuurista määrittelyä. Aineistoni perusteella näyttää, että pakotettu sukupuolinen kanssakäyminen tulkitaan hyväksikäytöksi raiskauksen sijaan erityisesti silloin, jos epäilty on ikätoveri ja se tapahtuu esimerkiksi treffeillä olemisen kontekstissa.

Eniten epävarmuutta ja tulkinnanvaraisuutta liittyi aineistossa perheensisäisiin epäilyihin. Näissä rikosepäilyjen lähtökohta oli useimmin *lapsen käyttäytymisessä tai kertomuksessa*, joka viesti lapsen tai nuoren tulleen loukatuksi ja hyväksikäytön kohteeksi. Näihin rikosilmoituksiin näytti liittyvän vallitsevia kulttuurisia tulkintoja rikoksesta epäillyn suhteen: lapsi oli käyttäytynyt oirehtivasti, jolloin epäily kohdistui lähes poikkeuksetta isään, vaikka teoriassa myös joku muu olisi voinut toimia seksuaalisena hyväksikäyttäjänä. Epävarmuutta liittyi yhtä lailla myös *asiantuntijalausuntoihin* perustuviin epäilyihin, joissa uhrin asema rikosilmoituksissa nousi vain puutteellisesti esiin. Epävarmuudesta kertovat rikosilmoitukset voidaan nähdä yhdeksi esimerkiksi seksuaalirikosepäilyjen tabuluontoisuudesta, arkaluontoisuudesta ja stigmatisoivasta luonteesta. Kun rikoksesta epäilty on perheenjäsen, seksuaalirikoksen (mahdollisesti virheellistä) stigmatisoivaa vaikutusta halutaan välttää kirjaamalla ilmoitukseen vain tietoja, joista voidaan olla vain osittain varmoja.

Kolmannessa analyysin vaiheessa huomioni kiinnittyi rikosilmoituksissa esiintyviin tapoihin kirjata rikosilmoitus. Näitä kirjaamistapoja löysin aineistosta neljä, ja nimitin niitä rikosilmoitusten tulkintakehyksiksi. Tulkintakehys kuvaa paitsi sitä konkreettista ilmaisua jolla tapaus on kuvattu myös sitä tulkintatapaa, jolla tekoa on rikosilmoitusvaiheessa ensisijaisesti tulkittu. Tätä analyysiosaa koskeva keskeinen havainto on, että poliisin tapa vastaanottaa ja kirjata rikosilmoitus vaikuttaa siihen, millaiseksi uhrin asema muodostuu rikosprosessin ensimmäisessä vaiheessa.

Kun rikosilmoituksessa esiintyy *faktuaalinen tulkintakehys*, tapausta tulkitaan sarjana yksittäisiä tosiasioita, ja uhri näyttäytyy esimerkiksi biologisten ominaisuuksien haltijana tai lääketieteellisten toimenpiteiden kohteena. Uhrin asema nousee parhaiten esiin *sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkintakehyksessä*, jossa rikosilmoitus kirjataan ja tulkitaan uhrin ja epäillyn välisen suhteen läpi tai uhrin itsemääräämisoikeutta kuvaavien selontekojen avulla. *Sosiaalisen tuen tulkintakehyksessä* uhri huomioidaan suhteessa muuhun sosiaaliseen ympäristöönsä, ja uhrin asema tulee esiin vanhemmilta tai ystäviltä saadun tuen tai tuen puuttumisen kautta. *Tilanteisessa tulkintakehyksessä* rikosilmoitusta luonnehtii kertomuksellisuus, joka tekee ymmärrettäväksi rikosepäilyjen vakuuttavuuden rakentumista kulttuurisesti tunnettujen rikostyyppien läpi. Mitä kulttuurisesti tyypillisimmästä tapauksesta tai uhrista on kyse, sitä todennäköisemmin tapausta luonnehtivista piirteistä on havaittavissa tilanteellisia ja tarinallisia tulkintoja. Silloin, kun tapaus noudattaa kulttuurisesti tyypillisiä seksuaalirikosten piirteitä¹⁷, tämän tyyppiset teot tulkitaan helpommin tilanteellisen tulkintakehysten läpi kuin teot, jotka ovat kulttuurisesti arkaluontoisia ja stigmatisoivia (kuten perheensisäiset epäilyt). Tarinallisella tulkintatavalla on merkitys ennen kaikkea vakuuttavuuden kannalta, jolloin tarinallinen vakuuttavuus suosii tyypillisiä ja jättää suosimatta vähemmän tyypillisiä tapahtumakuvauksia.

¹⁷ Kulttuurisesti tyypilliseksi seksuaalirikoksiksi ovat havaittu esimerkiksi tuntemattoman tekemät raiskaukset julkisella paikalla (Honkatukia 2001; Kainulainen 2004).

Neljännessä analyysin vaiheessa aikaisempien analyysin vaiheiden perusteella muodostin aineistosta abstrahoituneita käsitteitä, jotka kuvasivat uhrien asemaa rikosilmoituksen tekovaiheessa. Uhrin positioiden käsitteillä kuvasin sitä, kuinka poliisiviranomaiset seksuaalirikosten ilmitulon hetkellä muodostavat käsityksiä lapsista ja nuorista seksuaalirikosten uhreina. Uhrin positiot ovat siten aikaisempien analyysivaiheiden perusteella muodostettuja teoreettisia käsitteitä uhrin aseman esiintymisestä rikosilmoituksen tekovaiheessa. Tutkielman neljäs keskeinen havainto koskee siten näitä teoreettisia oletuksia, jotka ilmentävät seksuaalirikosten uhreja rikosilmoitusketkovaiheessa. Tämä uhrin asema voi näkyä yhteensä neljällä erilaisella tavalla. Uhri voi näkyä rikosilmoituksissa joko 1) *haavoittuneena ja loukattuna* 2) *näkymättömänä ja piilossa olevana* 3) *tietoisena, vahvana toimijana* tai 4) *monien ongelmien kantajana*. Kaksi ensimmäistä uhrin positiota vastaavat stereotyyppiseen kuvaan seksuaalisen hyväksikäytön uhreista (Christie 1986; Lamb 1999; Belknap 2001). Kaksi jälkimmäistä ovat sen sijaan yhteiskunnallisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti vähemmän tunnettuja tapoja tulkita uhrin asema.

Uhrin positiot ilmentävät poliiseille tyypillisiä tapoja tulkita ja esittää uhreja silloin, kun rikoksen kohteena on lapsi tai varhaisnuori. Kaikille uhrin positioille on yhteistä uhrin näkeminen suurimmaksi osaksi viranomaistoimenpiteiden kohteena, ja rikosentekohetkellä uhrin asema näkyy rikosilmoituksissa monin tavoin stigmatisoituneena. Stigmatisoituminen saattaa näkyä yksilön fyysisessä ja emotionaalisessa haavoittuvuuden ilmauksissa (haavoittuneen uhrin positio); stigmatisoinnin pelko saattaa ylettyä uhrista muihin perheenjäseniin (näkymättömän uhrin positio) tai se voi kohdistua yksilön muuhun toimintaan, jolloin yksilön muu käyttäytyminen nähdään norminvastaisena ja yksilöä stigmatisoivana (ongelmainen uhri). Stigma ei kuitenkaan ole uhrin kategoriaan päälle liimattu ominaisuus, vaan se kertoo pikemminkin väkivallan tulkitsijoiden vaikeudesta pukea seksuaalirikosepäilyjä sanalliseen, institutionaaliseen muotoon. Tästä syystä uhrin stigmatisoituminen ei ole rikosilmoituksissa ilmeistä, vaan se nousee esiin uhrin asemaa kuvaavissa positioissa.

6.2. Tulosten luotettavuuden pohdinta

Tutkielmassani tarkastelen rikosepäilyjä poliisin rikosilmoitusten perusteella. Rikosilmoituksiin tapauksia koskeva tieto on kirjattu rikosilmoitusketkovaiheessa, jolloin tapauksen todellista kulkua eikä sitä, onko rikosta edes tapahtunut, ei voida vielä ilmoitusvaiheessa tietää. Tästä syystä tutkielmani ei kerro autenttisesta ilmiöstä itsestään vaan ilmiöstä sellaisena, kuin se näkyy poliisiviranomaisten rikosilmoituksissa.

Tutkielman määrällinen aineisto edustaa kaikkia vuoden 2007 tapauksia, joissa asianomistaja on alle 15-vuotias. Näitä rikosilmoituksia oli yhteensä 340, jolloin aineistoa voidaan pitää sisällöllisesti kattavana. Määrällinen aineisto jättää ulkopuolelle tapaukset, joita ei ole tullut poliisin tietoon ja tapaukset, joissa asianomistaja on yli 15-vuotias. Mikäli aineiston rajaus olisi tehty pelkän rikosnimikkeen perusteella ja poimittu

mukaan kaikki vuoden 2007 lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tapaukset, ikätovereiden välisiä rikosepäilyjä olisi todennäköisesti ollut enemmän. Siitä, millainen vaikutus tällä olisi ollut koko aineistoon, ei voida varmuudella sanoa. Tästä syystä tutkielmaa edustaa alle 15-vuotiaisiin kohdistuvia 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' tapauksia, ei siis *kaikkia* 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' tapauksia.

Rikosilmoitusaineiston määrällistä kuvausta voidaan pitää luotettavana aineiston ominaispiirteiden rajoissa (ks. luku 4.1). Muuttujat kuten uhrin ikä ja sukupuoli ovat saatu tietojärjestelmästä suoraan ilman koodausvaihetta, jolloin näitä koskeviin tietoihin ei liity esimerkiksi tutkijan omaa virheellisen koodauksen mahdollisuutta. Määrällistä kuvausta koskevan analyysin luotettavuutta parantaa, että analyysivaiheessa kaikki rikosilmoitukset luettiin läpi. Tällä varmistettiin, että rikosilmoitus vastasi niitä kriteereitä, joilla aineisto päätettiin muodostaa, ja samalla saatiin laadullista lisätietoa aineiston luonteesta.

Osa määrällisen aineiston muuttujista koodattiin käsin, ja näihin muuttujiin liittyy joitakin epävarmuustekijöitä. Näitä itse muodostettuja muuttujia, kuten uhrin ja epäillyn välistä suhdetta, tapahtumapaikkaa ja rikoksesta ilmoittajaa kuvaavia muuttujia ei saatu suoraan tietojärjestelmästä, vaan tieto niistä täytyi poimia muiden rikosilmoituksen tietojen perusteella. Tämä muu tieto koostui rikosilmoituksen selostusosasta, jossa uhrin ja epäillyn suhde saattoi lukea suoraan (esimerkiksi lapsen ja vanhemman välinen suhde) tai se oli luokiteltavissa muun tiedon perusteella (esimerkiksi jos uhri ja epäilty tunsivat toisensa kasvoilta tai nimeltä, kyseessä oli muu tuttu). Näihin muuttujiin liittyvään tietoon sisältyy siten käsin koodaamisen epävarmuus ja mahdolliset satunnaisvirheet, jotka johtuvat joko väärintulkinnasta tai esimerkiksi näppäilyvirheistä. Tällaisten satunnaisvirheiden määrä voidaan kuitenkin suhteellisen pienen aineiston (N=340) kohdalla arvioida pieneksi, jolloin sillä ei ole vaikutusta kokonaisuuteen.

Aineiston laadullisen analyysin onnistumista voidaan tarkastella arvioimalla tutkimusmenetelmän eli aineistolähtöisen sisällönanalyysin sopivuutta tutkimusaineistoon. Aikaisemmissa poliisihallintoa koskevissa tutkimuksissa poliisiasiain tietojärjestelmää ja rikosilmoituksia on käytetty lähinnä aineiston määrälliseen kuvailuun (Humppi 2008; Joronen 2008; Nojonen 2007; Ellonen 2006). Tästä syystä minulla ei ollut valmista mallia, jonka varassa olisin voinut valita aineistoon sopivan laadullisen tutkimusmenetelmän. Rikosilmoitusaineistoa ei ole tarkoitettu tutkimuskäyttöön, mikä asettaa omia haasteita tutkimusmenetelmän valitsemiselle, sillä esimerkiksi suorien sitaattien poimiminen aineistosta ei ole aineiston salassapitosäännösten vuoksi mahdollista. Tutkimusmenetelmäksi päädyin valitsemaan aineistolähtöisen sisällönanalyysin, jonka puitteissa analyysi toteutui hyvin. Laadullisen tutkimusmenetelmän avulla sisällytin analyysiini sekä rikosilmoitukset kokonaisuutena että yksittäisten ilmausten tasolla. Valitsemalla aineistolähtöisen sisällönanalyysin tutkimusmenetelmäksi pystyin nostamaan aineistosta esiin tapauksia ja uhreja kuvaavia tyyppitapauksia sekä kiinnittämään huomioni uhrin ja tekijän väliseen suhteeseen (vrt.

Kainulainen 2004; Honkatukia 2001). Näihin tekijöihin ei tavallisesti aikaisemmissa tutkimuksissa ole kiinnitetty huomiota, mutta tutkielmani osoittaa niiden olevan olennaisia arvioitaessa uhrin asemaa rikosprosessin ensimmäisessä vaiheessa.

Aineiston laadulliseen analyysiin liittyy tutkijan subjektiivisia tulkintoja, jotka ovat ominaisia kaikissa laadullisessa tutkimuksessa, jonka aineistoon liittyy kielellisiä ilmauksia. Subjektiivisten tulkintojen luotettavuutta parantaa, mikäli tutkija tunnistaa oman tulkitsemisen paikantuneisuutensa (Harding 1986). Rikosilmoitusaineisto on erityyppinen verrattuna vaikkapa rikosuutisaineistoon, minkä vuoksi tutkijalta vaaditaan ennakkotietämystä aineiston ominaisuuksista ja käyttömahdollisuuksista. Omalla kohdallani tietämys aineiston erityispiirteiden huomioimisesta perustui pro gradu -tutkielman ohessa kirjoitettamaani raporttiin poliisin tietoon tulleesta lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta väkivallasta (Humppi 2008). Raportti laadittiin samanlaisella mutta laajemmalla aineistolla, minkä vuoksi tätä aineistoa läpikäydessäni minulle muodostui kokonaiskuva lapsiin kohdistuvan väkivallan ilmiöstä rekisteriaineistossa. Tämä kokonaiskuva väkivallan ilmiöstä tuki havaintojen tekemistä tutkielmani aineistossa, ja auttoi kiinnittämään huomion sekä aineiston toistuviin että ainutkertaisiin piirteisiin.

Rikosilmoitusaineistoa luettaessa on syytä tähdentää sen varsin heterogeenistä luonnetta. Yhtä ja samanlaista rikosilmoitusta ei aineistossa juuri esiintynyt, vaikka tapaukset ja teot itsessään olisivatkin tunnuspiirteiltään olleet samantyyllisiä. Myös tämä teki rikosilmoitusten selostusosasta haasteellisen tutkimuskohteen. Rikosilmoitukset ovat aineistona siten moniäänisiä, ja ilmentävät poliisien käsitysten ohella myös uhrien, epäiltyjen ja muiden asianosaisten tulkintoja tapahtuneista (Honkatukia 2001, 52). Tutkimuksen kritiikkinä voidaan esittää, kuinka paljon rikosilmoitukset loppujen lopuksi kertovat yksittäisten poliisien tulkinnoista ja poliisien käsityksistä, vai onko kyseessä pikemmin poliisin ja muiden asianosaisten tulkinnat rikoksista? Tämän tutkielman perusteella erontekoa yksittäisen poliisin tulkinnan ja muun asianosaisten tulkinnan välille ei kuitenkaan voida tehdä. Tästä tutkielman rajoituksesta huolimatta katson rikosilmoitusten kuitenkin kertovan ensisijaisesti poliisin toiminnasta sillä a) rikosilmoituksen kirjaa poliisi, jolloin yksittäisellä poliisilla on harkintavaltaa rikosilmoituksen sisältöön ja b) rikosilmoituksilla on vakiintunut, institutionaalinen luonne ja ne ovat osa poliisin työtä. On kuitenkin muistettava, poliisin toiminta on uhrien ja epäiltyjen toimintaan ja rikoksen tulkitsemistapoihin vahvasti sidoksissa.

6.3. Johtopäätökset

Yksi sosiaalipsykologian historian merkittävimmistä tutkimusasetelmista käsitteli uhrin aseman tunnistamista ja yksilön taipumusta olla puuttumatta väkivallan kohteeksi joutuneeseen uhriin. Kitty Genovesen -nimellä tunnetussa tapauksessa nainen joutui raiskatuksi ja murhatuksi kadulla useiden eri silminnäkijöiden todistaessa – yksikään tapauksen nähneistä ihmisistä ei kuitenkaan puuttunut murhaan johtaneeseen

raiskaukseen. Kitty Genovesen tapauksesta heräsi keskustelu ihmisten välinpitämättömyydestä sekä halusta ja uskalluksesta olla puuttumatta väkivaltaan. (Rosenthal 1964). Väkivalta onkin suomalaisessa yhteiskunnassa yhä enemmän mielletty yksilönongelmaksi (Ronkainen & Näre 2008), jolloin uhrin haavoittuvuutta postmodernin, yksilökeskeisen yhteiskunnan on vaikea tunnistaa. Erityisesti uhrin tunnistamisen vaikeus koskee yhteiskunnan marginaalissa olevia ryhmiä kuten lapsia ja nuoria, joilla iän vuoksi on rajalliset edellytykset oman uhritumisen tiedostamiselle. Väkivaltaa yhteiskunnassa leimaa näkymättömyys, jossa väkivalta häviää helposti muiden ongelmanmäärittelyiden joukkoon tai sen merkitys suljetaan pois liittämällä se osaksi normaalia arkielämää (Keskinen 2008, 318–326).

Tästä syystä väkivallan käsitteellistämässä on olennaista kiinnittää huomio siihen, millaisten prosessien kautta väkivalta muuttuu näkyväksi tai jää näkymättömäksi. Kun lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä tarkastellaan oikeussosiologisesti, huomion kohteena ovat tätä koskevan rikollisuuden valikoitumisprosessit. Rekisteriaineisto ilmentää pientä, valikoitunutta osaa kaikesta seksuaalirikollisuudesta, jolloin tutkielman tulokset antavat viitteitä siihen, miksi vain niin pieni osa teoista päätyy poliisin tietoon. Perinteisesti kriminologisessa tutkimuksessa rekisteriaineiston valikoitumiselle on löydetty yhteiskunnallisia ja rakenteellisia syitä (esim. Kivivuori & Savolainen 2003, 1–2; Kivivuori & Salmi 2005, 3–4, Niemi 2007). Tällaisissa selitysmalleissa unohdetaan helposti sosiaalipsykologinen näkökulma yksittäisten toimijoiden ja väkivallan tulkintatapojen vaikutuksesta. Yksittäisten toimijoiden tulkintatapojen rooli korostuu rikoksissa, jotka ovat lähtökohdiltaan poikkeusilmiöitä, joiden määrittely on kulttuurisidonnaista, jotka ovat monin tavoin eettisesti ja moraalisesti ongelmaisia ja joissa myös lainsäädäntö jättää paljon tulkintavapautta. Tämän tyyppisissä rikosepäilyissä valikoitumisprosessi tapahtuu rakenteellisten tekijöiden ohella rikosten yksittäisten toimijoiden keskuudessa, joita ovat varsinaiset rikosten uhrin, uhrin läheiset ja uhrin ensimmäisenä kohtaavat poliisiviranomaiset. Tutkielmani keskittyi analysoimaan näiden toimijoiden roolia, jolloin tutkielma kertoo väkivallan määrittelystä ja tulkintatavoista paitsi poliisiviranomaisten myös yksittäisten toimijoiden keskuudessa.

Kulttuuriset käsitykset, jotka katsoin vaikuttavan väkivallan tulkintaprosessien kannalta, nousevat esiin pohdittaessa rikosilmoituksiin johtaneita syitä. Syyt rikosilmoituksen tekemiselle voivat olla moninaisia, joko viranomaisen toiminnasta, uhrin vanhemmista tai uhrista itsestään lähteviä. Kaikissa syissä on kyse väkivallanteon tulkinnasta. Näille seksuaalisen hyväksikäytön tulkintaprosesseille on tyypillistä aikuisen ja lapsen suhteen näkeminen moraalisenä kysymyksenä, jossa lapsen tai nuoren oma tulkinta tilanteesta saattaa vastustaa viranomaisten tai lasten vanhempien tulkintaa. Väkivallan haavoittavuus (Ronkainen & Näre 2008, 13–16) on huomattavasti ilmeisempää silloin, kun taustalla näkyvät kulttuurisesti tyypilliset tulkinnat väkivaltaisen tilanteen yllättävyydestä, jolle uhri ikään kuin altistuu vahingossa. Väkivallan tulkintaprosesseille on ominaista myös vahva usko asiantuntijalausuntojen ja uhrin fyysisten reaktioiden todistusvoimaan, mikä

kertoo väkivallan vakavuuden perustuvan kriisi- ja traumatulkitaan (ks. Jokila 2008). Olennaista on havaita, että rikosilmoitus lähtee liikkeelle uhrin aloitteesta todella harvoin (12 %, ks. taulukko 5), ja uhri on ikään kuin ulkopuolinen itseään koskeissa institutionaalisissa käytännöissä.

Uhrin esiintyminen rikosilmoituksissa haavoittuneena, näkymättömänä, tietoisena toimijana tai ongelmanuorena osoittaa uhrien kohtaamiseen liittyvän ongelmakohtia, jolloin tutkimustulokset ovat yhdenmukaisia muiden rikosprosessin uhrin kannalta käsittelevien tutkimusten kanssa. Kun rikosprosessijärjestelmää syytetään uhrin aseman tunnistamattomuudesta, huomioimattomuudesta ja tyllystä ja epäilevästä suhtautumisesta seksuaalirikoksia kohdanneisiin uhreihin (Brownmiller 1975; Temkin 1997; Honkatukia 2001; Jordan 2001; Kainulainen 2004; Jokila 2008), tulisi kiinnittää huomio pikemminkin siihen, *kuinka* rikoksen uhri viranomaisten keskuudessa huomioidaan. Uhrin positiot osoittavat, että uhrin huomioiminen ei ole yhdenmukaista, vaan uhri esiintyy ilmoituksentekohetkellä usealla eri tavalla haavoittuvuuden ja ongelmakäyttäytymisen jatkumolla. Näihin uhrin positioihin liittyy arvoasetelmia siitä, kuinka todellisina ja loukattuina uhreja voidaan pitää, ja kuinka haavoittuvaksi uhrin rikosilmoituksen tekohetkellä katsotaan. Haavoittuvuus on yleensä ensisijainen tapa tulkita ja mieltää intiimisuhteissa tapahtuva väkivalta, ja haavoittuvuuden on ajateltu olevan ilmeistä tai itsestään selvää silloin, kun rikoksen kohteena on lapsi (esim. Ronkainen & Näre 2008; Hirvelä 2007). Rikosilmoitukset osoittavat tämän haavoittuvuuden olevan kuitenkin vain yksi tapa tulkita lapsiuhreja. Rikosilmoituksissa esiintyvät uhrin positiot siten myös vastustavat niitä kulttuurisesti myyttisiä seksuaalirikoksen uhreja, joissa seksuaalirikoksen uhri näkyy yksinomaan traumatisoituneina tai kriisitilan vallassa olevilta (vrt. Jokila 2008, 421–423).

Sosiaalipsykologiasta tutun oikeudenmukaisen maailman hypoteesin mukaan inhimilliseen ajattelutapaan kuuluu oletus oikeudenmukaisen maailman toteutumisesta ja yksilön kohtalon oikeudenmukaisuudesta — viime kädessä yksilöiden ajatellaan saavan ansionsa mukaan (Lerner & Miller 1978). Yksilön kohtaloksi lankeavat maailman epäoikeudenmukaisuudet katsotaan tästä syystä tavalla tai toisella helposti yksilön omaksi viaksi. On kuitenkin paradoksaalista, että ajattelutapa uhrin syyllistämistä näyttää tutkielman tulosten perusteella ulottuvan aikuisuhreista myös lapsiuhreihin. Kun kouluikäistä lasta syytetään aikuisen viettelemisestä tai seksuaalinen hyväksikäyttö nähdään alkoholinkäytön seurauksena, voidaan puhua ongelmallisesta ja vääristyneestä ajattelumallista. Tuota vääristymää tekevät ymmärrettäväksi sosiaalipsykologian varhaiset teoriat attribuutiivirheistä ja ihmisen tiedonkäsittelyn sosiaalisesta alkuperästä.

Lapsiuhrien syyllistämisen taustalta löytyvät yhtä lailla ikään, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvät sosiaaliset ja kulttuuriset representaatiot; ajattelumallit, joiden mukaan lapset ja nuoret nähdään suhteellisen itsenäiseksi aikuisista, ja seksuaalinen väkivalta katsotaan yksityisen elämänalueen piiriin kuuluvaksi, ”vähemmän rikolliseksi” toiminnaksi suhteessa julkisella elämänalueella tapahtuviin lainrikkomuksiin

(Honkatukia 2000, 19). Jos lapsille itselleen lankeaa vastuu omasta uhritumisestaan, lapset alkavat esiintyä aikuisen roolissa, jolloin lasten uhrituminen on yksi merkki yhteiskunnassa tapahtuvasta lapsuuden ajanjakson lyhenemisestä (vrt. Näre 2005). Samalla nuoruuteen tyypillisesti kuuluvia norminrikkomisia, kuten alkoholinkäyttöä, ei katsota enää tavanomaiseksi osaksi nuoruutta (vrt. Honkatukia & Kivivuori 2006, 1), vaan yhdeksi uhriksi joutumisen selitysmalliksi. Tällaiset ajattelutavat tekevät väkivallan helposti oikeutetuksi ja peittävät alleen sen haavoittavan merkityksen.

Vaikka lapsuuden, intiimisuhteiden ja väkivallan yhteen kietoutumisessa haavoittuvuuden kokemus on intuitiivisesti itsestään selvä, suomalaista kulttuuria on kritisoitu juuri väkivallan haavoittuvuuden tunnistamattomuudesta. Yksittäisten kokemusten tasolla haavoittuvuus tiedostetaan, mutta samalla haavoittuvuuden tunnistaminen sotii rationaaliskeskeistä ihmiskuvaa vastaan (Ronkainen & Näre 2008, 13–16). Haavoittuvuus, silloin kun se on näkyvää ja esillä olevaa, kietoutuikin rikosilmoituksissa fyysisiin oireisiin. Uhrin henkisen haavoittuvuuden esiin nostaminen on huomattavasti monimutkaisempi asia, jolle ei ikään kuin ole löydettävissä sanoja tai ilmaisuja. Kun uhrin henkistä haavoittuvuutta ei osata käsitellä tai sitä ei katsota tarpeeksi tärkeäksi, myös uhrista itsestään muodostuu näkymätön. Uhrin haavoittuvuuden näkymättömyys voidaan kuitenkin katsoa yhdeksi rikosprosessia vaikeuttavaksi tekijäksi, sillä rikosprosessin onnistuminen edellyttää uhrin aseman huomioimista (Kainulainen 2004, 114–118). Tästä syystä uhrin tekeminen näkymättömäksi voidaan katsoa sekä uhrin itsensä että rikosprosessin kannalta kaikista ongelmallisimmaksi.

Lapsuuden sosiologian uudessa paradigmassa lapsuus on pyritty näkemään itsenäisenä elämän osa-alueena vastakohtana lapsuutta passivoiville teoreettisille paradigmoille (Alanen 2001, 176–179). Lapset on haluttu nähdä itsenäiseksi suhteessa perheeseensä, kykeneväisenä itseään koskevan tiedon antamiseen ja itsenäisinä informantteina. Tutkielmassani lapsiuhrin asema näyttääkin olevan perheeseen sidoksissa vain osittain ja on esillä lähinnä silloin, kun uhri on haavoittumaton tai näkymätön. Esiintyessään itsenäisenä lapsiuhri on joko tietoinen toimija tai ongelmanuori. Molemmissa tapauksissa lapsuuden ja itsenäisyyden yhdistäminen näkyy siis ongelmaisena: ilmentäessään liian varhaista itsenäisyyttä nuori tyttö helposti asemoituu ongelmanuoreksi. Lapsen perhe ei myöskään nouse esiin ”hyvän” edustajana vaan lapsen vanhemmat voivat toimia rikosilmoituksen laatijana vastoin lapsen tahtoa. Lapsuuskäsityksissä lapsuuteen itseensä liitetään viattomuuden ja kiistattoman hyvyyden mielikuvia (Finkelhor 2008, 92–101). Lapset eivät kuitenkaan esiinny rikosilmoitusaineistossa ainoastaan rikoksen uhreina vaan myös rikosentekijöinä. Suomalaiseen keskusteluun ei kuitenkaan ole vakiintunut käsitettä lapsirikollisuudesta, vaan lasten tekemät rikkeet katsotaan tilanteesta riippuen joko sosiaaliviranomaisten asiaksi tai osaksi nuorisirikollisuutta (ks. Honkatukia & Kivivuori 2006). Ikätovereiden välinen väkivalta ja nuorten seurustelusuhteissa tapahtuva väkivalta on suomalaisessa yhteiskunnassa toistaiseksi ollut tunnistamaton ilmiö.

Tilanteet, joissa uhri esiintyy tietoisena toimijana tai ongelmanuorena, nostavat esiin kysymyksen nuorten seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta. Seksuaalisessa itsemääräämisoikeudessa korostetaan yksilön vapautta ja oikeutta omaan seksuaalisuuteen: sekä fyysisen kehon turvallisuuteen että oman seksuaalisuuden toteuttamiseen. Helena Karma ja Soile Pohjonen (2006, 105–109) kuitenkin huomauttavat, että lainsäädännön tavoite seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta ei voi toteutua, ellei uhrin näkökulmaa ja mielipidettä seksuaaliseen tekoon kuunnella. Tämän vuoksi tilanteet, joissa seksuaalinen teko esiintyy aikuisen näkökulmasta ongelmaisena mutta nuoren itsensä mielestä vapaaehtoisena, voivat uhrin kannalta olla itsemääräämisoikeutta loukkaavia. Siksi tapausten tulkinnassa on olennaista huomioida yksilöiden väliset kehityserot ja tiedostaa iän ja seksuaalisuuden sosiokulttuurinen perusta. Samalla kaikkien teini-ikäisten tai varhaisnuorten luokittelamisen alisteiseen ja erityissuojelua vaativaan luokkaan ei välttämättä ole perusteltua (vrt. emt, 105). Uhrin esiintyminen rikosilmoituksissa tietoisena toimijana ja ongelmanuorena ovatkin merkkejä siitä, kuinka aikuisen ja nuoren käsitykset oikeasta ja väärästä seksuaalisuudesta eivät kohtaa ainakaan silloin, kun seksualaisuutta tarkastellaan institutionaalisessa ympäristössä.

Tutkimustulokset kertovat myös poliisin toimintaympäristöstä, poliisin spesifistä ammatista ja sitä kautta poliisin omasta kulttuurista. Poliisikulttuuri voidaan tästä näkökulmasta katsoa yhdeksi institutionaalisen vuorovaikutuksen areenaksi ja osaksi yhteiskunnan rakenteellista vuorovaikutusjärjestystä (vrt. Peräkylä 2001, 350–352), jolloin huomio tulee kiinnittää niihin rooleihin, jotka lävistävät sekä poliisin työtä että lapsen tai nuoren asemaa seksuaalirikoksen uhrina. Rikosilmoituksen kirjaamistavat ovat merkkejä poliisin ammattikulttuurissa vaikuttavista tavoista, joilla lapsia ja seksuaalirikoksen uhreja kohdataan. Tyypillisimmin näissä tilanteissa tärkeimmiksi katsotaan tiedettyjen, faktuaalisten tosiasioiden esiin nostaminen (ks. myös Jokila 2008, 406). Lapsen aseman kannalta olennaista olisi kuitenkin myös sen sosiaalisen vuorovaikutuksen, kanssakäymisen ja tukiverkoston huomioiminen, joka vaikuttaa väkivallan tulkinnan ja ilmoittamisen taustalla. Tutkimustulokset osoittavat, että uhrin aseman huomioimisen kannalta näiden tekijöiden havaitseminen on rikosilmoituksen vastaanottohetkellä avainasemassa.

Aikaisemmissa poliisihallintoa koskevissa tutkimuksissa rikosilmoituksia ja rekisteriaineistoa on käytetty pääasiassa määrälliseen, kuvailevaan analyysiin (Humppi 2008; Joronen 2008; Noponen 2007; Ellonen 2006). Tutkielmani avaa kuitenkin mahdollisuuksia siihen, kuinka laadullisella tarkastelulla rekisteriaineistosta voidaan löytää piirteitä, jotka pelkällä kuvailevalla analyysillä eivät nouse esiin. Metodisesti tutkielma osoittaa, kuinka rikollisuuden tarkastelussa on tärkeä kiinnittää huomio yksittäisten tapausten keskinäisiin eroihin, ja kuinka samalla rikosnimikkeellä kirjatun teon taakse voi kätkeytyä keskenään hyvin erityyppisiä tekoja. Tällöin pelkkä teon kirjaaminen 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' rikosnimikkeellä ei vielä kerro itse teosta tarpeeksi, jotta siitä voitaisiin tehdä välttämättä lainkaan seksuaalista väkivaltaa koskevia johtopäätöksiä. 'Lapsen

seksuaalinen hyväksikäyttö' koostuu tutkielmani perusteella keskenään hyvin erityyppisistä teoista, jolloin saman rikosnimikkeen käyttö keskenään erilaisten tekojen yhteydessä voidaan asettaa kriittisen tarkastelun kohteeksi. Mikäli tällaista rikosepäilyihin sisältyvää vaihtelevuutta ei tiedosteta, vaarana on kaikkien 'lapsen seksuaalisen hyväksikäytön' tapausten tulkitseminen yhtenäisenä rikosnimikkeenä saman mallin mukaisesti. Tämä saattaa johtaa siihen, että osa vakavista tapauksista jää etenemättä poliisilta syyttäjille, ja vakavat rikostapaukset jäävät vähemmälle huomiolle huomattavasti lievempien tai virheellisten rikosilmoitusten kustannuksella. Tutkielmani tuloksia voidaan hyödyntää myös silloin, kun pohditaan lainsäädännön sopivuutta lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin, Suomen lainsäädäntöön sisältyviä oikeuskäsityksistä ja uhrin henkilökohtaisen koskemattomuuden arvostusta yhteiskunnassa.

6.4. Jatkotutkimuksen aiheita

Tutkielma osoitti, että seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn syntyemiselle on löydettävissä keskenään hyvin erityyppisiä syitä. Nämä syyt eivät todennäköisesti ole sidoksissa vain rikosilmoituksen tekohetkeen vaan vaikuttavat myös muissa rikosprosessin vaiheissa. Tästä syystä tutkielman tuloksia olisi syytä täydentää poliisin, syyttäjien ja tuomareiden haastatteluilla ja tarkastella erityisesti sitä, kuinka kuva uhrin asemasta välittyy poliisien keskuudesta syyttäjille ja tuomareille, ja onko poliisien rikosilmoituksissa esiintyvillä uhriposiitioilla yhtäläisyyksiä vai eroavaisuuksia syyttäjien ja tuomareiden näkemysten kanssa. Syyttäjien ja tuomareiden näkökulman esiin nostamisella voitaisiin muodostaa kokonaiskuva lapsen asemasta seksuaalirikoksen uhrina rikosprosessin kaikissa vaiheissa, ja tällöin myös poliisin toiminnan vaikuttavuutta rikosprosessin muihin vaiheisiin voitaisiin arvioida paremmin. Tästä syystä tutkielman tuloksia voidaan hyödyntää erityisesti silloin, kun tarkastellaan väkivaltarikosepäilyjen etenemistä muissa rikosprosessien vaiheissa erityisesti uhrin näkökulmasta.

Lapsiin kohdistuva väkivalta on suomalaisessa yhteiskunnassa vasta vähän tunnistettu ilmiö, minkä vuoksi uhrin aseman tunnistaminen institutionaalisessa toimintaympäristössä on jatkotutkimuksen arvoista. Tämä edellyttäisi spesifiä tietoa mm. oikeusviranomaisten sekä lasten ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen merkityksestä rikosprosessissa; poliisin koulutukseen sisältyvistä keinoista lapsiuhrien kohtaamiseen; erityisesti varhaisnuorten käsityksistä seksuaalisen hyväksikäytön tunnistamiseen sekä tietoa viranomaisyhteistyöstä poliisien, sosiaaliviranomaisten ja lääkäreiden välillä.

LÄHTEET

Lähdekirjallisuus

Aaltonen, S. (2006): Tytöt, pojat ja sukupuolinen häirintä. Yliopistopaino, Helsinki.

Aaltonen, M., Ojanen, T., Vihunen, R., Vilen, M. (1999): Nuoren aika. WSOY, Porvoo.

Aalberg, V. & Siimes, M.A. (1999): Lapsesta aikuiseksi. Gummerus, Jyväskylä.

Aapola, S. (2002): Exploring Dimensions in of Age in Young People's Lives: A Discourse Analytical Approach. *Time & Society*, Vol. 11, No. 2.

Aapola, S. (1999): Murrosikä ja sukupuoli: Julkiset ja yksityiset ikämäärittelyt. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Alanen, L. (2001): Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.): Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa. Vastapaino, Tampere.

Augoustinos, M., Walker, I. & Donaghue, N. (2006): *Social Cognition. An Integrated Introduction*, 2nd edition. Sage Publications, Thousand Oaks, California.

Benedict, H. (1992): *Virgin or Vamp*. Oxford University Press, New York.

Belknap, J. (2001): *The Invisible Woman. Gender, Crime and Justice*. 2nd Edition. Wadsworth, Belmont CA.

Berger, P. & Luckman, T. (1987): *Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Penguin, Harmondsworth.

Bernburg, J. G. & Krohn, M. D. (2003) Labeling, Life Chances and Adult Crime: The Direct and Indirect Effects of Official Intervention in Adolescence on Crime in Early Adulthood. *Criminology*, Vol. 41, No. 4.

Brownmiller, S. (1975): *Against Our Will - Men, Women and Rape*. Secker & Warburg, London.

Bucke, T. (1995): *Policing and the Public: Findings from the 1994 British Crime Survey*. Home Office Research Findings no. 28. Home Office, London.

Butler, J. (1997): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. Routledge, New York.

Burges, A. & Holmström, L. (1995): *Rape Trauma Syndrome*. Teoksessa Temkin, J. (ed.): *Rape and the criminal justice system*. Dartmouth, Aldershot.

Burt, M. (1980): *Cultural Myths and Supports for Rape*. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 38, No. 2.

Chesney-Lind & Shelden (2003): *Girls, Delinquency, and Juvenile Justice*. Wadsworth Publishing, California.

Clinton G.T, Jenkins-Monroe V. (1994): *Rorschach Responses of Sexually Abused Children: An Exploratory Study*. *Journal of Child Sexual Abuse*, Vol. 3, 67–84.

Dignan, J. (2005): *Understanding Victims and Restorative Justice*. Open University Press, Maidenhead.

Douglas, M. (1966): *Purity and Danger: an Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*. Routledge, London & New York.

Ellonen, N., Kääriäinen, J., Salmi, V. & Sariola, H. (2008): *Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja*, Tampere.

Ellonen, N. (2008): *Kasvuyhteisö nuoren turvana: sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen*. Tampere University Press, Tampere.

Ellonen, N.; Kivivuori, J.; Kääriäinen J. (2007): *Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta tilastojen ja kyselytutkimusten valossa*. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 64 / 2007, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 80.

Ellonen, N. (2006): *Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa vuonna 2005*. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita, Espoo.

Fillion, K. (1996): *Lip Service: The Truth about Women's Darker Side in Love, Sex and Friendship*. HarperCollins, New York.

Finkelhor, D. (2008): *Childhood Victimization: Violence, Crime and Abuse in the Lives of Young People*. Oxford University Press, Oxford.

Finkelhor, D.; Ormrod, R. & Turner, H. & Hamby, S. L. (2005): *The Victimization of Children and Youth: A Comprehensive, National Survey*. *Child Maltreatment*. Vol. 10, No. 1.

Finkelhor, D. (1984): *Child Sexual Abuse: New Theory and Research*. Free Press, New York.

Gelles, R. (1979): *Family Violence*. Sage Publications, Beverly Hills, CA.

Goffman, E. (1963): *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.

Grönfors, M. (1994): *Miehin kulttuuri ja väkivalta*. Teoksessa Sipilä, J. & Tiihonen A. (toim.): *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Vastapaino, Tampere.

Haapasalo, J. (2006): *Kasvuympäristön varhaiset riskitekijät rikollisen käyttäytymisen kehityksessä*. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori J. (toim.): *Nuorisoriollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.

Hall, G.C.N. & Hirschman, R. (1992): *Sexual Aggression against Children: A Conceptual Perspective of Etiology*. *Criminal Justice and Behavior* 19, 8–23

Harding, S. (1986): *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press, Ithaca.

Heider, F. (1958): *The Psychology of Interpersonal Relations*. Erlbaum, Hillsdale, N. J.

Helweg-Larsen, K. & Larsen, H.B. (2005): *A Critical Review of available Data on Sexual Abuse of Children in Denmark*. *Child Abuse & Neglect*. Vol 29, No. 6.

Helweg-Larsen, K. & Larsen, B.H. (2002): *Unges trivsel år 2002. En undersogelse med fokus på seksuelle overgreb i basndommen*. Statens Institut for Folkesund, Köpenhamina.

Heikkinen, M. (2003): *Sukupuolistunut ja seksualisoitunut häirintä ja ahdistelu erilaisissa kasvatus- ja koulutusympäristöissä*. Teoksessa Sunnari, V.; Kangasvuo, J.; Heikkinen, M. & Kuorikoski, N.: *Leimattuna*,

kontrolloituna, normitettuna: Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa. Oulun yliopistopaino, Oulu.

Heiskanen, M. & Piispa, M. (1998): Usko, toivo, hakkaus. Tutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Oikeus 1998:12. Tilastokeskus, Helsinki.

Herman, J. L. (1981): Father-Daughter incest. Harvard university press, Cambridge.

Hirvelä, P. (2007): Rikosprosessi lapseen kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOY, Helsinki.

Hochschild, A. (1988): the Managed Heart: the Commercialization of Human Feeling. University of California Press, Berkley.

Holland, J. & Ramazanoglu, C. & Sharpe, S. & Thompson, R. (1998): The Male in the Head: Young People, Heterosexuality and Power. Tufnell Press, London.

Holmes, S.T. & Holmes, R.M. (2002): Sex Crimes: Patterns and Behavior. Sage Publications, Thousand Oaks, London.

Honkatukia, P. (2007): Naiset rikosentekijöinä ja uhreina. Teoksessa Rikollisuustilanne 2006. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 229, Helsinki.

Honkatukia, P. & Nyqvist, L. & Pösö, T. (2006): Rikokset nuorten "juttuina" - narratiivisen lähestymistavan mahdollisuuksia. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori J. (toim.): Nuorisoriikollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.

Honkatukia, P. (2000): "Lähentelijöitä riittää..." Tyttöjen kokemuksia sukupuolisesta ahdistelusta. Teoksessa Honkatukia, P.; Niemi-Kiesiläinen, J.; Näre, S.: Lähentelyistä raiskauksiin: tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.

Honkatukia P. (2001): "Ilmoitti tullessa raiskatuksi" - Tutkimus poliisin tietoon vuonna 1998 tulleista raiskausrikoksista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 180, Tilastokeskus, Helsinki.

Honkatukia, P. (1998): Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 152. Hakapaino, Helsinki.

Humppi, S. (2008): Poliisin tietoon tullut lapsiin ja nuoriin kohdistuva väkivalta. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja, Tampere.

Husso, M. (2003): Parisuhdeväkivalta: lyötyjen aika ja tila. Vastapaino, Tampere.

Jeffner, S. (1997): "Liksom våldtäkt, typ". Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt. Sociologiska institutionen, Uppsala universitetet, Uppsala.

Jokila, H. (2008): Uskottava raiskauksen uhri todistusharkinnassa. Teoksessa Ronkainen, S. & Näre, S. (toim.): Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Jokinen, A. (2000): Panssaroitu maskuliinisuus. Mies, väkivalta ja kulttuuri. Tampere University Press, Tampere.

Joronen, M. (2008): Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa vuonna 2007. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja, Tampere.

Jung, H.Y. (1998): Bakhtin's Dialogical Body Politics. Teoksessa Mayerfeld B. & Gardiner (ed.): Bakhtin and the Human Sciences. Sage Publications, London.

Kangas, I. (1997): Naisten vaihdevuosien ja vanhenemisen tulkinnat. Gaudeamus, Tampere.

Kainulainen, H. (2004): Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Tilastokeskus, Oikeus 2004:16.

Karma, H. & Pohjonen, S. (2006): Oikeusjärjestys ja seksuaalisen itsemääräämisoikeuden edistäminen. Teoksessa Lohiniva-Kerkelä (toim.): Väkivalta. Seuraamukset ja haavoittuvuus. Terttu Utraisen juhlaKirja. Talentum, Helsinki.

Karma, H. (2006): Tuomioistuinten tapahtumatulkinnat, tieto ja totuus. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen, J.; Honkatukia, P.; Karma, H. & Ruuskanen, M. (toim.): Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisusarja, Helsinki.

Kelly, L. (1987): *The Continuum of Sexual Violence*. Teoksessa Hanmer, J. & Maynard, M. (ed.): *Women, Violence and Social Control*. Macmillan, Basingstoke.

Keskinen, S. (2005): *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Tampere University Press, Tampere.

Keskinen, S. (2008): *Näkyvissä ja näkymättömissä. Väkiältä perheammattilaisten työskentelyssä*. Teoksessa Ronkainen, S. & Näre, S. (toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Kitzinger, C. & Thomas, A. (1995): *Sexual harassment: a Discursive Approach*. Teoksessa Wilkinson, S. & Kitzinger, C. (eds.): *Feminism and Discourse: Psychological Perspectives*. Sage Publications, London.

Kivivuori, J. (2006): *Nuorisorikollisuuden sosiologiset selitykset*. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (toim.): *Nuorisorikollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 221. Nuorisotutkimusseura, Helsinki.

Kivivuori, J. & Salmi, V. (2005): *Nuorten rikoskäyttäytyminen 1995–2004*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 214, Helsinki.

Kivivuori, J. & Savolainen, J. (2003): *Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisu 204, Helsinki.

Krippendorff, K. (1981): *Content analysis: an introduction to its methodology*. Sage Publications, Thousand Oaks.

Kristeva, J. (1982): *Powers of Horror: an Essay on Abjection*. Columbia University Press, New York.

Kurri, K. & Wahlström, J. (2000): *Moraalin vuorovaikutuksellinen rakentaminen perheväkivaltakeskustelussa*. Teoksessa Jokinen, A. & Suoninen, E. (toim.): *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Vastapaino, Tampere.

Kyngäs H. & Vanhanen L. (1999): *Sisällön analyysi*, *Hoitotiede-lehti*, Vol. 11, No 1.

Kyntäjä, T. (2007): Oikeuden ulottuvuuksia. Verkkomateriaali. Luettavissa osoitteessa <http://www.helsinki.fi/rpol/oikeussosiologia/index.htm> (luettu viim. 22.8.2008)

Laiho, Mari (2007): Lasten seksuaalinen on-line hyväksikäyttö, Teoksessa Laiho, Mari (toim.): Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja no. 8., Forssa

Laitinen, M. (2003a): Häväistyt ruumiit, rivotut mielet: tutkimus lapsena seksuaalisesti hyväksikäytettyjen miesten ja naisten elämästä. Vastapaino, Tampere.

Laitinen, M. (2003b): Feminiinisuuden, maskuliinisuuden ja seksuaalisuuden myytit inestikokemuksessa. Teoksessa Sunnari, V.; Kangasvuo, J.; Heikkinen, M. & Kuorikoski, N. (2003): Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna - Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa. Oulun yliopistopaino, Oulu.

Lattu, E. (2008): Naisten tekemä väkivalta. Teoksessa Ronkainen, S. & Näre, S. (toim.): Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Lamb, S. (1999): Constructing the Victim: Popular Images and Lasting Labels. Teoksessa Lamb, S. (ed.): New Versions of Victims. Feminists Struggle with the Concept. New York University Press, New York & London.

LeDoux, J.C. & Hazelwood, R.R. (1985): Police Attitudes and Beliefs toward Rape. Journal of Police Science and Administration, Vol. 13.

Lehtonen, M. (2000): Merkitysten maailma. Vastapaino, Tampere.

Lerner, M. J., & Miller, D. T. (1978): Just World Research and the Attribution Process. Looking Back and Ahead. Psychological Bulletin, Vol. 85., 1030–1051.

Madriz, E. (1997): Nothing Bad Happens to Good Girls. Fear of Crime in Women's Lives. University of California Press, Berkeley.

Majamaa, H. (2003): Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja tilastoharhat. Poliisiammattikorkeakoulun tiedotteita 24, Espoo.

Marshall, W.L. & Bargaree, H.E. (1990): An Integrated Theory of the Etiology of Sexual Offending. Teoksessa Marshall, W.L., Laws, D.R. & Barbaree, H.E. (eds.): Handbook of Sexual Assault: Issues, Theories, and Treatment of the Offender. Plenum Press, New York.

Miles, M.B. & Huberman, A.M. (1994): Qualitative Data Analysis. Sage, California.

Moscovici, S. (1988): Notes towards a Description of Social Representations. European Journal of Social Psychology, Vol. 18, 211–250

Moscovici, S. (1984): The Phenomenon of Social Representations. Teoksessa Farr, R. M. & Moscovici, S. (eds.): Social Representations. Cambridge University Press, Cambridge.

Mossige, S.; Ainsaar, M.; Svedin, C.G. (eds.) (2007): The Baltic Sea Regional Study on Adolescents' Sexuality. NOVA Rapport 18/2007, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Nikander, P. (1999): Elämänkaaresta elämäntilanteeseen: län muuttuva merkitysmaailma. Teoksessa Kangas, I. & Nikander, P. (toim.): Naiset ja ikääntyminen. Gaudeamus, Helsinki.

Niemi, H.(2007): Lapsiin ja varhaisnuoriin kohdistuvat seksuaalirikokset. Raportissa Rikollisuustilanne 2006. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 229, Helsinki.

Nojonen, T. (2007): Poliisin tietoon tullut rasistinen rikollisuus Suomessa vuonna 2006. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja, Espoo.

Notko, M. (2000): Väkivalta parisuhteessa ja perheessä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja 11. Yliopistopaino, Jyväskylä.

Niemi, Hannu (2007): Lapsiin ja varhaisnuoriin kohdistuvat seksuaalirikokset. Raportissa Rikollisuustilanne 2006. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 229. Helsinki.

Niemi-Kiesiläinen, J.; Honkatukia, P.; Karma, H. & Ruuskanen, M. (2006): Johdanto: Diskurssianalyysiä juristeille. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen, J.; Honkatukia, P.; Karma, H. & Ruuskanen, M. (toim.): Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisusarja, Helsinki.

Niemi-Kiesiläinen, J. (2000): Mitä seksuaalirikoslailla halutaan suojella? Teoksessa Honkatukia, P.; Niemi-Kiesiläinen, J.; Näre, S.: Lähentelyistä raiskauksiin: tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.

Niemi-Kiesiläinen, J. (2004): Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. WSOY

Niemi-Kiesiläinen, J. (1998): Naisia, miehiä vai henkilöitä: seksuaalirikokset ja sukupuoli. Oikeus, Vol. 2, 4–19.

Nikunen, M. (2005): Surman jälkeen itsemurha: kulttuuriset luokitukset rikosuutisissa. Tampere University Press, Tampere.

Näre, S. (2005): Julkisuudesta ja intimitetistä. Kirjapaja, Helsinki.

Näre, S. (2000): Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta. Teoksessa Honkatukia, P.; Niemi-Kiesiläinen, J.; Näre, S.: Lähentelyistä raiskauksiin: tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki

Näre, S. (1999): Sukupuolten tunnekulttuuri ja julkisuuden intimisoituminen. Teoksessa Näre, S. (toim.): Tunteiden sosiologiaa I: Elämyksiä ja läheisyyttä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Oksanen, A. (2008): Lapsuus ja satuttaminen kulutusyhteiskunnassa, teoksessa Teoksessa Ronkainen, S. & Näre, S. (toim.): Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Palmer, T. & Stacey, L. (2004): Just one Click: Sexual Abuse of Children and Young People through the Internet and Mobile Phone Technology. Barnardo's, UK.

Peräkylä, A. (2001): Erving Goffman. Sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa Hänninen, V., Partanen, J. & Ylijoki, O. (toim.): Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Vastapaino, Tampere.

Peräkylä, A. (1990): Kuoleman monet kasvot. Identiteetin tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Vastapaino, Jyväskylä.

Phillips, L. M. (1999): *Recasting Consent: Agency and Victimization in Adult-Teen Relationships*. Teoksessa Lamb, S. (ed.): *New Versions of Victims. Feminists Struggle with the Concept*. New York University Press, New York & London.

Piispa, M., Heiskanen M., Kääriäinen J., & Siren, R. (2006): *Naisiin kohdistunut väkivalta 2005*. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Punnonen, V. (2001): "Ymmärrä ei kukaan - eivät miehet eivätkä naiset" - raiskattu nainen tiellä kohti selviytymistä. Tasa-arvoasiain neuvottelukunta. Naistutkimusraportteja, Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Raijas, R. (2001): Raiskaustrauman vaikutus uhrin toimimiseen oikeusjärjestelmässä. *Oikeus*, Vol. 30, No. 3.

Raitanen, M. (2001): Aikuistuminen. Uusi vaihe elämässä vai uusi elämä vaiheessa? Teoksessa Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Vastapaino, Tampere.

Rantamaa, P. (2001): Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen: Iän sosiologiaa*. Vastapaino, Tampere.

Reiss, A. (1970): *The Police and the Public*. Yale University Press, New Haven Co.

Ronkainen, S.; Pohjolainen P. & Ruth J-E. (1994) *Erotiikka ja elämäkalku*. WSOY, Juva.

Ronkainen, S. & Näre, S.(2008): *Intiimin haavoittava valta*. Teoksessa Ronkainen, S. & Näre, S.(toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Ronkainen, S. (2008): *Intiimi loukkaus ja haavoittuvuus. Seksuaalisen väkivallan ja pornografisoivat narratiivit*. Teoksessa Ronkainen, S. & Näre, S. (toim.): *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi.

Rosenthal, A. M. (1964): *Thirty-Eight Witnesses: The Kitty Genovese Case*. University of California Press, California.

Ruuskanen, M. (2001): *The Good Battered Woman*. Teoksessa Nousiainen, K., Gunnarsson, Å., Lundström, K., Niemi-Kiesiläinen, J. (eds.): *Responsible Selves. Women in the Nordic Legal Culture*. Ashgate, Aldershot.

Saarikoski, H. (2001): Mistä on huonot tytöt tehty? Tammi, Helsinki.

Saastamoinen, M. (2006): Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa Rautio, P. & Saastamoinen, M. (toim.): Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma. Tampere University Press, Tampere.

Salo, E. & Ståhlberg, M-R. (2004): Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa Söderholm, A., Halila, R., Kivitie-Kallio, S., Mertsol, J. & Niemi, S. (toim): Lapsen kaltoinkohtelu. Duodecim Oy, Helsinki.

Sariola, H. & Uutela, A. (1994): The Prevalence of Child Sexual Abuse in Finland. Child Abuse & Neglect, Vol. 18., No. 1.

Sariola, H. (1990): Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset. Julkaisu 85. Lastensuojelun keskusliitto, Helsinki.

Seto, Michael C. (2002): Pedophilia and Sexual Offending Against Children. Theory, assessment and intervention. American Psychological Association, Washington DC.

Shapland J. & Vagg, J. (1988): Policing by the Public. Routledge, London and New York.

Shepher, J. (1983): Incest: A Biosocial View. Academic Press, New York.

Shively, M. (2003): Perceived Risks of Date Rape. Teoksessa Sgarzi, J.M. & McDevitt, J. (eds.): Victimology: A Study of Crime Victims and Their Roles. Prentice Hall, Upper Saddle River.

Sims, L. & Myhill, A. (2000): Policing and the Public: Findings from the 2000 British Crime Survey. Home Office Research Findings no. 136. Home Office, London.

Siren, R. & Kivivuori, J., Kääriäinen, J. & Aaltonen, M. (2007): Suomalaisten kokema väkivalta 1980–2006. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedontantoja. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki.

Smith, H. & Rodriguez, N. Zatz, M. (2005): No Place for Girls to Go. How Juvenile Court Officials Respond to Substance Abuse Among Girls and Boys. Teoksessa Heimer, K. & Kruttschnitt, C.: Gender and Crime: Patterns in Victimization and Offending. New York University Press, New York.

- Spencer, C.C. (1987): Sexual Assault: The Second Victimization. Teoksessa Crites, L.L. & Hepperle, W.L. (ed.): Women, Courts and Equality. Sage, Newbury Park, CA.
- Svensson, R. (2003): Gender Differences in Adolescent Drug Use. The Impact of Parental Monitoring and Peer Deviance. *Youth & Society*, Vol. 34, No. 3.
- Sunnari, V.; Kangasvuo, J.; Heikkinen, M. & Kuorikoski, N. (2003): Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna - Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa. Oulun yliopistopaino. Oulu
- Taskinen, S. (2003) (toim.): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveyshuollon henkilöstölle. Stakesin oppaita 55. Gummerus Oy, Saarijärvi.
- Taskinen, S. (2007): Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö. Teoksessa Laiho, Mari (toim.): Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja no. 8., Forssa
- Temkin, J. (1997): Plus Ca Change. Reporting Rape in 1990's. *The British Journal of Criminology*. Vol. 38, No. 1.
- Thompson, M.; Sitterle, D.; Clay, G.; Kingree, J. (2007): Reasons for Not Reporting Victimization to the Police: Do they Vary for Physical and Sexual Incidents? *Journal of American College Health*. Vol 55, No 5.
- Tilastokeskus (2008): Poliisin tietoon tullut rikollisuus 2007. Oikeus, Tilastojulkistuksia.
- Tuomi, Jouni & Saarijärvi, Anneli (2003): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Tuominen, Lehtola & Virolainen (2005): Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum, Helsinki.
- Ward, T. & Siegert, R.J. (2002): Toward a Comprehensive Theory of Child Sexual Abuse: A Theory Knitting Perspective. *Psychology, Crime and Law*. Vol 8, No. 4.
- Weiner, B. (1986): An Attributional Theory of Motivation and Emotion. Springer-Verlag, New York.

Westermarck, E. A. (1921): The History of Human Marriage. 5th edition. Macmillan, London.

Wolf, A. P. & Durham, W. H. (eds.) (2004): Inbreeding, Incest, and the Incest taboo: The State of Knowledge at the Turn of the Century. Stanford University Press, California.

Ylhäinen, M. (2004): Oikeussosiologia lainopin tutkimuksessa, Luettavissa osoitteessa <http://www.optula.om.fi/uploads/vjdj8nborun8p.pdf> (luettu viim. 22.8.2008)

Julkaisemattomat lähteet

Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset. Tutkimus peruskoulu 6. ja 9. luokan oppilaiden kokemasta väkivallasta. Tiedotustilaisuus Poliisiammattikorkeakoululla, 3.10.2008

Internetlähteet

<http://www.poliisi.fi>

Lainsäädäntölähteet

Rikoslaki 20:5; 20:6

Rikoslaki 17:22

YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimus

Liitteet

Liite 1. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä tuttu aikuinen

Rikoksesta epäilty	Alkuperäisilmaukset		Pelkistetyt ilmaukset	
	Tilanne	Teko	Rikosilmoituksen perusta	Uhrin positio
Tuttu aikuinen	1. Tyttö lähtenyt aikuisen miehen asunnolle, ja sosiaaliviranomainen pyytää poliisia tutkimaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä. (Nuori tyttö)	1. Tyttö suudellut ja halaillut miehen kanssa ja kosketellut vaatteiden alta. Tytön kertomuksen mukaan ei tapahtunut muuta. (Nuori tyttö)	Sosiaalinen kanssakäyminen	Toimijuus
	2. Nuoret oleskelleet aikuisten asunnolla, tytöille tarjottu alkoholia (Nuori tyttö)	2. Tyttö mennyt makuuhuoneeseen nukkumaan, mies harrastanut seksiä tytön kanssa tytön estelyistä huolimatta. (Nuori tyttö)	Yksittäinen tilanne	Vastentahtoisuus
Vanhempien ystävä	1. Lapsi ollut hoidossa tuttavaperheen luona (Pieni lapsi)	1. Aikuinen kosketellut lasta vaatteiden alta ja sukupuolielimistä. Lapsi käyttäytynyt poikkeavasti ja ollut itkuinen. (Pieni lapsi)	Lapsen käyttäytymisestä johtanut ilmoitus	Haavoittuvuus
	2. Tyttö ilmoitti joutuneensa ahdistelun kohteeksi vanhempien tuttavien luona (Nuori tyttö)	2. Mies lähennellyt, kosketellut ja ahdistellut seksuaalisesti. Tyttöä pelottanut. (Nuori tyttö)	Yksittäinen tilanne	Haavoittuvuus
Miesystävä/entinen miesystävä	1. Sosiaali-viranomainen ilmoittaa aikuisella miehellä ja 14-vuotiaalla tytöllä olevan seurustelusuhde (Nuori tyttö)	1. Ei kirjattu (Nuori tyttö)	Viranomaisen lausunto	Ongelmaisuus
	2. Tytön vanhemmat ilmoittavat 14-vuotiaan tytön ja 20-vuotiaan miehen seurustelusuhdesta (Nuori tyttö)	2. Tyttö kertoo olleensa sukupuoliyhteydessä miehen kanssa useita kertoja ja toimineensa omasta vapaasta tahdosta. (Nuori tyttö)	Sosiaalinen kanssakäyminen	Toimijuus
	3. Tytöllä ja miehellä seurustelusuhde (Nuori tyttö)	3. Mies käyttäytynyt sekavasti ja aggressiivisesti ja pahoinpidellyt tyttöä. Tyttö ollut pelokas ja itkuinen. (Nuori tyttö)	Sosiaalinen kanssakäyminen	Haavoittuvuus

Liite 2. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä tuntematon aikuinen

Rikoksesta epäilty	Alkuperäisilmaukset		Pelkistetyt ilmaukset	
	Tilanne	Teko	Rikosilmoituksen perusta	Uhrin positio
Tuntematon	1. Tyttö tavannut miehen puistossa, vaihtaneet muutaman sanan. (Lapsi)	1. Kosketellut vaatteiden päältä, halannut ja suudellut. Tyttö koki tilanteen ahdistavaksi. (Lapsi)	Yksittäinen tilanne	Vastentahtoisuus
	2. Nuorten kotibileissä tyttö lähtenyt miehen kanssa kaksin huoneeseen. (Nuori tyttö)	2. Poika alkanut suudella, johtanut vastentahtoiseen sukupuoliyhteyteen tytön kanssa tytön kielloista huolimatta. (Nuori tyttö)	Yksittäinen tilanne	Vastentahtoisuus
	3. Tyttö lähtenyt kotoa ilman vanhempiensa lupaa (Nuori tyttö)	3. Tyttö yöpynyt internetissä tutustumansa miehen luona. (Nuori tyttö)	Sosiaalisesta kanssakäymisestä johtanut ilmoitus.	Näkymättömyys / toimijuus
	4. Tyttö ollut kävelemässä kotiin. (Lapsi)	4. Mies noussut autosta ja näyttäytynyt tytölle alasti. Tyttö järkyttynyt. (Lapsi)	Yksittäinen tilanne	Vastentahtoisuus
	5. Ei kirjattu. (Lapsi)	5. Lapsen kännykkään lähetetty seksuaalissävytteisiä viestejä tuntemattomasta numerosta. (Lapsi)	Todistusaineisto	Näkymättömyys
	6. Tytöt oleskelleet ostoskeskuksessa. (Nuori tyttö)	6. Tuntemattomat miehet ahdistelleet tyttöjä mm. koskettelemalla ja yrittämällä suudella vastentahtoisesti. Vartiijat ottaneet kiinni tuntemattomat miehet. (Nuori tyttö)	Yllättävä tilanne	Vastentahtoisuus

Liite 3. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä perheenjäsen

Rikoksesta epäilty	Alkuperäisilmaukset		Pelkistetyt ilmaukset	
	Tilanne	Teko	Rikosilmoituksen perusta	Uhrin positio
Isä	1. Lapsen vanhemmilla yhteishuoltajuus, tyttö viettää viikonloppuja isän luona (Pieni lapsi)	Käyttäytynyt pelokkaasti, levottomasti ja seksuaalissävytteisesti ja ollut haluton menemään isänsä luo. Tekoa ei kirjattu. (Pieni lapsi)	Lapsen käyttäytymisestä johtanut ilmoitus.	Haavoittuvuus
Isäpuoli	1. Ei kirjattu (Nuori tyttö)	1. Tyttö kertonut isäpuolensa käyttäneen häntä seksuaalisesti hyväksi useita kertoja. (Nuori tyttö)	Kertomuksesta johtanut ilmoitus.	Haavoittuvuus + Toimijuus
	2. Tyttö nukkunut yöllä sängyssään (Lapsi)	2. Isäpuoli kosketellut tyttöä vaatteiden alta (Lapsi)	Kertomuksesta johtanut ilmoitus.	Haavoittuvuus
Äiti	1. Ei kirjattu (Lapsi)	1. Altistanut lapsen seksuaalissävytteiselle ilmapiirille (Lapsi)	Kertomuksesta johtanut ilmoitus	Näkymättömyys
	2. Suoritettu oikeuspsykologinen haastattelu ja psykiatrinen asiantuntijalausunto (Lapsi)	2. Epäillään seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mutta lausuntojen perusteella ei voida sanoa onko tekoa tapahtunut vai ei. (Lapsi)	Asiantuntijalausunnoista johtanut ilmoitus	Näkymättömyys

Liite 4. Tyypillisimmät tapaukset rikosilmoituksissa, joissa epäiltynä ikätoveri

Rikoksesta epäilty	Alkuperäisilmaukset		Pelkistetyt ilmaukset	
	Tilanne	Teko	Rikosilmoituksen perusta	Uhrin positio
Tuttu ikätoveri	1. Tyttö ja poika olleet ajelulla (Nuori tyttö)	1. Poika painostanut tytön sukupuoliyhteyteen (Nuori tyttö)	Tilanteesta johtanut ilmoitus	Vastentahtoisuus
	2. Samanikäiset tyttö ja poika viettäneet iltaa kaupungilla, juoneet alkoholia (Nuori tyttö)	2. Tyttö ja poika suudelleet, tyttö epäilee että häntä olisi käytetty seksuaalisesti hyväksi (Nuori tyttö)	Kertomuksesta johtanut ilmoitus.	Ongelmaisuus
Veli	1. Sosiaali- viranomaisen tekemä tutkintapyyntö, jonka perusteella veljen epäillään käyttäneen hyväksi siskoaan (Lapsi)	1. Ei kirjattu (Lapsi)	Viranomaisen lausunnosta johtanut ilmoitus	Näkymätön
Poikaystävä	1. Tytön vanhempi ilmoittaa tytön ja pojan seurustelusuhteesta (Nuori tyttö)	1. Tyttö ja poika olleet sukupuoliyhteydessä. Tapahtunut molempien suostumuksesta, seurustelu jatkuu yhä. (Nuori tyttö)	Sosiaalisesta kanssakäymisestä johtanut ilmoitus	Toimijuus

Liite 5. Syyttäjälle lähteneet rikosepäilyt rikoksesta ilmoittajan mukaan, %

Rikoksesta ilmoittaja		Syyttäjälle	Ei syyttäjälle	Yhteensä
Poliisi	N	5	9	14
	%	35,7	64,3	100,0
Sosiaaliviranomainen	N	19	82	101
	%	18,8	81,2	100,0
Lääkäri	N	1	5	6
	%	16,7	83,3	100,0
Uhrin vanhempi	N	31	86	117
	%	26,5	73,5	100,0
Uhri	N	14	28	42
	%	33,3	66,7	100,0
Sivullinen	N	5	2	7
	%	71,4	28,6	100,0
Muu	N	7	16	23
	%	30,4	69,6	100,0
Ei tiedossa	N	13	17	30
	%	43,3	56,7	100,0
Yhteensä	N	95	245	340
	%	27,9	72,1	100,0

Liite 6. Määrälliseen aineistoon sisältyvät muuttujat ja niiden alkuperä

<i>Muuttuja</i>	<i>Muuttujan alkuperä</i>
Ilmoitusnumero	PATJA
Jutun luokka	Koodattu käsin
Tutkinnan tila	Koodattu käsin
Onko lähtenyt syyttäjälle?	Koodattu käsin
Vuosi	PATJA
Ilmoituskuukausi	PATJA
Ilmoituspäivämäärä	PATJA
Tutkiva yksikkö	PATJA
Tapahtumakunta	PATJA
Tapahtumapaikka	Koodattu käsin
Tapahtuma-aluekoodi	PATJA
Tapahtumaosoite	PATJA
Tapahtumakuukausi	PATJA
Tapahtumapäivä	PATJA
Tapahtumapäivämäärä	PATJA
Tapahtumakellonaika	PATJA
Tapahtuman kesto	Koodattu käsin
Asianosaisuus	PATJA
Nimi	PATJA
Hetu	PATJA
Syntymäaika	PATJA
Ikä	Ikä tapahtumahetkellä, itse muodostettu
Sukupuoli	PATJA
Kansalaisuus	PATJA
Syntymämaa	PATJA
Tod. Ei Rik.	Koodattu käsin
Rikosnimike	PATJA
Rikosten lukumäärä	PATJA
Rikosnimike (n)	PATJA
Rikosten lukumäärä (n)	PATJA
Tutkintapyyntö	
Teon tarkenne	PATJA
Suhde	Koodattu käsin
Kuvaus	Koodattu käsin, sis. omia huomioita ilmoituksesta
Yhdyntä	Koodattu käsin
Pakottaminen / uhkailu / kiristäminen	Koodattu käsin
Lahjominen	Koodattu käsin
Puhelin/internet	Koodattu käsin
Alkoholi	Koodattu käsin